

Univerzita Karlova v Praze

Filosofická fakulta
Ústav Politologie

Diplomová práce

Jana Kočíšková

**Postavení žen ve vrcholné politice na konci šedesátých let
20. století a jejich postoje k sovětské okupaci ČSSR**

**Situation of Women in the High Politics
at the End of the 1960s and Their Attitudes Towards
the Soviet Occupation of the ČSSR**

Praha 2009

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jiří Kocian, CSc.
Konzultant: Doc. Karel Kaplan

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu docentu Kocianovi za přínosné rady a podněty pro zpracování mé diplomové práce.

Prohlášení o původnosti zpracování:

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně
a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

Jana Kočišková

V Praze dne 30. 7. 2009

Bibliografický záznam

Kočišková, Jana. *Postavení žen ve vrcholné politice na konci šedesátých let 20.století a jejich postoje k sovětské okupaci ČSSR: diplomová práce*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta filosofická, Katedra politologie, 2009. 117 l., 10 l. příl.

Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Jiří Kocian, CSc.

Anotace

Předkládaná práce se skládá ze dvou částí.

První část obsahuje uvedení do historie ženské politické participace v Československu od první republiky do konce šedesátých let 20. století a kapitolu věnující se vztahu komunismu a ženské otázky v teorii (komunistické ideologii) a v praxi každodenní reality.

Těžištěm práce je pak její druhá část, která se zabývá situací a postavením žen ve veřejných a politických funkcích na konci 60. let 20. století. Zaměřuje se na ženy ve vrcholných politických funkcích v roce 1968: na političky působící v Národním shromáždění, ÚV KSČ (Ústřední výbor Komunistické strany Československa) a ve vládě. Hlavním zaměřením práce jsou postoje těchto žen k srpnové okupaci Československa 1968 vojsky států Varšavské smlouvy a jejich aktivita v těchto dnech. Sleduje rovněž jejich předcházející osudy a politickou činnost a důsledky jejich aktivity v srpnových dnech pro jejich další životní osudy a politické kariéry.

Svým tématem se předkládaná práce snaží zaplnit mezeru v odborném výzkumu a literatuře věnující se tomuto historickému období rozšířením pohledu o roli žen ve vrcholné politice v tomto klíčovém období našich dějin.

Předmětem diplomové práce je ukázat, jak se komunistickou ideologií deklarovaná rovnost mužů a žen ve společnosti uplatňovala v praxi na konci šedesátých let, jaké postavení zaujímaly ženy ve vrcholných politických funkcích, jak a zda se mohly spolupodílet na rozhodování o dalším politickém směřování své země. Tyto otázky zkoumá v kontextu srpnové okupace Československa 1968 a následující normalizace země.

Součástí práce je oddíl věnující se podrobněji životním a politickým osudům žen, které v roce 1968 působily v některé z vrcholných ústavních politických institucí ve vládě, ÚV KSČ nebo v Národním shromáždění.

V závěru práce hodnotí a porovnává zjištěné skutečnosti s oficiální socialistickou propagandou, jak byla deklarovaná rovnoprávnost mužů a žen naplňována v konkrétní historické periodě ve vrcholných rozhodovacích funkcích tehdejšího státního aparátu.

Annotation

The construed thesis consists of two parts.

The first part contains an introduction to the history of the women's political participation in Czechoslovakia from the beginning of the Czechoslovak republic to the end of the 1960's and a chapter following on relation of communism and woman question in theory (communist ideology) and in the everyday practice.

The centre of the thesis lies in its second part which deals with the situation and position of women in the public and political offices at the end of the 1960's. It is focusing principally on women in the high political offices in 1968: on the politicians working at the National Assembly, Central Committee of the Communist Party of the Czechoslovakia and in the government.

The main direction of the thesis is the attitudes of women to the august occupation of the Czechoslovakia 1968 by the troops of the Warsaw Treaty and their activity in those days. It follows also their previous careers and political activism and the implications of their august activity for their further careers and political path.

The construed thesis tries to fill the gap in the scientific research and literature addressing this historical period by extension of the view with the roles of women in the high politics in this key period of our history.

The theme of the thesis is to show how the equality between men and women declared by communist ideology was exercised in practise at the end of the 1960's, which positions were occupied by women in high political functions, how and if they could participate in decision making process on the further political routing of their country. These questions are being examined in the context of the august occupation of the Czechoslovakia in 1968 and the following normalization of the country.

A part of the thesis is a segment dealing with careers and political paths of women who were working in some of the high political institutions-in the government, Central Committee of the Communist Party of the Czechoslovakia or in the National Assembly in more detail.

At the end the researched facts are evaluated and compared with the official socialistic propaganda how the declared equality between men and women was answered in the particular historical period in the highest decision functions of the state apparatus then.

Klíčová slova

Historie žen v československé politice, političky, feminismus, rovné příležitosti, okupace 1968, Pražské jaro.

Keywords

The history of women in the Czechoslovak politics, politicians, feminism, equal opportunities, occupation 1968, Prague spring.

Obsah

1. ÚVOD.....	10
2. STAV ZPRACOVÁNÍ PROBLEMATIKY.....	12
3. HISTORIE ŽENSKÉ PŮSOBNOSTI V POLITICE V ČESKOSLOVENSKU DO 60. LET.....	15
3.1 POLITICKÁ PARTICIPACE ŽEN DO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY	15
3.2 POLITICKÁ PARTICIPACE ŽEN PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE (DO ROKU 1968):	21
4. ŽENSKÁ OTÁZKA A KOMUNISTICKÁ IDEOLOGIE.....	25
4.1 KOMUNISTICKÁ IDEOLOGIE A ROLE ŽEN.....	25
4.2 POSTAVENÍ ŽENY V PRAXI.....	30
5. ŽENY VE VEŘEJNÝCH FUNKCÍCH VE VRCHOLNÝCH ÚSTAVNÍCH INSTITUCÍCH....	38
5.1 ŽENY VE VEŘEJNÝCH FUNKCÍCH NA KONCI ŠEDESÁTÝCH LET.....	38
5.2 ŽENY VE VRCHOLNÉ POLITICE NA KONCI ŠEDESÁTÝCH LET.....	40
5.2.1 ŽENY VE VRCHOLNÝCH POZICÍCH VE VLÁDĚ.....	41
5.2.2 ŽENY VE VRCHOLNÝCH POZICÍCH V ÚV KSČ.....	42
5.2.3 ŽENY VE VRCHOLNÝCH POZICÍCH V NÁRODNÍM SHROMÁŽDĚNÍ.....	49
6. PORTRÉTY ŽEN VE VRCHOLNÝCH POLITICKÝCH FUNKCÍCH V ROCE 1968.....	54
6.1 POZNÁMKY K PORTRÉTŮM ŽEN	54
6.2 PORTRÉTY ŽEN.....	55
Besserová-Kleňhová Ladislava.....	55
Bilková Jarmila.....	56
Čákrtová-Sekaninová Gertruda, JuDr.	56
Černá Ludmila.....	58
Čubová Marta.....	58
Dočkalová Věra.....	58
Dohnalová Zdena.....	59
Faktorová Aloisie.....	59
Filová Livia.....	59
Filipcová Marie.....	59
Fischerová Miluše.....	59
Fišarová Marie.....	60
Fuková Božena, Ing.	60
Harasztiová Valéria.....	61
Hejlová Marie.....	61
Holatová Marie.....	62
Hrdinová Libuše.....	62
Humhalová Hana.....	65
Jakubcová Štefánia.....	65
Jirásková Marie.....	65
Karlovska Anna.....	66
Kenclová Zdena.....	66
Kobosilová Anna.....	66
Kolářová Růžena.....	67
Komlóšiová Mária.....	67
Kopecká Ludmila.....	67
Kotlebová Olga.....	67
Kovářová Helena.....	68
Kratochvilová Marie.....	68
Krúpalová Estera.....	69
Kubešová Libuše.....	69
Kuličková Ludmila.....	69
Labuťová Indra.....	69
Lapárová Magdalena.....	70
Leflerová Helena, Judr.	71
Lieskovská Valéria.....	72
Litvajová Elena.....	72
Luptáková Anna.....	72
Machačová - Dostálová Božena.....	72

Malecká Olga, Ing.	73
Marečková Božena.....	74
Meluzínová Marie.....	74
Míková Anna.....	75
Míková Marie.....	75
Mísková Jaroslava.....	75
Molnárová Pavlína.....	75
Paťková Anna.....	76
Penningerová Soňa, MuDr.	76
Pernická Anna.....	77
Petrusová Antonia, MuDr.	77
Pokorná Alena, Ing.	78
Polachová Valérie.....	79
Priehodová Olga.....	79
Procházková Božena.....	79
Procházková Libuše.....	79
Rašková Helena, Prof. MuDr. DrSc.	80
Sachsová Hana, PhDr.	81
Sedláková Mária.....	81
Solčányová Mária.....	84
Spěváková Ludmila.....	84
Šmehlíková Ludmila.....	84
Šmejkalová Blažena.....	84
Tóthová Mária.....	85
Turečková Jiřina.....	85
Závacká Marie.....	85
Závodská Zdeňka.....	85
Zelenková Jiřina, MuDr.	87
Zemanová Stefánia.....	88
7. PŘÍBĚHY BOŽENY MACHAČOVÉ-DOSTÁLOVÉ A MARIE MIKOVÉ.....	92
7.1 BOŽENA MACHAČOVÁ-DOSTÁLOVÁ	92
7.2 MIKOVA MARIE	98
8. ZÁVĚR	103
9. BIBLIOGRAFIE.....	106
SEZNAM PŘÍLOH.....	112
10. PŘÍLOHY	112
11. POZNÁMKY.....	122

Seznam zkratk:

ČKD - Českomoravská Kolben Daněk (jeden ze slavných strojírenských podniků vzniklých již v předválečném Československu)

ČNR - Česká národní rada

Čs. - československý

ČSAV - Československá akademie věd

JRD - Jednotné rolnické družstvo

JZD - Jednotné zemědělské družstvo

KSČ - Komunistická strana Československa

KSS - Komunistická strana Slovenska

KV KSČ - Krajský výbor Komunistické strany Československa

NFŽ - Národní fronta žen

NS - Národní shromáždění

ONV - Okresní národní výbor

RČZ - Rada československých žen

ROH - Revoluční odborové hnutí

SNR - Slovenská národní rada

ÚKRRK - Ústřední kontrolní a revizní komise

ÚV - Ústřední výbor

ÚV ČSŽ - Ústřední výbor Československé rady žen

ÚV KSČ - Ústřední výbor Komunistické strany Československa

ZVIL - Patronátní závody Vladimíra Iljiče Lenina, dnes Škodovy závody v Plzni

1. Úvod

Cílem předkládané práce je ukázat specifický přínos a angažovanost žen ve vrcholných politických funkcích v událostech bezprostředně se týkajících historického milníku našich dějin, srpnové okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy v roce 1968. V práci jsem se pokusila zhodnotit historické období Pražského jara a srpnové okupace 1968 z genderové perspektivy a zaměřila jsem pozornost zejména na roli žen ve vrcholných politických funkcích v těchto vypjatých dnech naší historie.

Je známo, že do vrcholné politiky se dostalo i v tehdejší době jen minimum žen, a z nich byla jen malá část těch, které byly skutečně aktivní a svou činností se vyrovnaly mužům. Mnohdy byly ženy do svých politických funkcí dosazovány pouze formálně, aby byly naplněny deklarované kvóty pro počty žen v politice, a byly tak úmyslně vybírány především zástupkyně dělnických či rolnických profesí. Tyto ženy pak samozřejmě neměly vhodné vzdělání, praxi ani tolik potřebný hlubší vhled do politické situace v zemi. Logicky se proto nepouštěly do nezávislé politické aktivity a v naprosté většině případů se politicky angažovaly či hlasovaly pouze tak, jak si přálo vedení komunistické strany, což byl ostatně záměr.

Vedle nich však v politice pracovalo i několik žen, které politiku a svou funkci braly skutečně vážně a vykonávaly ji s hlubokým přesvědčením o službě národu a své zemi. Jim se bude tato práce věnovat především. Mezi témata, která se pokusí tato práce obsáhnout, patří - jaké názory zastávaly k připravovaným politickým reformám, jak se podílely na jejich přípravách a diskusích k nim probíhajícím a především, jak se změnily jejich postoje a reakce v srpnových dnech následujících po okupaci Československa jsou témata, které se tato práce pokusí obsáhnout.

Struktura práce je rozdělena do dvou hlavních částí. V první se snaží zasadit výše uvedenou problematiku do širšího kontextu vycházejícího z české tradice politické participace žen a v ní převládajících tendencí. Dané téma vysvětluje i v kontextu diskrepance mezi komunistickou ideologií a oficiální státní politikou vůči ženám a žitou realitou, která se značně odlišovala. V neposlední řadě se zabývá motivací žen ke vstupu do politiky a z toho vyvozuje několik hypotéz, jejichž platnost se pokouší ověřit druhá část práce - zabývající se již konkrétními projevy a postoji žen ve vrcholných politických funkcích v období srpnové okupace 1968.

Metodologicky je práce postavena především na analýze relevantních pramenů a české i zahraniční literatury (anglické a německé), dále je uplatněna metoda oral history na základě rozhovorů s významnými spoluaktéry a účastníky tehdejšího dění historikem Karlem

Kaplanem a Slavomírem Pejčochem Ravikem (v roce 1968 tiskovým tajemníkem ministra zahraničního obchodu Václava Valeše).

Struktura kapitol předkládané práce pokrývá jednotlivé oblasti zkoumané problematiky. Při analýze působení žen ve vrcholných politických funkcích bylo třeba zasadit celé téma do širšího historického, politického i sociálního kontextu. Bylo třeba vzít v úvahu tradice politické angažovanosti a participace žen v českých zemích a v Československu. Zásadním mezníkem bylo jistě zavedení všeobecného aktivního a pasivního volebního práva pro ženy spolu se vznikem Československé republiky v roce 1918. Historii a důležité trendy ve vývoji politické participace žen popisuje první kapitola.

Pro analýzu postojů vrcholných političek konce šedesátých let 20. století byla určující i státní politika komunistického režimu vůči ženám a jeho postoje k ženské otázce a rovnoprávnosti mužů a žen ve společnosti. Tomuto tématu se věnuje druhá kapitola. Na Západě se touto dobou začíná výrazně prosazovat tak zvaná „druhá vlna feminismu“, která požadovala svobodu rozhodování a životní seberealizace žen včetně možnosti budovat si profesní kariéru. Práce se stručně zabývá i otázkou, zda tento myšlenkový proud výrazněji ovlivnil komunistickou politiku vůči ženám či zda se vůbec projevil v každodenní realitě komunistického Československa.

Následující kapitoly jsou věnovány politickým osudům žen ve vrcholné politice konce 60. let a analýze jejich projevů, názorů, postojů a další činnosti ve sledovaném období. Výsledná zjištění o životě a politické aktivitě jednotlivých političek se ukázala jako značně asymetrická. U všech žen nebyla také k dispozici osobní relevantní i profesní biografická data, proto mohou jednotlivé medailonky působit místy disproporčně. Účelem šesté kapitoly však nebylo vytvořit pouhý biografický přehled žen ve vrcholné politice v roce 1968, ale poukázat na jejich politickou činnost a aktivitu v dané ústavní instituci v okamžiku roku 1968 a při okupaci Československa.

Sedmá kapitola se poté podrobněji věnuje životním příběhům dvou nejaktivnějších a nejvíce profilujících političek tohoto období, Boženy Macháčové-Dostálové, ministryně lehkého průmyslu ve vládě, a Marie Mikové, místopředsedkyně Národního shromáždění. Obě ženy měly ze svých politických funkcí příležitost podstatnou měrou ovlivňovat události a podílet se na politickém řešení vyhrocené situace v srpnových dnech roku 1968 a rozsahem své činnosti v těchto dnech si jejich příběhy zasloužily podrobnější zpracování v samostatné kapitole.

2. Stav zpracování problematiky

Problematika Pražského jara a následné srpnové okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy je dnes již v literatuře bohatě zpracována a události jsou detailně analyzovány den po dni ze všech možných úhlů pohledu. Existují četné studie, kritické edice dokumentů a publikace věnující se činnosti vlády, prezidenta, ÚV KSČ, občanské společnosti, novinářů, spisovatelů (atd.) v osudových dnech roku 1968. Mezi touto početnou produkcí však dosud nenalzáme práce zabývající se analýzou role a postojů žen ve vrcholných politických funkcích v tomto období.

Rok 1968 umožnil výraznější emancipaci všech složek společnosti, všech skupin obyvatelstva, a stejně tak byl i jedinečnou příležitostí pro ženy, které dosud stály trochu stranou hlavního vývoje, aby se aktivně zapojily a vyjádřily vlastní stanoviska a kritické postoje vůči tehdejšímu vládnoucímu režimu a k jeho potřebné reformě.

Řada studií, které se věnují osudům a působnosti žen v české politické historii, vznikla především v posledních letech. Zmíněné práce se věnují političkám v předválečném období, avšak reformní šedesátá léta dosud nebyla podrobněji zmapována. Předválečnou politickou aktivitu žen popisuje například monografie Jany Burešové *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století* či kniha Dany Musilové *Z ženského pohledu-Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939*. Stejnému tématu se věnuje i Jana Malínská v publikaci *Do politiky prý žena nesmí – proč?*

Ke specifickému zpracování osudů žen v politice patří jistě studie Květy Jechové *Lidé Charty 77*, která je kritickou interpretací třiceti šesti životních příběhů členů Charty 77, mezi nimiž jsou i osudy žen, které patřily mezi významné osobnosti Charty 77.

Problematice postavení žen v politice za komunistického režimu nebyla dosud v odborné literatuře věnována větší pozornost. Po sametové revoluci v listopadu 1989 se tomuto tématu komplexněji nevěnovala žádná studie či publikace, která by téma „žena a komunismus“ či „komunismus a ženská otázka“ zpracovávala. V Německu však vyšla velice přínosná shrnující studie Aleny Köhler-Wagnerové, spisovatelky českého původu, *Die Frau im Sozialismus-Beispiel ČSSR*, která na základě podrobných sociologických dat rozebírá socialistickou politiku vůči ženám v Československu v průběhu padesátých a šedesátých let dvacátého století.

V české badatelské oblasti jsou zpracovány osudy vybraných komunistických političek v knize Jiřího Pernese *Komunistky s fanatismem v srdci*. Dílčí kapitolu věnující se ženské otázce za komunismu obsahuje i sborník *Bolševismus, komunismus a radikální*

socialismus v Československu (IV. díl), zaměřuje se však rovněž pouze na první polovinu 20. století.

K tématu je možné nalézt několik článků v Sociologickém časopise či časopisech věnujících se genderovým studiím. Například dva články Ivana Vodochodského *Patriarchát na socialistický způsob: k genderovému řádu státního socialismu*¹ v časopise *Gender, rovné příležitosti*, výzkum oddělení Gender a sociologie při Sociologickém ústavu Akademie věd ČR.

V posledních letech neustále vzrůstá aktivita českých genderových organizací, jsou zakládány i nové katedry genderových studií, které se problematice participace žen v politice aktivně věnují. Ohniskem jejich zájmu je sice především současná situace, avšak čas od času se ve svých článcích věnují i historickým tématům.

V listopadu 2006 se uskutečnil seminář organizace Gender studies na téma *Emancipace žen za socialismu a dnes*, který se podrobněji věnoval jednotlivým fázím emancipace žen ve společnosti za bývalého režimu.

Existuje také výzkumný projekt *Paměť žen*, který metodou oral history sbírá životní zkušenosti žen za komunismu. Projekt probíhá již od roku 1997 a pokrývá území všech bývalých východoevropských satelitů Sovětského svazu. Tento projekt však není primárně zaměřen na politickou zkušenost žen, spíše se zabývá osobní sférou života a každodenní realitou života za socialismu.

Historii a dějiny Komunistické strany Československa a účast žen na politice této strany zpracovává Jan Měchýř v knize *Komunistická strana Československa 1945-1989*.

V roce 2007 vyšla studie poválečných sociálních dějin *Společenská proměny v čase socialistického experimentu-k sociálním dějinám v letech 1945-1969* Lenky Kalinové, která zachycuje též postavení žen ve společnosti v tomto období.

Jistě nelze opomenout dobovou literaturu, která se postavení ženy v komunistickém režimu věnovala poměrně hojně. Především však z pohledu jiných oborů, z pohledu sociologie (zejména množství studií publikovaných v *Sociologickém časopise*), hospodářství, ekonomie či demografie.

Komunistická ideologie se snažila na ženy výchovně působit i prostřednictvím ženských časopisů jako byla *Vlasta* či *Praktická žena*, které obsahovaly v každém čísle nejnovější informace o státní politice vůči ženám, o povinnostech ženy přispět k budování socialismu a jejím uvědomělem působení na výchovu další generace. Stejně tak na svých prvních stranách otiskovaly zprávy členek československé delegace na Světovém kongresu

žen o průběhu konferencí a jednání či přijatých deklaracích věnujících se právům žen. Pravidelně tu o své činnosti informoval i Československý svaz žen.

Rozmanitým rolím ženy a jejímu ideologickému zakotvení v komunistické společnosti se věnuje již detailněji zahraniční produkce z oblasti ruských, východoevropských a genderových studií. Vychází tak například ucelená řada studií univerzity v Birminghamu v nakladatelství Palgrave Macmillan *Studies in Russian and East European History and Society*, která se významnou měrou zabývá genderovými otázkami (tituly jako *Women in the Stalin Era*; *Women in the Khrushchev Era*, *Creating The New Soviet Women* či *Gender in Russian History and Culture*).

Badatelsky nesmírně přínosnou prací je mohutné dvousvazkové kompendium obsahující bibliografické údaje o všech knihách, studiích či člancích zabývajících se genderovými a ženskými otázkami v Rusku a bývalých sovětských satelitních státech (pokrývající časové období 1900-2000), kterou vydala organizace The Association for Women in Slavic Studies (AWSS) *Women & gender in Central and Eastern Europe, Russia, and Eurasia; a comprehensive bibliography*. V prvním svazku se věnuje i tématicky odpovídajícím pracím vyšlým na území Československa.

3. Historie ženské působnosti v politice v Československu do 60. let 20. století

3.1 Politická participace žen do druhé světové války^a

Rok 1918 byl nejen přelomovým milníkem v historii naší země a završením mnohaletého úsilí o národní emancipaci a samostatný stát, zcela zásadní význam má i v historii českého emancipačního hnutí. Nedávno tomu bylo přesně devadesát let, kdy u nás ženy získaly se vznikem první Československé republiky aktivní i pasivní volební právo a poprvé zasedly jako poslankyně či senátorky do parlamentu.

Rada žen již v letech první světové války prokázala nejen politické schopnosti. Okolnosti válečného vývoje však také ukázaly, že ženy dobře zvládly i do té doby jim zapovězená povolání, vyhrazená pouze mužům. Některé ženy se zapojily i do protirakouského odboje, například Alice Masaryková strávila období od října 1915 do července 1916 ve vazbě pro podezření, že schovává politické dokumenty a deníky svého otce, které měly dosvědčovat jeho vlastizrádnou činnost.

Revoluční národní shromáždění, které vzniklo po vyhlášení Československé republiky v roce 1918, bylo vůbec prvním shromážděním, ve kterém zasedly ženy. I v dřívější době měla část žen aktivní volební právo, šlo ale o výjimku. Jednalo se pouze o případy bohatých vdov po velkostatkářích, které po smrti manžela majetek spravovaly samy (statek byl napsán na ně), a proto se také mohly spolupodílet na „rozhodování o věcech veřejných.“ Mohly volit do velkostatkářské kurie, ale pouze do roku 1907, kdy byl kuriální systém zrušen a kdy volební právo zase ztratily.

První snahy o politickou aktivitu žen můžeme pozorovat ještě v době existence habsburské monarchie. Výrazným impulsem byla revoluce v roce 1848, kdy se několik žen účastnilo Slovanského sjezdu nebo s ním spojené agitace.

Proti ženskému boji za politická práva stejně jako ženské emancipaci vystupovaly jak strany katolické, tak například staročesi, kterými bylo toto hnutí považováno za hrozbu, která by mohla vést k fragmentarizaci společnosti, což narušovalo jejich představu o jednotném

^a Několik odstavců v této kapitole je převzato z mých starších prací zabývajících se historií politické participace žen v Československu-Kočišková Jana: *Role žen v Revolučním Národním shromáždění 1918-1920*, Postupová práce, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, ak. rok 2007/2008 a *Kvóty pro ženy v politice-nástroj vhodný i pro Českou republiku?*, Písemná práce-Strany a stranické systémy, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, ak. rok 2007/2008

národním programu, hájícím zájmy celého národa vespolek. Katolické strany byly tradičně konzervativní, a stejně tak tomu bylo v případě ženské otázky. Žena podle nich rozhodně neměla mít stejná práva jako muž, představitelé a stoupenci katolických politických stran ji považovali za muži podřízenou a nesoběstačnou, jejímž jediným historicky daným úkolem byla výchova dětí a péče o domácnost.

Teprve v 90. letech 19. století se objevily první pokusy o začlenění požadavku na všeobecné volební právo (i pro ženy) do politického programu u sociální demokracie. Ta svůj program prosazovala od roku 1890 i na demonstracích 1. máje. Díky sociální demokracii začal od roku 1892 vycházet Ženský list zaměřený právě na tato témata. K výraznější aktivizaci ženského hnutí však dochází až v zápase o všeobecné rovné volební právo na přelomu století.

Roku 1897 se v Praze konal 1. sjezd československých žen, který požadoval stejná politická práva pro ženy jako pro muže. Byl založen Ústřední spolek českých žen, který začal vydávat vlastní časopis nazvaný Ženský svět. Jeho redaktorkou byla až do roku 1907 Tereza Nováková.

Na počátku 20. století se boj za ženské volební právo rozhořel naplno. Roku 1904 byl založen Ženský klub český, který se již zásadním způsobem odlišoval od ostatních ženských spolků. Vyučovali a přednášeli v něm totiž přední univerzitní profesori nebo politici. Ženský klub český se podílel i na vzniku Výboru pro volební právo žen. Jeho zakladatelkou i předsedkyní byla Františka Plamínková (1875-1942), pozdější významná poslankyně a senátorka. V listopadu 1905 proběhla rozsáhlá demonstrace za všeobecné volební právo. To se sice touto akcí prosadit nepodařilo, nicméně ženy získaly alespoň volný přístup do politických stran.

V únoru a v březnu 1908 se konaly volby do zemského sněmu, ve kterých již mělo část žen právo hlasovat. Tedy pokud platily minimálně osm korun přímých daní ročně.² Několik politických stran umístilo ženy i na své volební kandidátky. Především to byla sociální demokracie, která měla boj za volební právo žen ve svém programu již delší dobu. Mezi první kandidující ženy-političky za sociální demokracii patřila redaktorka Karla Máchová (1853 - 1910), která se ucházela o přízeň voličů ve volebním obvodu Hradčany – Vyšehrad – Holešovice. Při volbách konaných 27. února 1908 obdržela téměř 500 hlasů, skoro stejný počet, jako její stranický kolega František Soukup. Také Marie Tůmová, dcera mladočeského novináře Karla Tůmy, vlastní profesí učitelka z pražského Žižkova, usilovala o totéž ve volebním obvodu Vysoké Mýto – Skuteč - Hlinsko. Podařilo se jí získat asi 200 hlasů. Z dalších stran kandidovala Božena Zelinková z Čáslavi, taktéž učitelka, za spojené

státoprávní strany za obvod Německý Brod - Humpolec - Polná. Těsně před volbami však nakonec odstoupila.³

Se svou politickou činností měly ženy ale často problémy. Roku 1912 byla v doplňovacích volbách do českého zemského sněmu zvolena první českou poslankyní spisovatelka Božena Viková-Kunětická. Měla nahradit Václava Škardu, poslance za mladočeskou stranu, po jehož smrti se jeden mandát uvolnil (za obvod Mladá Boleslav – Nymburk). Český místodržitel kníže František Thun však byl jednoznačně proti tomu, aby ho získala žena. Odmítl udělit potřebná osvědčení. Nebylo mu to ale nic platné, Božena Viková-Kunětická byla do své funkce rakouským ministerstvem vnitra schválena. Politickou činnost nakonec ale stejně kvůli obstrukcím německých poslanců nevykonávala, protože český zemský sněm v posledních předválečných letech prakticky nepracoval.

Situace se však radikálně změnila spolu s koncem 1. světové války. Ve slavné Washingtonské deklaraci sepsané T. G. Masarykem 18. října 1918 se kromě prohlášení nezávislosti Republiky československé objevila i formulka o rovnosti žen a mužů: „Ženy budou postaveny politicky, sociálně a kulturně na roveň mužům.“⁴ Tomáš Garigue Masaryk osobně ženskou emancipaci i vzdělávání velmi podporoval, nejednou i sám prohlásil: „...žena je vůbec lepší než muž...“⁵ V ústavě z roku 1920 bylo pak toto ustanovení vyjádřeno v paragrafu číslo 106 : „Výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají.“⁶

První volby, ve kterých mohly ženy nově nabyté volební právo uplatnit, byly komunální volby v roce 1919. Poprvé se tak hlasy a volební podpora ženské poloviny obyvatelstva v Československu staly důležitými faktory při politickém boji jednotlivých stran, které na ženy ve svých programech musely začít brát větší zřetel. Zároveň se poprvé mohly ženy zúčastnit diskusí o přípravě legislativy, která se týkala jich samotných. Zákony, které upravovaly manželské soužití, dědická práva, výchovu dětí i celou řadu dalších sociálních a jiných opatření, měly rozhodující dopad na kvalitu životů obyčejných pracujících žen, žen v domácnosti, manželek a matek. Až do této doby byly vydány napospas rozhodování mužů o těchto věcech, přičemž právě muži často postrádali hlubší vhled do problémů každodenního života svých manželek. Z jejich pozice tak bylo mnohem obtížnější výrazněji přispět ke zlepšení mnohdy neradostného a těžkého údělu žen.

Od roku 1919 mohly ženy volit do obecních zastupitelstev a rok poté - od roku 1920 i do obou komor parlamentu. Získaly volný přístup na všechny vysoké školy a roku 1919 byla zrušena také povinnost celibátu pro učitelky.

Od vzniku první republiky se ženy začínaly ve výraznější míře poprvé objevovat ve veřejných a politických funkcích, včetně funkcí legislativních a v justici. Demokratické

ovzduší mladé republiky vytvářelo příznivé klima pro větší zapojení žen do veřejného a politického života země. Zároveň došlo k obrovskému nárůstu aktivit ženských zájmových spolků a organizací, které sdružovaly další stovky žen, které se do vyšších politických funkcí nedostaly. Své činnosti přikládaly značný význam a velice dobře si uvědomovaly naléhavou potřebu aktivní práce na prosazování ženských zájmů. V některých případech této činnosti dokonce daly přednost před prací poslankyně na půdě Revolučního národního shromáždění. Tak tomu bylo u Ludmily Zatloukalové - Coufalové, členky agrární strany v Brně. Již před první světovou válkou se aktivně angažovala v ženském emancipačním hnutí, pořádala vzdělávací kurzy pro ženy a podporovala na Moravě vycházející ženský tisk Ženská revue a Práva ženy. Od roku 1918 byla poslankyní Národního shromáždění. Zvolena pak byla ještě dvakrát, v letech 1920 a 1929, tyto funkce však již nevykonávala, pokaždé se mandátu vzdala. Od roku 1924 se věnovala práci v předsednictvu Zemské organizace pokrokových žen na Moravě, zastřešující instituce četných ženských sdružení v zemi. Zasloužila se o její znovuoobnovení - zemská organizace byla obnovena 9. června 1924 a od té doby až do konce první republiky byla předsedkyní jejího ústředního výboru.⁷ Usilovala o odstranění všech forem diskriminace žen a o zvýšení počtu žen v politice, přesto se ona sama podvkráté mandátu poslankyně vzdala. Pravděpodobně se jí nedařilo časově skloubit obě funkce zároveň, zůstala proto věrná svému místu v čele ženských organizací. Významnou politickou funkci však později přece jen zastávala, a to na komunální úrovni - 4. října 1931 byla jako jedna z prvních žen zvolena starostkou své rodné obce Svěsedlice.

Mnoho těchto ženských spolků a organizací se významnou měrou zasloužilo o zlepšení postavení žen ve společnosti, ve své činnosti se však striktně snažily zůstat nepolitickými a od politických témat se distancovat. Nebyly tedy propojeny s žádnou politickou stranou a sdružovaly členky nejrůznějšího politického přesvědčení. Mnohdy však právě působnost členky v zájmové organizaci byla spouštěcím motorem pro její vstup do politických funkcí a mnoho z nich se později veřejně angažovalo ve prospěch některé politické strany.

Zastřešující organizací ženských liberálních spolků a sdružení byla Ženská národní rada, jejíž jednatelka Milada Horáková aktivně prosazovala opatření k větší rovnoprávnosti žen ve veřejném životě. Rada sledovala připravované návrhy zákonů, připomínkovala je a často dosáhla významných úspěchů. Ve své činnosti navazovala na Ženský klub český, který vznikl roku 1901 a při kterém byl založen Výbor pro volební právo žen v roce 1905.

Poslankyně a senátorka, která byla zároveň předsedkyní Ženské národní rady, Františka Plamínková, dosáhla dalšího významného úspěchu pro ženy, když se stala první

československou ženou, která přednesla mírový projev na půdě Spojených národů v Ženevě v roce 1930. Rok 1930 byl zároveň rokem, ve kterém se prvním jedenatřiceti ženám v Československu dostalo výsady být jmenovány justičními čekatelkami na soudcovské povolání.

Vedle toho působila Františka Plamínková i na mezinárodní úrovni, když ve 20. a 30. letech zastávala post místopředsedkyně Mezinárodní ženské rady a Mezinárodní aliance pro volební právo žen.

V roce 1935 sdružovala Rada 50 členských organizací s 27 000 členkami,⁸ včetně výše zmiňované Zemské organizace pokrokových žen moravských. Činnost Ženské národní rady prakticky skončila v roce 1940, kdy byla začleněna do Národního souručenství spolu s mužskými spolky. Ženy tak přišly o možnost podílet se na činnostech na vyšších než krajských úrovních a v roce 1942 pak Rada definitivně oznámila likvidaci.

V průběhu první republiky (1918-1938) kolísalo zastoupení žen v parlamentu mezi 3-5% a v Senátu tvořily ženy průměrně 3,35%^b. Pro poslance bylo ze začátku poměrně těžké zvyknout si na přítomnost žen v parlamentu. Ženy měly zůstat především ženami, a to i na půdě Národního shromáždění. Zůstala jim tak vyhrazena tradiční „ženská témata“, jako byla péče o rodinu a děti, sociální práce, zlepšování životních podmínek chudých a nemocných, vzdělávání atd. Ženy byly vždy vnímány spíše jako sociální skupina, než jako jednotlivci.⁹ Příslušnost k ženskému pohlaví tak již předem měla předurčovat oblasti zájmu a činnosti dané poslankyně - alespoň tomu bylo nakloněno veřejné mínění.

Přesto si ženy volily i témata blízká zaměření své politické strany. To se projevovalo hlavně u členek strany agrární a sociálnědemokratické v zaměření na zemědělskou problematiku či na situaci dělníků. V prvním parlamentu, do kterého zasedly ženy - v Revolučním národním shromáždění (1918-1920) - jich bylo celkem 10, mezi nimi i dcera prezidenta republiky nebo slavná spisovatelka. Ani jednu ženu do něj však nenominovala Československá strana lidová. Ženské katolické spolky odmítaly účast žen ve vysoké politice s odůvodněním, že je neslučitelná s jejich mateřskou rolí.¹⁰

I při následujících volbách se počet žen v parlamentu vždy pohyboval kolem 10 - 15 ze všech přítomných. U všech velkých politických stran vznikly ženské sekce, jejich představitelky se však i nadále věnovaly především vytváření zázemí svým mužským kolegům - organizovaly například stranické plesy a zábavy či přednášky pro další členky.

^b In: Viz Příloha č. 1, s.113

Nejvyšší počet žen v Národním shromáždění a v Senátu byl v průběhu jejich prvního funkčního období (25. 4. 1920 - 14. 11. 1925). V Poslanecké sněmovně zasedlo 15 poslankyň a v Senátu po celé toto funkční období pracovaly tři senátorky. Nejvyšší dosaženou funkci zastávala poslankyně Eliška Purkyňová jako místopředsedkyně zdravotního výboru parlamentu, ve kterém bylo pro ženy tradičně vyhrazeno místo.

Pokud jde o konkrétní druhy výborů, které si ženy vybíraly, nebo do kterých byly nominovány, je možné vysledovat určité opakující se tendence. Ideologické zaměření strany, jejíž členkou daná poslankyně byla, nehrálo až tak významnou roli. Ve volbě výborů převažovaly ty, které se zabývaly zdravotnictvím, sociální pomocí nebo výživou. Tedy spíše „ženám bližší“ sociální tematika, přisuzující jim tradiční pečovatelskou roli - konkrétní praktická pomoc strádajícím lidem a snaha o zlepšení jejich životních podmínek. Ženy se jednoznačně orientovaly na práci ve výborech umožňujících konkrétní adresnou pomoc a hmatatelné výsledky, spíše než na více politicky či finančně orientované výbory (např. finanční, zahraničně - politický, ústavní apod.). Výjimečně se však i ženě povedlo stát se členkou tradičně „mužského“ výboru - například poslankyně Betty Karpíšková zastupovala sociální demokracii v branném výboru.

Během první republiky se žádné ženě nepodařilo dosáhnout na nejvyšší pozice v Poslanecké sněmovně, Senátu či vládě. Za nejvýraznější úspěch, který se podařilo političce dosáhnout, bylo možné považovat funkci místopředsedkyně výboru, s jedinou výjimkou Františky Zemínové, která byla i místopředsedkyní poslaneckého klubu národně socialistické strany.

Během druhé republiky v období od října 1938 do 15. března 1939 přišli o svůj mandát zákonodárci a zákonodárkyně, kteří zastávali své funkce za volební obvody ležící na odstoupeném území. Ostatní (s výjimkou komunistů a senátorky Františky Plamínkové) se sdružili v obou sněmovnách do dvou klubů. Sociální demokraté do klubu Národní strany práce a ostatní do klubu Národní jednoty. Po vyhlášení zmocňovacích zákonů se však parlament stal přebytečnou institucí bez praktického vlivu na probíhající události. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava parlament definitivně zanikl.

Mnohé poslankyně a senátorky byly vystaveny riziku pronásledování, především pak členky komunistické a sociálnědemokratické strany. Stejně tak všechny tři poslankyně za německou sociální demokracii, které byly židovského původu, musely uprchnout do exilu do Londýna. Do Velké Británie později emigrovalo ještě mnoho bývalých poslankyň a senátorek - například Anežka Hodinová - Spurná, Elvira Kuhn, Marie Jurnečková - Vorlová

a senátorka Karla Pfeiferová. Jiné poslankyně si pro místo svého exilu zvolily Moskvu, jako například Božena Machačová - Dostálová.

Ne všem se však podařilo uprchnout ze země, nacistickou okupaci zaplatila životem Františka Plamínková, zastřelená během heydrichiády, a Betty Karpíšková, která zemřela v roce 1942 v Osvětimi. Do koncentračních táborů se dostalo více bývalých československých političek, kterým se však podařilo přežít.

Během druhé světové války byla násilně přerušena i činnost ženských organizací, některé další se však zformovaly v exilu. Například Klub československých žen, jehož vznik byl motivován komunistickou stranou, byl ustanoven v Londýně na podzim roku 1939. Věnoval se především sociální a kulturní činnosti a charitě. V jeho čele stanula komunistická politička Anežka Hodinová - Spurná. Mnohé z předválečných političek se zapojily do odboje či exilové politické činnosti. Vedle Klubu čs. (československých) žen vznikl v Anglii v roce 1941 jeho demokratický protipól - Spolek československých žen, kterému se však již výrazněji prosadit nepodařilo.

3.2 Politická participace žen po druhé světové válce (do roku 1968)

Po skončení druhé světové války se postupně začínala obnovovat činnost řady tradičních předválečných institucí a organizací, včetně ženských spolků. Všechny hlavní politické strany měly ženské sekce, které se aktivně zabývaly například prosazením rovnoprávnosti žen a mužů pomocí právních úprav či účastí žen v politice.

Do země se také z emigrace vrátila většina bývalých političek. Ne všechny se znovu zapojily do politiky, mnoho z nich se však pokusilo navázat na svou předválečnou činnost. Do parlamentu se vrátila například Božena Machačová-Dostálová, Anežka Hodinová-Spurná, Karla Pfeiferová, Anna Mrskošová, Milena Šmejcová, Františka Zemínová či Jaromíra Batková-Žáčková. V poválečném Prozatímním národním shromáždění (1945-1946) zasedlo 18 žen. Anežka Hodinová-Spurná v parlamentu opakovaně zastávala dosud nejvýznamnější post svěřený ženě - místopředsedkyni Národního shromáždění.

V roce 1947 byla do vlády nominována první žena vůbec. Sociální demokrat Bohumil Laušman si za svoji nástupkyni na ministerstvu průmyslu vybral úřednici z ministerstva Ludmilu Jankovcovou. Do své funkce byla jmenována prezidentem k 25. 11. 1947. Inženýrka Ludmila Jankovcová (8. 8. 1897 - 5. 9. 1990) byla členkou sociální demokracie a později komunistické strany. Politicky aktivní začala být v průběhu války. Zapojila se spolu s manželem do domácího protinacistického odboje, manžel byl však uvězněn a popraven. Po

válce se stala místopředsedkyní ČSSD a patřila k jejímu levicovému křídlu, které podporovalo sloučení s komunistickou stranou.

Obnovila se i činnost ženských spolků. V roce 1945 vznikly dvě hlavní ženské organizace, které zastřešovaly činnost všech ostatních ženských hnutí a spolků - Národní fronta žen (NFŽ) a Rada československých žen (RČŽ). Členy Národní fronty žen byly ženské odbory čtyř hlavních českých povolených politických stran – komunistické strany, sociálně - demokratické strany, národně - socialistické a strany lidové. Vedení fronty představoval Ústřední výbor NFŽ tvořený 12 členkami, vždy třemi z jedné politické strany. Národní fronta žen byla pod silným vlivem komunistické strany a vykazovala jasné tendence k ideologizaci její činnosti. Z těchto důvodů - názorových rozporů mezi jednotlivými stranami -, se v březnu 1947 rozpadla.

Rada československých žen (RČZ) navazovala na předválečnou tradici Ženské národní rady s předsedkyní Miladou Horákovou. Byla v přímém kontaktu s poslankyněmi a senátorkami, čímž se jí dařilo aktivně prosazovat ženské zájmy i v politické sféře. Rada se snažila zůstat důsledně nepolitickou a nadstranickou a sama předsedkyně Milada Horáková nikdy neumožnila komunistkám získat v ní rozhodující vliv, jaký si vydobily v Národní frontě žen. Hlavním orgánem byl Ústřední výbor, tvořený 24 členkami se sídlem v Praze a 32 místních poboček. V letech 1945 - 1946 vydávala ženský týdeník Rada žen, který se v roce 1947 přejmenoval na Vlastu. Informovala zde o své činnosti a činnosti jednotlivých rad. RČŽ svojí činnost zaměřovala na prosazení nové legislativy z manželského, rodinného a dědického práva, která by odstranila nerovnost mezi pohlavími.

Po únorovém převratu v roce 1948 chtěla komunistická strana pod svůj vliv získat co nejdříve veškeré ženské organizace v zemi a sjednotit je do jediné, ideologicky usměřňované. RČŽ se ústy své předsedkyně Milady Horákové odmítla podřídit komunistickému režimu, proto byla 25. 2. 1948 rozpuštěna a nedobrovolně sloučena s Národní frontou žen do jednotného Akčního výboru. Veškeré ženské spolky a organizace se musely povinně přihlásit do Akčního výboru Rady československých žen, nebo byly zrušeny.

Dramatické chvíle čekaly i mnohé z nekomunistických političek. Jaromíra Batková - Žáčková či Marie Tumlířová emigrovaly, Františka Zemínová a Milada Horáková byly zatčeny a odsouzeny ve vykonstruovaném politickém procesu. Fráňu Zemínovou zachránil před popravou pokročilý věk (v době procesu jí bylo již 67 let), přesto však neunikla mnohaletému vězení, které přežila.

Politické procesy se ale nevyhnuly ani vrcholným komunistickým političkám, jakou byla například Marie Švermová, ve 40. letech zástupkyně generálního tajemníka ÚV KSČ Rudolfa Slánského.

Po komunistickém převratu došlo k zásadním změnám ve vrcholných politických funkcích. Byly zavedeny kvóty pro počty žen v parlamentu (ženy musely obsadit alespoň 30% mandátů),¹¹ čímž došlo k dramatickému zvýšení jejich počtu ve vysokých politických funkcích. Mnohé ženy však do svých funkcí byly dosazovány pouze formálně do počtu a většina z nich neměla pro svou práci potřebnou kvalifikaci ani vzdělání. V naprosté většině šlo o představitelky dělnických a rolnických profesí.

Ludmila Jankovcová se dostala do vrcholné politické funkce - byla jmenována členkou ÚV KSČ. Po politických změnách v únoru 1948 zůstala ve vládě i nadále - jako ministryně výživy. V roce 1950 bylo ministerstvo přejmenováno na ministerstvo potravinářského průmyslu, v jehož čele Jankovcová pracovala až do prosince 1954. Posléze byla jmenována místopředsedkyní československé vlády, kterou zůstala až do roku 1963. Po odchodu z vlády pracovala dále jako poslankyně a členka ÚV KSČ.

Až do prosince 1954 byla Ludmila Jankovcová jedinou ministryní. Druhou ministryní se stala Božena Machačová – Dostálová, poslankyně a později i členka ÚV KSČ. V prosinci 1954 byla jmenována ministryní výkupu. V roce 1956 bylo ministerstvo výkupu zrušeno a Machačová-Dostálová přešla na ministerstvo lehkého průmyslu, jehož ministryní byla do roku 1960. Po té se stala ministryní spotřebního průmyslu a tuto funkci vykonávala až do roku 1968.

Se zavedením kvótního systému se ženy dostávají i do předsednictva či místopředsednictva Národního shromáždění. Post místopředsedkyně Národního shromáždění dlouhodobě zastávala například Anežka Hodinová - Spurná; Božena Machačová - Dostálová, právnička Viera Mouralová - Ůlehlová či Julie Prokopová - Škrabánková pak byly zastoupeny v jeho předsednictvu. Do předsednictva se tak zpravidla dostaly tři ženy a jedna další byla místopředsedkyní. Ve funkčním období 1960 - 1964 dochází ke zdvojnásobení počtu žen v předsednictvu - tvoří šest z 27 členů předsednictva, avšak žádná žena již nezastává post místopředsedkyně Národního shromáždění. To se změnilo v nastávajícím volebním období 1964-1968, kdy byly místopředsedkyněmi jmenovány Marie Miková a právnička Božena Leflerová, v předsednictvu pak byly zastoupeny čtyři ženy (Ladislava Besserová, Jarmila Bilková, Olga Malecká a Antónia Petrusová).¹²

Také ženské organizace prošly v letech následujících po komunistickém převratu řadou změn. Roku 1950 byly sloučené dvě zastřešující ženské organizace v Československu -

česká Rada československých žen a slovenská Živena - Slovenský svaz žien. Vzniká tak Československý svaz žen, který umožňuje komunistické straně seskupit pod svůj centrální dohled veškeré ženské organizace a spolky v Československu. Do vedení byla zvolena zkušená politička Anežka Hodinová-Spurná. Vedoucím orgánem Svazu byl Ústřední výbor sídlící v Praze, pobočky se potom nacházely ve všech větších městech či městských částech. Prostřednictvím činnosti Svazu se komunistické straně dařilo jednotně ovlivňovat ženy a prosazovat svoji politiku týkající se sociálních otázek, zaměstnanosti žen či vstupu žen do průmyslu a veřejných funkcí. Stejně tak získával ženy pro angažovanost a podporu socialistické politiky.

Ne všichni komunističtí funkcionáři však byli s jeho činností spokojeni. Antonín Zápotocký prohlašoval, že sdružování žen je typický měšťácký přežitek¹³ a přispěl k radikální změně organizační struktury Svazu v šedesátých letech. Činnost Československého svazu žen tak byla rozdělena pod jednotlivé výbory na jeho sjezdu 5. - 7. 7. 1967, ačkoli výbory žen existovaly již dříve.

Tyto výbory se ustavovaly podle sovětského vzoru při místních národních výborech a jejich úkolem mělo být vypomáhání národním výborům při řešení ženských otázek a uvádění nové státní politiky vůči ženám do praxe. Převzít měly také činnost výchovnou a politickou mezi ostatními ženami. Československý svaz žen zůstal i nadále jedinou ženskou organizací, která měla pověření účastnit se mezinárodních ženských konferencí a mluvit jménem všech československých žen.

K rozsáhlým personálním změnám ve vrcholných politických funkcích, které se výrazně dotýkaly i žen, došlo po invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa během následné normalizace. Roli žen v tomto období se bude věnovat samostatná část předkládané práce.

4. Komunismus a ženská otázka

Jaký byl vztah komunismu k ženské otázce, k feminizmu a rovnoprávnosti žen a mužů?

Při zkoumání dané problematiky je nutné rozlišit dvě základní roviny problému – komunistickou ideologii a oficiální propagandu věnující se roli „nové ženy“, a na druhé straně každodenní skutečnost, která se od slibů uváděných v komunistickém programu či stranických prohlášeních značně lišila. Stejně jako ve většině ostatních oblastí, i ve vztahu komunistického režimu k ženám se KSČ inspirovala sovětským vzorem a jeho politikou, mnohdy pouze bezmyšlenkovitě kopírovala sovětskou strukturu organizačního rámce, která pak plně neodrážela potřeby a podmínky v Československu.

4.1 Komunistická ideologie a role žen

V komunismu šlo především – dle ideologického výkladu – o třídní boj a o přeměnu společenského systému z kapitalistického vykořisťujícího proletariát do spravedlivého komunistického, založeného na společném vlastnictví výrobních prostředků. Klíčový důraz byl kladen na rovnost všech lidí a jestliže se komunistická ideologie chtěla radikálně vymezit proti panujícímu buržoaznímu životnímu stylu tehdejší společnosti, musela se zaměřit i na rovnost žen a mužů. Emancipace žen jakožto nutná součást socialistického přerodu společnosti se objevuje již v klasických pracích Bedřicha Engelse *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu* či Augusta Bebelů *Žena a socialismus* či *Žena v minulosti, přítomnosti a budoucnosti*. Problematické postavení ženy ve společnosti se věnují i některé pasáže z politických spisů V. I. Lenina.

Bedřich Engels zastával velice moderní stanoviska, kdy zotročení ženy v manželství a její podřízení mužům považuje za první třídní rozpor v dějinách, kterému je tedy samozřejmě nutno věnovat patřičnou pozornost. Stejně jako se zabýval historickým vývojem třídní společnosti, jejími nedostatky a zotročováním jednotlivých tříd, tak rozdělával i vývoj rodiny do jednotlivých stádií, paralelně se vyvíjejících se společností. Po historicky prvotní promiskuitě následoval model rodiny pokrevní, párové a nakonec monogamní.¹⁴ Vývoj výrobních vztahů tak měl jasnou paralelu ve vývoji instituce rodiny.

V období kapitalismu existuje model monogamní rodiny, která v podstatě v malém reprodukuje model stejných protikladů a rozporů, které Engels viděl ve třídní společnosti. Monogamní rodina vyžadovala věrnost a podřízení ženy, nikoli muže, čímž docházelo k jejímu nerovnému postavení a vykořisťování na úkor práv muže. Engels tak srovnání

primitivní komunitní společnosti a moderní třídní společnosti využívá jako argument mluvící ve prospěch socialismu.¹⁵

Podle Engelse vášně pro vlastnictví v raných stádiích společnosti neexistovala, tato byla „přirozeně kolektivistická“. Společnost ještě nebyla rozdělená do tříd ani do skupin obyvatelstva vykořisťujícího a vykořisťovaného. Všichni dospělí se mohli podílet na účasti na věcech veřejných a zapojit se do komunitního dění. Ekonomika ještě nezahrnovala závislost ženy a dětí na manželovi. Domácnost byla veřejná a společná a rozdělení pracovních povinností bylo reciproční mezi oběma pohlavími. Neexistovalo ještě ani rozdělení na veřejnou a soukromou sféru, protože jak muž, tak žena svou prací přispívali k dobru celku, celé komunity.

To se ovšem časem změnilo. Monogamní stadium rodiny se vyvinulo z přechodové fáze polygamní rodiny, kdy „muži ovládali ženské otroky“ a podařilo se jim na základě své mužské nadřazenosti a síly vnutit podřízené postavení.¹⁶ Souviselo to s rozvojem obchodu, ze statků se staly komodity, které se začaly směňovat a spolu s tím se rozvinulo vykořisťování mezi jednotlivými lidmi ve společnosti, ale také vykořisťování žen muži. Jde tedy o fenomén, který je neoddelitelně spjat s rozvojem směny a tržních vztahů. A stejně tak i s rozvojem nukleární rodiny jakožto izolované jednotky, která je ekonomicky zranitelná a odkázaná na svůj vlastní výdělek.

Separace rodiny od komunity a rozvoj monogamního manželství byly podle Engelse sociálním vyjádřením rozvíjejícího se soukromého vlastnictví.¹⁷ Monogamní rodina tak byla prostředkem, který umožnil individuální dědění majetku. Důraz kladený na panenství ženy při vstupu do manželství a její věrnost v něm měl zabránit tomu, aby se děděný majetek rozdrobil mezi mnoho dědiců a aby potenciální dědictví nepřipadlo nikomu, kdo není pokrevním potomkem obou rodičů (především však manžela).

V primitivní společnosti existovaly skupinové rodiny, kde bylo nejisté, kdo je otcem dítěte, za to matka byla vždy jistá. Ačkoliv se ženy staraly o všechny děti komunity společně, přesto věděly, které děti jsou jejich vlastní, rod mohl pokračovat jedině po matčině linii.¹⁸ Matčina role byla tedy nezpochybnitelná. Aby se i mužům dostalo stejného práva - aby rod mohl pokračovat v mužské linii, musely si ženy přísnými společenskými normami a pravidly naprosto podrobit a přinutit je k poslušnosti. Od té doby je možné datovat jak vykořisťování ženy, tak jednotlivé třídní rozpory ve společnosti.

Vzhledem k úzké provázanosti mezi vykořisťováním tříd ve společnosti a ženy v rodině je nutné se tímto tématem podle Engelse podrobněji zabývat. Sám jednoznačně podporoval zaměstnanost žen, protože zaměstnání jim kromě jiného umožňuje ve společnosti

dosáhnout daleko vyšší míry uznání, než když jsou izolovány od veškeré skutečné práce jako pro ně nevhodné či příliš namáhavé. Těžce pracující žena některých mimoevropských národů v minulosti požívala mnohem většího společenského respektu a uznání než evropský druh manželky a byla považována za skutečnou paní a dámu, i se tak chovala. Není tedy pravdou, že by žena neměla stejné schopnosti jako muž, které by jí neumožňovaly pracovat, ve skutečnosti šlo jen o další prostředek, jak ji udržet v podřízeném postavení zcela závislou na vůli svého muže. Pro ženu je tedy značně nevýhodné vzdát se možnosti pracovat, jestliže jí je společností umožněna, a měla by jí využít.

Stadium monogamní rodiny, které přetrvává dodnes, od samého počátku vyžadovalo pouze monogamii a věrnost ženy. Vede k podrobení si jednoho pohlaví druhým pohlavím, znamená boj mezi pohlavími, který se v prehistorických podobách společnosti nevyskytoval. První třídní rozpor, který se v historii objevuje, splývá s vývojem antagonismu mezi mužem a ženou v monogamním manželství a první třídní potlačení je potlačení ženského pohlaví mužským.¹⁹ Vztahy mezi muži a ženami tak podle Bedřicha Engelse v malém představují stejné rozpory a problémy, jakým čelí společnost ve formě třídního boje.

Dohodnutá manželství, tak běžná pro buržoazní společnost, považuje Engels přímo za necitlivý druh prostituce. Většinou pak opět pouze pro ženu, která se od kurtizány liší pouze tím, že její tělo bylo prodáno pouze jednou, ale zato na celý zbytek ženina života.²⁰ V moderní době však začíná být takovýto druh manželství považován za nepřijatelný, předpokládá se, že lidé vstupují do manželství ze vzájemné lásky a dobrovolně z *obou* stran. Zaměstnání navíc učiní ženu mnohem méně závislou na svém muži, postupně by tedy z instituce manželství měla být odstraněna mužská převaha a jeho nezrušitelnost. Jestli pouze manželství uzavřené z lásky je morální, pak morální zůstává pouze to manželství, ve kterém láska stále pokračuje a trvá.²¹

Právo na rozvod by tedy mělo být základním právem všech občanů a nemělo by být limitováno žádnými omezujícími podmínkami ani pro muže, ani pro ženy. Dosažení rovnoprávnosti mezi oběma pohlavími je otázkou dalšího vývoje a dokonalejší formy uspořádání společnosti. Monogamní rodina se podle Engelse od počátků civilizace výrazně zdokonalila, především pak v průběhu moderní doby. Je tedy možné, že je stále ještě schopna dalšího zdokonalení - až dokud nebude dosaženo rovnosti mezi pohlavími. Pokud by měla monogamní rodina v dohledné budoucnosti selhat v naplňování požadavků společnosti, je dle Engelse nemožné předvídat povahu jejího nástupce.²²

V nutnosti vstupu žen do zaměstnání jakožto prostředku k dosažení jejich větší rovnoprávnosti s muži a získání společenské úcty se Bedřich Engels shodoval s názorem

V.I. Lenina. „Žena zůstává nadále domácí otrokyní přes všechny osvobozovací zákony, neboť ji deptá, rdousí, otupuje, ponižuje drobné domácí hospodářství, připoutává ji ke kuchyni a k dětskému pokoji, plýtvá její tvůrčí silou na práci barbarsky neproduktivní, malichernou, unavující, otupující a ubíjející. Skutečné osvobození ženy, skutečný komunismus začne teprve tam a tehdy, kde a kdy začne masový boj (řízený proletariátem, který má ve svých rukou státní moc) proti tomuto malému domácímu hospodářství, nebo lépe řečeno, jeho masové přebudování ve velké socialistické hospodářství.“²³

Zaměstnanost žen nabývala v komunistické ideologii takové důležitosti proto, že podle ní veškerá závislost a útisk lidí v kapitalistické společnosti vycházel z hospodářské závislosti. Ženy jsou v nerovnoprávném postavení a vykořisťované muži díky tomu, že jsou v domácnosti a finančně na manžela zcela odkázané. Pokud by také ony byly schopné finančně zajistit rodinu, pak by jejich role byla mnohem více oceňovaná a zmizela by podstatná část důvodů k jejich podřízenému postavení.

Ovšem zaměstnané dělnice na tom byly dle Lenina často mnohem hůře než jejich mužští kolegové. Ženská práce je všeobecně hůře placená než mužská a jejich bezbrannosti továrníci mnohdy zneužívají ještě více. Počítají s tím, že ženy-dělnice mají menší potřeby, jsou pevně připoutány k místu, kde bydlí a mají manžela, který je živí. Zpravidla je pak nutí pracovat déle, než bývá běžná pracovní doba a ženy na to přistoupí, protože nemají jiného zbylí ani jiných pracovních příležitostí.

Rozhodným obhájcem rovnoprávnosti obou pohlaví je i August Bebel, který významu komunistického zřízení pro ženy věnoval samostatnou knihu *Žena a socialismus*. „Hovoří-li se o rovnosti všech lidí, pak jest nesmyslné, chce-li někdo z nich vylučovati polovinu lidského pokolení. Žena má s mužem rovné právo na rozvoj svých sil a jich volné použití; je člověkem jako muž, a má požívatí plné svobody rozhodování o sobě jako její vlastní pán. Že se náhodou narodila jako žena, nesmí na věci měniti pranic.“²⁴

Žena by se dle Bebela měla zapojit i do politiky, stav veřejných záležitostí je přece i jejím zájmem, zákony ovlivňují i její vlastní život či život jejích dětí.

Nejvhodnějším politickým zřízením, které umožňuje ženám skutečnou rovnoprávnost, je podle Bebela socialismus a jasným důkazem je podle něj situace žen v Rusku, kde spravují vlastní majetek, pracují, i se podílejí na politických a veřejných aktivitách. Chce-li se žena co nejrychleji a nejúčinněji domoci rovnoprávnosti a uznání, musí se zapojit do boje vedle ostatních proletářů a společnými silami usilovat o zrušení vykořisťovatelského kapitalistického politického zřízení a zavedení spravedlivé rovnostářské socialistické

společnosti. „Moderní proletariát jest touto třídou, a proto jest jeho historickým posláním nejen osvoboditi sebe, ale i vymaniti z područí všechny ostatní utlačované, tedy i ženy.“²⁵

Komunistická ideologie se nezabývá tolik konfliktem „veřejného“ a „soukromého“, ale spíše tyto vztahy převádí do sféry výroby - jde hlavně o konflikt mezi „produkcí“ a „reprodukcí“.²⁶ Tím nachází jednotné východisko pro situaci žen i proletariátu obecně - změna politického zřízení má vyřešit postavení všech utlačovaných skupin společnosti, ženě má umožnit vstoupit do zaměstnání a státem zřizované soustavy jeslí, školek, prádelen a vývařoven jim mají umožnit zvládat práci i péči o domácnost. Celkově se tak zlepší jejich postavení a budou do značné míry zbaveny otrocké dřiny v domácnosti, případně „dvojitě směny“ (v zaměstnání a následně v domácnosti).

Cílem komunismu je však nakonec téměř úplné odstranění práce v domácnosti, která je podle komunistického výkladu neproduktivní a pro rozvoj společenské výroby nevýhodná. Malovýroba v rodině musí být převedena na velkovýrobu pro socialistickou společnost jako celek. „Zrušení malovýroby uvnitř rodiny také výrazně změní strukturu činností uvnitř rodiny, jejich proporcí i dynamiku. Změní i charakter vzájemných lidských vztahů. Malovýroba tím, že fixuje staré formy práce, zároveň uchovává individualismem obestřené způsoby života. A nejen, že je reprodukuje, ale je schopna plodit stále nové formy individualismu a měšťáctví.“²⁷

Práci v domácnosti pak komunistická ideologie považuje samu o sobě za neproduktivní činnost, protože nevytváří nic pro společnost, ale pouze udržuje „status quo“ (pořádek, čistotu atd.). Jakožto buržoazní přežitek bude postupně odstraněna a veškerý tvůrčí a pracovní potenciál lidí tak bude převeden ze soukromé sféry na socialistickou, společnou. Půjde o nejefektivnější z možných způsobů života společnosti a povede k všeobecné prosperitě socialistických států.

Shrnutí

Ve svých teoretických spisech přikládá komunistická ideologie značný význam ženské emancipaci a boji za dosažení rovnoprávnosti obou pohlaví. Komunismus má přinést konec veškerého vykořisťování a ponižujícího postavení lidí ve společnosti, ať jsou součástí proletariátu, či utlačovaného ženského pohlaví. Bez požadavku na osvobození žen z útlatku v rodině a v manželství by nemohla být komunistická ideologie skutečně koherentní a úplná. „Není žádného osvobození lidstva bez společenské nezávislosti a rovnosti pohlaví.“²⁸ Žena byla historicky první bytostí, která byla ujařmená, stala se otrokem ještě před existencí instituce otroctví. Je proto nutné její osvobození zapojit do komunistického programu a získat

dělnice i ostatní ženy na svou stranu, aby se přidaly k přípravě revoluce a třídního boje. Řečeno slovy Augusta Bebela - „budoucnost náleží socialismu, totiž především dělníku a ženě!“²⁹

4.2 Postavení ženy v praxi

Praktické prosazení emancipační politiky bylo řízeno v hlavní míře utilitaristickými důvody. Ženy tvořily značný společenský rezervoár pracovních sil, který by měl být využit k budování socialismu a přispívat svou prací k růstu bohatství a prosperity celé společnosti. Důkazem pro tvrzení, že důvody byly hlavně účelové, je i fakt, že ženská otázka zdaleka nebyla hlavní prioritou komunistické strany v předválečném období, kdy si ještě KSČ o hegemonním postavení na československé politické scéně mohla jenom nechat zdát. Proto se jí také nedařilo získat stoupenkyně mezi textilními a továrními dělnicemi, které se většinou hlásily k sociálnědemokratické nebo národněsocialistické straně. 73% členek komunistické strany bylo před válkou tvořeno ženami v domácnosti.³⁰ Socialistická internacionála nevytvořila žádný orgán zabývající se emancipací žen. Teprve Komunistická internacionála usilovala více o zapojení žen do činnosti komunistické strany.

Komunistická strana Československa za první republiky také neměla ve svém vedení ani jednu místopředsedkyni, na rozdíl od dvou místopředsedkyň strany národněsocialistické - Fráni Zemínové a Betty Karpíškové.

Po vzoru Sovětského svazu však byly zakládány tzv. *ženodděly*, (podle ruských „ženskije odděly“), které měly působit na ženy především ideologicky a agitačně, a jejich hlavním cílem bylo získat co nejvíce žen za nové členky strany. Z komunistických političek se aktivnímu prosazování ženské otázky věnovala především Anežka Hodinová-Spurná.

Do vyšších politických funkcí se dostalo jen málo žen. Zmíňme alespoň některé: senátorka Karla Pfeiferová, poslankyně Božena Macháčová-Dostálová či Gizella Koláriková. Za druhé světové války byl v londýnském exilu z popudu komunistické strany ustanovený Klub československých žen. Ihned po skončení války v květnu 1945 byla založena Ústřední komise žen KSČ, jejíž předsedkyní se stala Anežka Hodinová - Spurná. Jejím hlavním cílem bylo vytvořit síť komunistických ženských organizací po celé republice.

Po roce 1948 byla zavedena řada změn týkajících se postavení ženy ve společnosti. Rovnoprávné postavení obou pohlaví je výslovně zmíněno v květnové ústavě z roku 1948: „Muži a ženy mají stejné postavení v rodině i ve společnosti a stejný přístup ke vzdělání i ke všem povoláním, úřadům a hodnostem.“³¹ Pro zvýšení počtu žen v politice byl zaveden systém kvót, jehož vzorem se stal podobný systém fungující v Sovětském svazu. Tam

existovala kvóta 33 % žen pro Federální radu a státní Dumu. I díky tomu se ve vládě Sovětského svazu jenom do roku 1947 stihlo vystřídat asi 15 žen v ministerských funkcích.³²

V Československu musely být ženy v Národním shromáždění zastoupeny 30%.³³ Jednalo se o formální kvóty, to znamená, že jejich existence byla zakotvena přímo v zákoně a právně vymahatelná. Kromě toho byly kvóty také součástí politického programu komunistické strany.

V Československu byly posty vyhrazené ženám obsazovány především zástupkyněmi dělnických povolání, pouze menšina žen v politických funkcích měla vysokoškolské vzdělání. Narozdíl od tehdejší komunistické Německé demokratické republiky, kde obdobné kvóty zajišťovaly místa pro zástupkyně ženských organizací, v Československu byl kladen důraz především na reprezentaci zájmů dělnic a rolnic.

Komunistický tisk a propaganda zobrazovala ženu především v roli matky či dělnice. Kvóty sloužily nejen k nominaci žen do veřejných funkcí obecně, ale zároveň šlo ve valné většině o zástupkyně dělnické třídy.

Postavení ženy bylo zakotveno i v pozdější „socialistické“ ústavě z roku 1960 ve článku číslo 20: „Muži a ženy mají stejné postavení v rodině, v práci i ve veřejné činnosti.“³⁴ Tato obecná formulace byla ještě podrobněji rozvedena v článku 27: „Rovnoprávné uplatnění žen v rodině, v práci a ve veřejné činnosti je zajišťováno zvláštní úpravou pracovních podmínek a zvláštní zdravotní péčí při těhotenství a mateřství, dále též rozvojem zařízení a služeb umožňujících ženám využít všech schopností k účasti na životě společnosti.“³⁵ Ženám tak byla výslovně garantována sociální péče a státní pomoc v mateřství, což mělo vést k výraznému ulehčení v jejich mateřském a ženském údělu a umožnit jim tak co nejaktivněji se zapojit do práce pro socialistické zřízení a blaho společnosti.

Státní politika v Československu po únorovém komunistickém převratu v roce 1948 byla výrazně pod vlivem Sovětského svazu a jeho geostrategické politiky. Ten utrpěl v průběhu druhé světové války výrazné ztráty na životech, prvořadým státním zájmem Sovětského svazu tedy bylo co nejrychleji obnovit počty obyvatelstva nutného k hospodářské obnově válkou vyčerpané země. Po válce tak byly v sovětském bloku ženy oficiálně podporovány k mateřství a zasloužilé matky s mnoha dětmi byly odměňovány státními vyznamenáními, které vzhledově připomínaly válečné medaile. Po nějaké době se pozornost Sovětského svazu obrátila k potřebě co nejrychleji nahradit chybějící pracovní síly, a proto se jeho oficiální státní politikou stala masivní podpora vstupu žen v domácnosti do zaměstnání.

Sovětský svaz se zejména z mocensko-politických důvodů zaměřil od počátku padesátých let minulého století v rámci svého bloku na masivní industrializaci, která vyústila

v závody ve zbrojení se Spojenými státy. Muže tak bylo třeba přesunout především na pracovní pozice v těžkém průmyslu. Na uvolněných pracovních místech je měly nahradit právě ženy.

Prvořadým státním zájmem nyní bylo ukázat světu bohatství a prosperitu socialistického zřízení a k tomu bylo potřeba každé pracovní síly v sovětském bloku. Oficiální komunistická politika v ženské otázce tak byla jednoznačně určená. Socialistické instituce měly postupně nahradit většinu ženských činností uvnitř rodiny a umožnit tak ženě se plně zapojit do pracovního procesu. Předpokládala se masivní výstavba jeslí, školek, vývařoven, prádelen či prodejen polotovarů. Praxe však za oficiálně vyhlášenou politikou značně pokulhávala.

Zaměstnanost žen v padesátých letech 20. století byla diktována shora. I tak ale každopádně přispěla k zásadní změně v postavení ženy ve společnosti a k její emancipaci. Stát a státní politika vždy určují a spoluvytvářejí společenskou atmosféru a působí na vztahy mezi muži a ženami a na vnímání jejich rolí ve společnosti. Určují jakým způsobem budou tyto vztahy zobrazovány, propagovány a v jakém zákonném rámci se budou v dané zemi konstituovat.³⁶

Ženám tak státní politika věnovala speciální zájem, byly vnímány jako samostatná sociální skupina. Ideálem padesátých let se stala žena-dělnice či traktoristka nadšeně pracující pro svou vlast a usilující o co nejvyšší překročení pracovního plánu. Tak byla alespoň v tomto období nejčastěji vyobrazována v dobovém tisku. Podle Antonína Zápotockého "ženy dokáží svou emancipaci tím, že budou pracovat stejně jako muži."³⁷

Sovětská politika vsadila na sociální konstruktivismus a ideologické konstruování sociálních rolí a institucí podle požadavků a potřeb státních institucí.³⁸ Stala se vzorem k napodobení i pro politiku ostatních satelitních států SSSR, projevila se tedy bezprostředně i v Československu.

V roce 1949 vstoupil v ČSR v platnost zákon o rodině (zákon č. 265/1949 Sb.), který obě pohlaví ve všech oblastech rodinného i pracovního práva důsledně zrovnoprávnil (ve Spolkové republice Německo byla žena například zcela zrovnoprávněna až v roce 1971).³⁹

V následujících letech došlo k významnému poklesu počtu žen v domácnosti. Technický pokrok vedl ke snížení namáhavosti prací a ženy tak nastupovaly i na pracovní pozice dříve tradičně vyhrazené pouze mužům (například v továrnách a v průmyslu).

V průběhu padesátých let dochází ke změně i ve státní politice vůči potratům. Po válce byly potraty jednoznačně nežádoucí, bylo potřeba co nejdříve doplnit válečný úbytek obyvatelstva a oficiální argumentací pak bylo, že socialismus je natolik vyspělou společností,

že se může narodit každé počaté dítě a stát se o něj a jeho matku dokáže postarat. Nemá tedy žádný důvod žádat o potrat.

V polovině padesátých let se atmosféra ve společnosti mění a dochází se k opačnému závěru. Socialistická žena má mít k dispozici všechny moderní lékařské postupy a ne se pokoutně obracet k ilegálním a zdraví nebezpečným cestám. V roce 1958 je přijat zákon, který definitivně povoluje potraty, přesto však nemá jít o běžné řešení problémové situace – žena musí nejdříve předstoupit před komisi, která její situaci zevrubně zkoumá a teprve ta může vydat souhlasné rozhodnutí.

První fáze emancipace žen za socialismu, která proběhla v padesátých letech, byla spojena s masovou zaměstnaností žen, které měly být rovny mužům a vykonávaly proto i namáhavou práci v průmyslu či v továrnách. Zastávaly však většinou ty nejnižší nekvalifikované profese, ve kterých mechanizace ještě pokulhávala a mnohdy tak šlo o značně fyzicky namáhavé činnosti.

K úspěšnosti kampaně pro vstup žen do zaměstnání zcela jistě přispěla i měnová reforma v roce 1953, která způsobila, že rodiny přišly o značnou část svých úspor a druhý výdělek se pro mnohé rodiny stal jednoznačnou nutností. Nejrychleji rostla zaměstnanost žen v letech 1950-1954, kdy její nárůst meziročně dosahoval téměř jednoho procenta.⁴⁰

V této rané fázi se ženy mohly stát „emancipovanými“, jestliže dokázaly, že jejich schopnosti jsou rovny mužům, že stejně jako oni zastanou namáhavou fyzickou práci v továrnách, zemědělství či průmyslu, že zvládnou zcela stejné manuální práce a především dělnické profese.

Od konce padesátých let se shora řízená státní politika vůči ženám dogmaticky kopírující sovětský model začíná více přibližovat československé realitě a upravovat podle místních poměrů. V šedesátých letech se objevují i první empirické studie o postavení ženy ve společnosti a kvalitě jejich života. Souvisí se to se “znovuobjevením” sociologie jako vědy. Větší pozornost se tak začíná věnovat sladění pracovního a rodinného života či psychickým deprivacím dětí. Dochází pak k částečnému návratu oslavování ženy jako matky. Na základě zákona je prodloužena mateřská dovolená z původních čtrnácti na šestadvacet týdnů a jsou nově zavedeny mateřské příspěvky.

Sociální opatření, technologický pokrok, zavedení služeb ulehčujících práci v domácnosti a moderní vybavení bytů přispělo k výraznému nárůstu volného času žen. Mezi lety 1961 a 1968 vzrostlo množství volného času u žen o pět až deset hodin týdně⁴¹.

V šedesátých letech pak ženy začínají být stabilněji etablovány v zaměstnání, zvyšuje se u nich úroveň dosaženého vzdělání a zastávají i vyšší pozice. Převažují v administrativě, zdravotnictví a službách, zvyšuje se jejich počet i v politických funkcích.

Ve stejné době - v průběhu šedesátých let 20. století se na Západě začíná rozvíjet takzvaná „druhá vlna feminismu“ (neboli neofeminismus). Cíle první feministické vlny ve společnosti již byly uskutečněny (zavedení volebního práva pro ženy), avšak rovnoprávnosti mužů a žen stále nebylo ani zdaleka dosaženo. Druhá vlna feminismu požaduje zrušení útisku v postavení ženy ve společnosti a svobodu volby v jejím rozhodování o vlastním životě. Sociální determinace žen v té době byla ještě značná - ženy byly předurčeny pro role manželek a žen v domácnosti, které nepotřebovaly vyšší vzdělání a budovat kariéru - o to se měl starat manžel. Žena tak mohla žít svůj život plně pouze prostřednictvím svého muže, sama musela zůstat v pasivním, imanentním postavení.

Za počátek této fáze se považuje publikování práce Simone de Beauvoir *Druhé pohlaví*, které vyšlo ve Francii v roce 1948. Česky mohlo vyjít až koncem šedesátých let (1967) s doslovem Jana Patočky jako důsledek uvolňujících tendencí v tehdejší komunistickém režimu a v jeho kulturní oblasti. Heslem tohoto hnutí se stává „osobní je politické“ a ženská studia se začínají studovat i na univerzitách.

Politické či společenské dění v Československu však druhá vlna feminismu téměř vůbec neovlivnila. Totalitní komunistický režim byl značně uzavřený a západní trendy sem vůbec nepronikaly, nebo jen velmi pomalu. Zároveň je zde zřetelný rozdíl mezi situací žen na Západě a ženami žijícími v socialistických státech, kde zaměstnanost žen a jejich rovnoprávnost s muži byla alespoň v oficiální propagandě dávno zavedenou realitou.

Není se proto čemu divit, že socialistická ideologie feminismus odmítala jako buržoazní přežitek, který nemá v socialistické společnosti místo, ani není aktuální. Rovnost všech občanů ve společnosti byla základním postulátem státní politiky a součástí oficiální propagandy.

Podle Lynn Atwoodové existovaly na počátku dvacátého století v pohledu na roli žen ve společnosti dva hlavní proudy - romantizující a racionalistický. Racionalistický vycházel z toho, že ženy jsou vitálním ekonomickým zdrojem a měly by být zahrnuty do veřejného světa práce. Rozdíly mezi mužskou a ženskou osobností jsou z velké části kulturními konstrukty a ženy nejsou o nic méně uzpůsobeny pro práci mimo domov než jsou muži. Většina z funkcí v rodině, které ženy zastávaly, mohla být převzata státními institucemi.

Romantizující proud oproti tomu trval na striktním ponechání ženy v domácnosti. Rozdíly mezi muži a ženami jsou podle něho jasně dané a jsou dány od přírody. Ženy jsou

biologicky spíše něžné, pečující a láskyplné a mají humanizující vliv na muže. Rozdělení sfér vlivu na veřejnou-mužskou a soukromou-ženskou je nezbytné pro harmonické fungování společnosti.

Na Západě se prosadil romantizující pohled, až do šedesátých let, kdy feministky začaly pracně usilovat o změnu této situace, zatímco v socialistickém bloku jednoznačně převážil proud realistický.⁴²

Socialismus přijal realistický pohled především z nutnosti navýšit počet pracovních sil v Sovětském svazu a využít pokud každého dospělého člověka v produktivním věku k budování socialismu. Zaměstnanost žen si pak vynutila zavedení rozsáhlejších sociálních a společenských opatření, které v konečném důsledku přispěly ke skutečné emancipaci žen. Emancipace žen tu byla důsledkem utilitaristické státní politiky a sociálního konstruktivismu sovětských sociálních vědců.

Jak již bylo uvedeno, feministické hnutí na Západě se znovu aktivizovalo v takzvané druhé vlně feminismu na počátku 60. let. Jeho hlavní snahou bylo zvýšit emancipaci žen ve společnosti a chtělo toho dosáhnout mimo jiné právě návratem žen do zaměstnání. Zaměstnání ženy je tu vnímáno především jako prostředek emancipace žen, o který musely ženy bojovat a nejprve si ho prosadit proti společenským konvencím a předsudkům.

Naproti tomu v socialistických státech sovětského bloku byla příznivá atmosféra pro zrovnoprávnění žen s muži podporovaná masivní státní propagandou a ideologickými články v dobovém tisku. Ženy byly ke vstupu do zaměstnání mnohdy nuceny a vstupovaly tam nedobrovolně, což ovšem již tolik neodpovídá představě sebevědomé emancipované ženy, která se sama rozhoduje o svém osudu. Ve veřejné sféře se ženy uplatňovaly především v odborech a na nižších politických funkcích, do vysoké politiky se dostaly jen zřídka.

Možné vysvětlení, proč byly tyto funkce mezi ženami tak nepopulární, může spočívat i v tom, že byly neplacené (s výjimkou nejvyšších funkcí). Ženy je tedy musely vykonávat na úkor svého volného času, vedle péče o domácnost a případně i chození do zaměstnání. Větší tlak k participaci na různých veřejných aktivitách byl vyvíjen na ženy v domácnosti, kdy se apelovalo na to, že mají přece tolik volného času. Mnohdy to mělo za účinek pouze to, že žena raději vstoupila do zaměstnání a unikla tak silnému nátlaku.⁴³

Ačkoliv ženy byly s muži rovnoprávné z hlediska možnosti pracovat, přesto však nebyly stejně odměňovány. Jejich mzdy tvořily v rozporu s vládními prohlášeními a programy zhruba 60-80% mezd jejich mužských kolegů.⁴⁴

S nástupem normalizace v roce 1969 začíná určitá fáze stagnace, kdy se ženy raději vrací do domácnosti a věnují se dětem, než aby se musely podílet na politickém dění,

se kterým nesouhlasily. Získávají tak oproti mužům podstatnou výhodu - možnost, jak se na základě své mateřské role více či méně vyhnout morálnímu dilematu, zda se veřejně přihlásit k normalizaci a vyjádřit souhlas se sovětskou okupací Československa, nebo riskovat ztrátu zaměstnání a další persekuci.

Shrnutí

Každodenní realita se od konce padesátých let 20. století značně odlišovala od výkladu komunistické ideologie, přesto však sociální změny ve společnosti přinesly ženám značný nárůst práv a skutečnou možnost emancipace. Vzrostlo jejich společenské uznání a také zaměstnání dodalo ženě sebevědomí a přesvědčení o užitečnosti a smysluplnosti vlastního života.

Vykořenit tradiční rozdělení rolí v domácnosti mezi muži a ženami se nedařilo zdaleka tak rychle jako nástup žen do zaměstnání. Jde o hluboce zafixované vnímání starých a tvrdošijně přetrvávajících názorů na funkce muže a ženy v rodině, které se nepodařilo odstranit do dneška. Tehdejší schématické představy o celkové proměně společnosti, ke kterým musí nevyhnutelně v nejbližších letech po zavedení socialistického politického systému dojít, byly však jen zbožným přáním.

Otázkou zůstává, zda je z toho možné vinit pouze tehdejší socialistické státní zřízení, které se - alespoň pokud jde o oblast rodiny - skutečně pokusilo tyto tradiční přesvědčení překonat a nahradit je jinými.

V komunistickém režimu byla vyžadována i značná veřejná a politická angažovanost žen, což ženy ještě více vtáhlo do zájmu o aktuální dění. Zastoupení žen v politických a veřejných funkcích bylo často vnímáno jako nedobrovolné a mnohdy i nepřírozené, stejně jako systém kvót.

Hromadný nástup žen do zaměstnání započatý v padesátých letech 20. století vedl postupně ke vzniku „tradičně mužských a ženských“ pracovních odvětví. Za mužské profese můžeme považovat například hornictví, stavebnictví či oblast dopravy, naproti tomu převážně feminizovanými profesemi dodneška zůstalo zdravotnictví či učitelské povolání.

Socialistická politika vůči ženám v průběhu let prodělala podstatné změny. Mnohdy byly na ženy kladeny značně rozporuplné požadavky - měly být vzornými pracovnicemi překračujícími plán, ale zároveň pečlivými a spořádanými matkami a manželkami, které vedou své děti k uvědomělému socialistickému smýšlení.

Rezervy měla státní politika především v kolektivním zajišťování služeb a institucí, které měly ženě ulehčit v péči o domácnost a postupně ji za ni téměř celou převzít. Ženy tak

v konečném důsledku získaly faktickou rovnoprávnost s muži a stejné příležitosti a možnosti, vykoupily to však značnou vyčerpaností a životem na tzv. „dvě směny“, jednu v zaměstnání a druhou tradičně v domácnosti.

Přes všechny zmíněné nedostatky není možné popřít jistý přínos státní socialistické politiky ke zvýšení rovnoprávnosti žen a mužů v Československu a k emancipaci žen.

5. Ženy ve veřejných funkcích ve vrcholných ústavních institucích

5.1 Ženy ve veřejných funkcích na konci šedesátých let

Komunistická státní politika přivedla v padesátých letech 20. století ženy masově do zaměstnání, a tím také do veřejného života společnosti. Československo patřilo dokonce ve své době k zemím s nejvyšší zaměstnaností žen v Evropě.^c Ženy tak opouštějí privátní sféru, která jim byla po staletí vyhrazená, a začínají se ve větším měřítku věnovat i činnostem mimo domov. Zaměstnání a společenské kontakty je přiměly více se zajímat o politické problémy a přivedly je k řadě politických a veřejných funkcí. Část těchto funkcí byla přímo navázána na zaměstnání a na velkou část žen byl vyvíjen nátlak k jejich přijetí, prakticky se jim nemohly vyhnout. Například schůze podnikových závodních rad probíhaly přímo v průběhu pracovní doby, nikdo tak neměl možnost se vymlouvat na časovou zaneprázdněnost.

Ženy, které se naučily při těchto schůzích hájit zájmy svého pracovního kolektivu a aktivně se zapojovaly do diskusí, se často stávají oblíbenými mezi ostatními lidmi a odtud byl již jen krůček k nominaci do místního národního výboru. Odtud často postoupily na úroveň okresního, pak krajského národního výboru či krajského výboru strany, což pro mnohé z žen znamenalo vstup do politiky.

Ne všechny ženy však měly zájem postupovat do vyšších politických funkcí. Mnoho z politicky aktivních žen zůstalo pouze na nejnižších úrovních, kdy svou funkci vykonávaly ve stejné obci, kde bydlely, nebo v její bezprostřední blízkosti. Mnohým nevyhovovala větší časová náročnost či vzdálenost úřadu od bydliště - dojíždění šlo jen těžko sladit s rodinnými povinnostmi, zvláště, šlo-li o ženy s malými dětmi. Vhodné rodinné zázemí pak bylo nutností -babička na hlídání a manžel, který podporoval svou ženu v politické aktivitě.

Z výzkumů veřejného mínění, prováděných v šedesátých letech^d vyplynulo, že díky druhé směně, která ženu čekala v domácnosti^e, měl zaměstnaný muž dvakrát více volného času než zaměstnaná žena. Zaměstnané ženy také spaly v průměru o hodinu méně než ženy v

^c V roce 1955 tvořily ženy z 4 230 626 zaměstnaných přes 36%, v roce 1970 z 6 040 556 zaměstnaných již 45% (vypočteno podle Šolcová, M.: Postavení ženy v socialistické společnosti, Praha, Horizont, 1984, s. 64).

^d V roce 1964 byl obnoven Československý výzkumný ústav práce a založen Výzkumný ústav životní úrovně.

^e Zaměstnané ženy prací v domácnosti strávily v průměru 32,5 hodiny týdně, zatímco zaměstnaní muži pouze 8 hodin (údaj z Výběrového šetření Ústřední komise lidové kontroly a statistiky z roku 1961 „Využití volného času zemědělských domácností“ in: Šolcová, M.: Rodina a její funkce v socialistické společnosti, Praha, Horizont, 1976, s.93).

domácnosti.⁴⁵ Není tedy divu, že ženy zpravidla neměly čas a ani chuť k významnějším veřejným aktivitám, které navíc byly většinou neplacené.

Zpočátku byl problém nalézt dostatečný počet žen i pro výbory žen při místních národních výborech. Ještě roku 1952 byly tyto výbory zvoleny jen asi v 78% všech obcí. Z takto angažovaných žen bylo 40% členkami komunistické strany, ostatní byly bezpartijní či členkami jiných politických stran.⁴⁶ Při výběru žen do politických funkcí se dávala přednost členkám komunistické strany a především dělnicím či ženám pracujícím v zemědělství, JZD či na státních statcích. Žen s vysokoškolským vzděláním mezi nimi bylo velice málo. Počet žen ve výboru závisel na velikosti dané obce, od tří po dvacet šest žen v některých částech Prahy.⁴⁷

Situace se změnila po roce 1954, kdy se konaly první přímé volby do národních výborů a ženy se ve větší míře objevily i na stranických kandidátkách. Do té doby byly do svých postů dosazovány Akčními výbory Národní fronty.

Situace v šedesátých letech se v této oblasti proměnila. Technologický pokrok a zavádění celé řady společenských služeb, které ženám měly ulehčit práci v domácnosti, vedly k nárůstu volného času žen. Rovněž v zaměstnání se zvýšil jejich podíl ve službách a administrativě a dosahovaly i na vyšší vzdělání – zejména na středoškolské (ženy dosahovaly častěji než muži úplného středního vzdělání).⁴⁸ Výjimkou již nebylo ani vysokoškolské vzdělání žen. Ženy se aktivněji zajímaly o život kolem sebe a byly činné v celé řadě spolků, v odborech, angažovaly se i jako novinářky.

Přirozené proto bylo i jejich veřejné angažování v rámci reformy v Československu na konci šedesátých let. Československý svaz žen poprvé v historii veřejně vystoupil s kritikou komunistické strany, kdy zdůrazňoval především nedostatečnou aktivitu strany v problémech ženské otázky. Poukazoval na platovou diskriminaci žen, které na stejné pracovní pozici braly nižší plat než muži, či na nedostatečné rozvinutí služeb a špatné zásobování obchodů zbožím denní potřeby. Ženy ve společnosti vykazovaly podstatně nižší stupeň sociálního statusu než muži, co do úrovně vzdělání, složitosti práce či pracovního příjmu.⁴⁹

Pracovní příjmy žen dosahovaly zhruba dvou třetin úrovně pracovních příjmů mužů, v šedesátých letech šlo o průměrnou diskrepanci 150:100 (platy mužů k platům žen).⁵⁰ Vycházelo to i ze mzdové diskriminace feminizovaných výrobních odvětví, jako byl lehký průmysl či služby.

Československý svaz žen tak projevil zájem skutečně se podílet na diskusích a přípravách státní sociální a rodinné politiky. Požadoval rovněž zřízení ministerstva pro otázky rodiny, populace a mateřství.

Reformní atmosféra konce šedesátých let se příznivě projevila i v tom, že ženy poprvé pronikly i do tehdejší Československé akademie věd (ČSAV). V období Pražského jara v roce 1968^f se také více prosadily do jejího vedení.

Významnou reformní změnou v období Pražského jara byla také změna v postavení odborů, kde vyšší funkce zastávala i řada žen. V odborech tehdy byla sdružena naprostá většina zaměstnanců. Až do roku 1968 vybírala vedoucí funkcionáře odborů komunistická strana, poté však začaly odbory aktivně usilovat prostřednictvím nejrůznějších novinových článků, prohlášení a petic o vlastní autonomii. Odboráři nyní začali vystupovat jako zástupci suverénní zájmové organizace a sami se podíleli na výběru svého vedení. Podnikové rady měly získat možnost účastnit se správy podniků.⁵¹

Emancipační proces tak zasáhl celou občanskou společnost, ženy nevyjímaje. Poprvé v historii komunistického Československa získali lidé jistý prostor k svobodnému projevu vlastních názorů, tvůrčích aktivit i politické iniciativy bez neustálého všudypřítomného tlaku komunistické ideologie a její kádrové politiky.

Vztah mezi vysokou politickou funkcí a příslušností jedince ke komunistické straně však zůstal nadále zcela zřejmý. V letech 1948-1953 došlo k obměně zhruba 50% osob v řídicích aparátech a politických funkcích. Nejprve došlo k masovému přesunu dělníků do zastupitelských orgánů, řídicích a správních aparátů. V čele se nakonec uplatnily převážně osoby původně dělnického povolání, které však již měly dlouhodobé zkušenosti z řídicích pracovních pozic.⁵²

Po roce 1958 byl příliv nových lidí již omezen, státní správa se zbyrokratizovala a zcentralizovala, utvořila se nová hierarchická struktura. V šedesátých letech se objevily nové požadavky na kvalifikační úroveň úředníků a politických funkcionářů, do řídicích pozic stranických aparátů přichází řada mladších odborníků.

5.2 Ženy ve vrcholné politice na konci šedesátých let

K tomu, aby se ženy dostaly do vrcholných politických funkcí, musely překonat řadu překážek, které je v tomto směru handicapovaly před mužskými kolegy. Překážkou mohly být malé děti a nemožnost sehnat pro ně hlídání, nesouhlas manžela, nedostatek volného času vedle zaměstnání a práce v domácnosti, či dojíždění do vzdálených úřadů.

^f Do roku 1989 se situace však příliš nezlepšila, akademičkami se za tu dobu staly pouhé čtyři ženy a jedenáct bylo korespondentkami AV ČR.

I proto se do nejvyšších politických funkcí dostávaly většinou již zkušené političky staršího věku, které měly odrostlé děti a prošly mnoha lety práce ve stranických strukturách KSČ. Výjimkou nebyly ani ještě předválečné politické zkušenosti političek, jako tomu bylo například u Boženy Machačové-Dostálové.

V komunistickém Československu fungovala rigidní mocenská hierarchie - na skutečném řízení státu a státní ekonomiky se podle J. Krejčího podílelo v letech 1966-1967 zhruba 205 000 osob, což představovalo pouhých 2,5% obyvatelstva v produktivním věku.⁵³ V nejvyšších řídicích pozicích však začínají od počátku šedesátých let převažovat příslušníci původně nemanuálních profesí, klesá počet původních dělníků či rolníků.

Tak tomu bylo i u žen v politických funkcích, přesto však míra dosažené výše vzdělání u političek zřetelně nedosahovala úrovně jejich mužských kolegů. Převážná většina poslankyň Národního shromáždění v roce 1968 byla původní profesí dělnicemi či rolnicemi. V Ústředním výboru KSČ je situace o trochu lepší, ženy, které se tehdy prosadily do vrcholných funkcí v ÚV KSČ, již většinou mají vysokoškolské či alespoň dokončené středoškolské vzdělání.

5.2.1 Ženy ve vrcholných pozicích ve vládě

Československá vláda, která byla ve funkci ve dnech sprnové okupace 1968, vykonávala svůj mandát od dubna 1968, tehdy také došlo k její výrazné personální obměně.

Stejně jako Národní shromáždění, i vláda byla v komunistickém režimu podřízena v 50. a v 60. letech ÚV KSČ, nevykonávala všechny pravomoci svěřené jí ústavou. Ústřední výbor představoval centrální politický orgán v zemi, který přijímal veškerá důležitá rozhodnutí a v podstatě ve svých rukou kumuloval moc zákonodárnou, výkonnou i soudní. Komunistická strana ovládala veškeré složky politické moci v zemi a o jejich separaci a nezávislosti nemohla být ani řeč. Formálně sice tyto instituce byly odděleny, ale například o jmenování konkrétních osobností do funkcí v nich rozhodoval ústřední výbor, vláda a Národní shromáždění pouze provedly jeho rozhodnutí.

Přímé kontrole a podřízenosti ÚV KSČ podléhal i každý jednotlivý ministr. Žádné rozhodnutí ministra nebylo možné bez jeho prověření vedením KSČ, včetně podstatných zásahů strany do jeho ministerských kompetencí.⁵⁴

Pokud jde o počet žen na postech ministryň, jednalo se o výjimky, pro personální obsazení vlády žádné kvóty pro počty žen neexistovaly a nebyla dodržována ani žádná neformální opatření, kdy by stabilně určitý počet ministerských postů byl vyhrazen ženám.

První ženou v Československu ve vládě byla sociální demokratka Ing. Ludmila Jankovcová (8. 8. 1897 - 5. 9. 1990). Do druhé světové války pracovala jako učitelka a členka ČSSD (od roku 1922). Politicky aktivní začala být až za války. Zapojila se s manželem do protinacistického odboje. Po válce se stala místopředsedkyní ČSSD a společně s předsedou strany a premiérem Zdeňkem Fierlingerem reprezentovala levicové křídlo, které podporovalo splynutí strany s KSČ v roce 1948.

V listopadu 1947 ji odstupující ministr Bohumil Laušman doporučil za sebe do funkce ministryně průmyslu. Po únorovém převratu ve vládě zůstala jako ministryně výživy. To bylo o dva roky později přejmenováno na ministerstvo potravinářského průmyslu a Ludmila Jankovcová působila v jeho čele až do prosince 1954. Poté až do roku 1963 zastávala pozici místopředsedkyně československé vlády.

Až do prosince 1954 byla Jankovcová jedinou ministryní. V roce 1954 byla jako teprve druhá žena v historii jmenována ministryní Božena Machačová - Dostálová. Stala se ministryní výkupu, po zrušení tohoto ministerstva zůstala ve vládách jako ministryně lehkého (od roku 1956) a poté spotřebního průmyslu (do roku 1968).

V rámci reformního úsilí konce šedesátých let se jednotlivé státní orgány snažily o získání větších pravomocí a autonomie na stranickém aparátu, stejně tak i vláda. Vláda usilovala o postupné změny směrem k její větší svébytnosti a v souvislosti s přípravou Akčního programu KSČ připravovala dokument, který měl zavést některé reformní metody práce.

V dubnu 1968 dochází k výrazným personálním obměnám ve vládě, kdy jsou nejvýznamnější ministerstva obsazena novými tvářemi. Ministerstva spotřebního průmyslu se však tato změna nedotkne a Božena Machačová - Dostálová zůstává ministryní i v nové vládě Oldřicha Černíka. Tato vláda je výrazně více proreformní než nově zvolené předsednictvo ÚV KSČ. Příznivci důsledných reformních změn v ní podle Oty Šika tvořili asi jednu třetinu.⁵⁵

V průběhu Pražského jara vzrostly nově kompetence vlády i na ministerstvech dříve řízených výhradně vedením KSČ - v oblasti vnitra, obrany a zahraniční politiky.

5.2.2 Ženy ve vrcholných pozicích v ÚV KSČ

Kvóty pro počty žen v politických funkcích se nevztahovaly ani na personální obsazení ÚV KSČ, proto se v něm v roce 1968 nacházelo žen jen pomálu. Do nejvyšších funkcí ÚV KSČ pak nepronikla žádná žena. Předsednictvo ÚV KSČ, stejně jako jeho kandidáti, tajemníci i členové sekretariátu ÚV KSČ, byli nez výjimkou muži (změna nastala až po vysočanském sjezdu na konci srpna 1968, když byla do předsednictva ÚV KSČ zvolena Libuše Hrdinová). Vzhledem k tomu, že to bylo právě ÚV KSČ, které řídilo politickou situaci ve státě, ženy tak neměly fakticky téměř žádnou možnost se zapojit do tvorby nové politické linie. Žádná žena se tedy nemohla zúčastnit například jednání v Čierné nad Tisou či politických vyjednávání v Moskvě ve dnech následujících po sovětské okupaci 21. srpna 1968.

Ústřední výbor KSČ byl v roce 1968 až do mimořádného 14. vysočanského sjezdu tvořen 191 členy, ze kterých bylo pouhých 10 žen.⁸

Pro činnost ÚV KSČ v roce 1968 bylo zásadní především lednové a dubnové plénum Ústředního výboru. V lednu 1968 (3. - 5. 1. 1968) byl Alexander Dubček zvolen prvním tajemníkem ÚV KSČ, vystřídal ve funkci Antonína Novotného. Zároveň bylo přijato usnesení o vypracování Akčního programu KSČ.

V březnu 1968 pak Antonín Novotný abdikoval z funkce prezidenta republiky. 28. 3. 1968 byl jednomyslně zvolen novým prezidentem generál Ludvík Svoboda. Následné dubnové plénum (1. - 5. 4. 1968) přijalo reformní Akční program komunistické strany a také „Resoluci k současné politické situaci“. Tyto dokumenty reflektovaly úsilí o celospolečenské reformy a představy KSČ o možné demokratizaci země.

Plánované změny, které budily nadšení u většiny československé společnosti, však vyvolávaly hluboké obavy a rozhořčení u vedoucích sovětských představitelů, jehož hlavním zájmem bylo reformy za každou cenu zastavit a vrátit politický vývoj Československa do podoby před lednem 1968. Možnost demokratizace Československa vnímal Sovětský svaz jako velice vážné nebezpečí, které by mohlo vést až k celkové změně rovnováhy politické situace v Evropě a statusu quo přijatého po poválečném pomyslném rozdělení hranic Evropy na východní a západní blok. Československo mělo kromě toho mimořádně vysoký geostrategický význam v plánech sovětské generality. Mělo sloužit jak předsunutá fronta, která měla odrazit první nápor potenciálního útoku ze západního bloku a připravit podmínky

⁸ Viz Příloha č.5, s.121

pro nasazení druhé vlny vojsk Varšavské smlouvy. Za tímto účelem mělo být Československo nadále vyzbrojováno i jadernými hlavicemi a přáním SSSR bylo umístit zde natrvalo i sovětské vojenské základny.

Je jasné, že tyto dvě představy se dostaly do zásadního rozporu a bylo jen otázkou času, kdy Sovětský svaz přistoupí k vojenské hrozbě či řešení a pod tlakem donutí Československo k ústupu od reform Pražského jara. Moskva pečlivě sledovala rozložení sil v ÚV KSČ a v dalších politických orgánech v Československu a doufala, že konzervativním silám se v nich podaří získat převahu.

Jak již bylo výše zmíněno, vzhledem k tomu, že ženy nepůsobily ve vedoucích strukturách, nebyla jejich role a postoje v kritických týdnech jara a léta 1968 výraznější. Neměly dostatek příležitostí se výrazněji zapojit do mocenského boje ani se podílet na prosazování nové politické linie. O té rozhodovalo především předsednictvo a sekretariát ÚV KSČ.

Ženy na plenárních zasedáních ÚV KSČ nevystupovaly příliš často a pokud již vyslovily nějaké připomínky či komentáře, šlo spíše o doporučení či vyjádření souhlasu ke stávající činnosti ÚV KSČ. Většinou šlo o již známá jména, ženy, které měly podstatné politické zkušenosti a byly aktivní i jako poslankyně Národního shromáždění či v dalších stranických funkcích. Poměrně často byly členky Ústředního výboru KSČ zároveň poslankyněmi Národního shromáždění (či v případě Boženy Macháčové-Dostálové členkou vlády). Tyto ženy byly aktivní v pracovních komisích plenárního zasedání ÚV KSČ a jejich prostřednictvím se mohly více zapojit a podílet na přípravě podkladů pro další činnost ÚV KSČ.

Na dubnovém plenárním zasedání ÚV KSČ v roce 1968 byla ustavena komise k přípravě návrhu ÚV KSČ k Akčnímu programu, ve které byla zastoupena jediná žena - Ludmila Jankovcová. V komisi připravující usnesení ÚV KSČ k problematice voleb byla Ludmila Kopecká a Marie Míková (rovněž místopředsedkyně Národního shromáždění). Stanovisko k politické situaci v zemi pomáhala v redakční komisi pléna připravovat Marie Hrdinová, Věra Dočkalová a Marie Jirásková a v tiskové komisi zasedla i šéfredaktorka bratislavské Pravdy Mária Sedláková. Tisková komise připravovala diskusní vystoupení, která měla být zveřejněna v tisku.

Na dubnovém plénu vyslovila připomínky například kandidátka ÚV KSČ Helena Rašková, která požadovala zlepšení podmínek pro vědce a techniky, aby se zabránilo odlivu mozků do zahraničí. Komentovala také problémy rehabilitace, práci strany mezi mládeží a sociální politiku strany.⁵⁶

Novinkou bylo, že závěrečnou rezoluci k dubnovému plénu nepřipravovalo předsednictvo ÚV KSČ, ale redakční komise, ve které byly zastoupeny i výše uvedené funkcionářky Libuše Hrdinová, Věra Dočkalová a Marie Jirásková.

Božena Macháčová pochválila velkou politickou práci, kterou strana vykonala v uplynulých třech měsících za obtížných podmínek, a za své ministerstvo zdůraznila potřebu reformy státní politiky spotřebního průmyslu.

Ženy bývaly poměrně často členkami volebních či přípravných komisí. Na dubnovém plénu tak ve volební komisi pro volby předsednictva ÚV KSČ zasedla Libuše Hrdinová a Ludmila Jankovcová, která posléze také výsledky voleb vyhlásila.⁵⁷

Významnou komisí byla komise k dokončení a prověrce stranické rehabilitace vedoucích osob postižených v politických procesech v letech 1949 - 1954, ve které byla zastoupena vedle Karla Kaplana i Marie Miková a Mária Sedláková.⁵⁸

Ženy často zdůrazňovaly potřebu užšího kontaktu mezi členy stranického vedení a občany Československa. Za všechny citujme Věru Dočkalovou, která na plénu ÚV KSČ 30. května 1968 připomněla „potřebu cílevědomě pečovat o obnovení a rozvíjení skutečně soudružských socialistických vztahů mezi členy strany a v celé společnosti.“ „Nechceme“, prohlásila, „aby se vrátilo období před lednem, ale máme právo na to, aby nebyla hanobena celá strana.“⁵⁹

Do politické komise pro přípravu mimořádného 14. sjezdu KSČ byla nominována Miluše Fischerová (předsedkyně Československého svazu žen), Ludmila Černá, Libuše Hrdinová, Marie Miková, Mária Sedláková a Marie Švermová.

Po okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy se konalo první zasedání části ÚV KSČ a Ústřední kontrolní a revizní komise 21. srpna 1968 od 21 hodin v hotelu Praha. Podle prezenční listiny se ho zúčastnilo celkem asi 50 delegátů, z žen Libuše Hrdinová, Ludmila Jankovcová, Marie Jirásková, A. Stehlíková a B. Vršatová (členka Ústřední kontrolní a revizní komise - ÚKRRK).⁶⁰ Delegáti zvolili skupinu s Vasilem Bílákem v čele, která měla vyjednávat s velitelem okupačních vojsk. V přijatém komuniké pak odsoudili obsazení Československa, vyjádřili podporu Akčnímu programu KSČ, odmítli návrat k předlednové politice a žádali obyvatele o zachování klidu a pokračování výroby. Navrhli také co nejdříve svolat řádné plenární zasedání ÚV KSČ.

22. srpna v ranních hodinách začalo zasedání mimořádného 14. vysočanského sjezdu v budově závodu ČKD Vysočany. Přítomna nebyla většina delegátů ze Slovenska. Jednání sjezdu téhož dne se zúčastnila za vládu i Božena Macháčová-Dostálová, která mu vyjádřila jménem vlády plnou podporu. Hlásila se také k pokračujícímu úsilí o vytvoření systému

demokratického socialismu.⁶¹ Detailně informovala účastníky sjezdu o průběhu jednání vlády s prezidentem a o obtížích, které musely být překonány při nátlaku kolaborujících představitelů KSČ na vytvoření rolnicko-dělnické vlády. Za svou „obětavou práci v dobách nejtěžších i za její pěkné chování“⁶² obdržela vzápětí po vystoupení kytici a mohutný potlesk od účastníků sjezdu. Později se na sjezd dostavila i místopředsedkyně Národního shromáždění Marie Miková.

Účastníci sjezdu zvolili nové členy ÚV KSČ či potvrdili stávající členy ve funkcích. Takto byla znovu zvolena i Božena Macháčová - Dostálová a Libuše Hrdinová byla jako první žena zvolena do předsednictva Ústředního výboru. Přesto ale tvořily ženy v nově zvoleném Ústředním výboru pouze menšinu - bylo jich tam pouze 6 ze 140 členů. Božena Macháčová - Dostálová (za Slovensko), Mária Sedláková (za Bratislavu) a Libuše Hrdinová (za české země) jsou potvrzeny ve svých funkcích v ÚV KSČ, dále je zvolena Olga Soukalová za české země, Jarmila Němcová za Severomoravský kraj a Jiřina Zelenková za Středočeský kraj (ta byla do své funkce kooptována za předsednictvo středočeského KV KSČ v Praze).⁶³

Na listopadovém plenárním zasedání ÚV KSČ (14. - 17. 11. 1968) se rozhodlo o vytvoření 11-členného byra (z Ústřední revizní a kontrolní komise) pro kontrolní a revizní činnost a pro řízení stranické práce v českých zemích. Byro mělo mít podobné postavení jako Ústřední výbor KSS (Komunistická strana Slovenska) na Slovensku. Mělo řídit činnost nižších stranických orgánů a základních organizací KSČ, navrhopvat tajemníky ze svých členů, kteří měli být voleni na plenárním zasedání ÚV KSČ. Do tohoto byra byla tajným hlasováním zvolena i Bohuslava Kříčková, předsedkyně okresní kontrolní a revizní komise KSČ Litoměřice a Marie Růžičková, předsedkyně oborové komise zaměstnanců ve spotřebním průmyslu pro pletářský průmysl v Písku.⁶⁴

Shnutí

Navzdory deklarované rovnoprávnosti žen a mužů za vlády komunistické strany a přesto, že kvótní systém měl zajistit alespoň třetinovou participaci žen v politickém životě své země, nebyly tyto cíle, stejně jako mnoho dalších, v každodenním životě uvedeny do praxe. Ideologie a propaganda komunistů týkající se ženské otázky a jejich rovnoprávnosti s muži se jevily v deklarované podobě jako převratné a pokrokové, jejich uvádění do praxe bylo však jen částečné. Masová zaměstnanost žen a tím i jejich nástup do veřejné sféry byly v průběhu padesátých let naplněny, avšak hlavní důvody pro prosazení této politické linie byly především utilitaristické. Bylo třeba doplnit pracovní síly po rozsáhlých strukturálních

přeměnách prováděných od počátku 50. let a přesunout zejména muže do odvětví zbrojního a těžkého průmyslu. Začínala studená válka a novou strategií Sovětského svazu bylo masivní vyzbrojení východního bloku proti „západnímu nepříteli.“

Na uvolněná místa byly povolány možné rezervy pracovních sil, které byly k dispozici – mezi nimi také ženy v domácnosti, rolníci a drobní zemědělci hospodařící do té doby na vlastních usedlostech. Masová kolektivizace je připravila o půdu a pokud nevstoupili do jednotných zemědělských družstev, nejčastěji je poté nacházíme mezi dělníky ve zbrojním průmyslu.

Toto ryze účelové rozhodnutí bylo uchopeno komunistickou propagandou a využito pro masovou kampaň vyhlašující humánnost a skutečně existující rovnoprávnost mezi pohlavími v komunistickém režimu, který nedovolí, aby byly ženy i nadále utiskovány a vykořisťovány muži stejně jako byl vykořisťován proletariát v kapitalismu.

Vysoké zaměstnanosti žen bylo dosaženo v překotném tempu během několika poválečných let, avšak zavádění slibovaných sociálních výhod či zprovoznění zařízení, která by ženám ulehčila práci v domácnosti, značně pokulhávalo.

Nepříznivá situace přetrvávala ještě i na konci šedesátých let a ženy za socialismu sice byly na rozdíl od svých západních vrstevnic relativně sociálně emancipovanější a nezávislejší, avšak docházelo k tomu vzhledem k jejich systematickému přetěžování „dvojí směnou“ v zaměstnání a v domácnosti.

Kdyby skutečným a prvořadým cílem komunistického režimu byla deklarovaná emancipace a rovnoprávnost žen ve společnosti, neobsazovaly by ženy po celé období padesátých let často nejnižší nekvalifikované dělnické profese či místa v zemědělství, ale byly by zaměstnány i na kvalifikovanějších pozicích, které obsazovali muži, ačkoli dosahovaly velmi často stejné kvalifikace či vzdělání. Do vedoucích, rozhodovacích pozic, stejně jako do politiky, se ženy prosazovaly jen minimálně a prakticky neměly vliv na další politické směřování země či při přijímání klíčových opatření v padesátých a v šedesátých letech.

Ústřední výbor KSČ jako hlavní nositel moci v komunistickém režimu v Československu byl po celé poválečné období fakticky ovládan muži a nejinak tomu bylo i na konci šedesátých let. Absence žen ve vrcholných rozhodovacích orgánech pak samozřejmě měla vliv na převážně patriarchální státní politiku tohoto období.

Ženy byly zastoupeny v předsednictvu ÚV KSČ naposledy v poúnorovém roce 1949^b. Byla to Marie Švermová, která působila ve vedení ÚV od 8. sjezdu strany v březnu 1946.

^b Viz Příloha č. 4, s. 119

Později byla dlouholetou kandidátkou politického byra ÚV KSČ ministryně Ludmila Jankovcová, avšak funkce v předsednictvu se dočkala až Libuše Hrdinová¹. Stalo se to 31. srpna 1968. Téměř dvacet let trvalo, než se žena opět dostala do nejvyšších struktur politické moci ve své zemi a i tak tam byla jediná, což jí velmi ztěžovalo možnost prosadit se vůči ostatním členům předsednictva či jen projevit svůj vlastní názor.

Mezi VIII. a XI. sjezdem strany rapidně poklesl i počet žen zastoupených v ústředním výboru strany (z počátečních 18 v roce 1946 na 8 od sjezdu v roce 1958).

Tato praxe se ukázala v naprostém rozporu dokonce i s ústavou z roku 1960, kde článek 20 říká, že „muži a ženy mají stejné postavení v rodině, v práci i ve veřejné činnosti.“⁶⁵

Na konci šedesátých let již byla poněkud jiná struktura pracovních sil než v letech padesátých. Ženy dosahovaly častěji než muži úplného středoškolského vzdělání a vykonávaly práci převážně v sektoru služeb, administrativy či ve zdravotnictví.

Aktivněji se začínaly projevovat i v politice, zejména v souvislosti s připravovanými reformními kroky a probíhajícím Pražským jarem. V ÚV KSČ bylo v roce 1968 zastoupeno deset žen a pět žen bylo na seznamu kandidátek.¹ Mezi členkami byla ministryně spotřebního průmyslu Božena Macháčová-Dostálová, místopředsdkyně Národního shromáždění Marie Miková či generální tajemnice ÚV (Ústředního výboru) Národní fronty a předsdkyně ÚV Československé rady žen Ladislava Kleňhová-Besserová.

Tyto funkcionářky patřily k nejaktivnějším členkám ústředního výboru. Jednalo se o ženy, které měly mnohaleté politické zkušenosti a zastávaly řadu vysokých politických či veřejných funkcí, byly tedy zvyklé projevovat svůj názor a aktivně se zapojovat do vnitrostranických diskusí. Měly ve straně vybudovanou pevnou pozici a nemusely se bát, že o ni přijdou. Členkami ÚV KSČ byly často již po desítku let a v politickém prostředí se samy dobře orientovaly.

Velmi aktivně a odvážně se projevovala i šéfredaktorka bratislavské Pravdy Mária Sedláková, která patřila k nejostřejším kritikům Antonína Novotného, a nebála se ani přímých střetů a konfliktů s ním.

Některé kadidátky do ÚV byly paradoxně aktivnější než samotné členky ústředního výboru. Mluvíme tu například o Indře Labuťové, která velice horlivě opakovaně zdůrazňovala svou loajalitu vůči oficiální konzervativní stranické linii a vždy vystupovala pouze v její prospěch a s souladu s jejími názory. V jejím chování byl zřejmý kariérismus a touha stát se členkou ÚV KSČ bez ohledu na vlastní názory či svědomí.

¹ Viz Příloha č.4, s. 119

¹ Viz Viz Příloha č.4, s. 119

K poměrně aktivním kandidátkám do ÚV patřila i Helena Rašková, známá farmakoložka a vědecká pracovnice, která zastávala opačná stanoviska, a ve svých vystoupeních vždy hájila reformní opatření, prosazovala zrušení cenzury a další kroky. Hlavními tématy jejích projevů byla svoboda vědeckého bádání bez omezení, v duchu čehož také zastávala jasné a pevné postoje, které pomáhala prosazovat na politické půdě.

Ne všechny ženy však možností, které jim vrcholná politická funkce nabízela, využívaly. Žádnou výraznější aktivitu v ústředním výboru v období roku 1968 nevyvíjela například Ludmila Kopecká, Marie Jirásková či Anna Stehlíková.

5.2.3 Ženy ve vrcholných pozicích v Národním shromáždění

Postavení Národního shromáždění v mocenské struktuře politického systému od roku 1960 již Československé socialistické republiky nebylo příliš silné. Hlavní rozhodnutí o dalším směřování země byla přijímána ÚV KSČ, případně vládou, Národnímu shromáždění pak zbývala funkce vykonavatele politiky strany. V roce 1964 si NS dokonce samo odhlasovalo zvláštní usnesení, že „činnost Národního shromáždění, jeho orgánů a poslanců je nutno chápat jako práci spojenou s aktivním prosazováním politiky strany a se zabezpečováním z ní vyplývajících státních úkolů.“⁶⁶

Role Národního shromáždění tak byla po dlouhou dobu více méně pouze formální, kdy NS přijímalo a schvalovalo rozhodnutí podle směrnic a nařízení vedení komunistické strany, ženy v jeho řadách tedy neměly příliš prostoru se výrazněji podílet na tvorbě nové politické linie.

Paradoxně Národní shromáždění bylo zároveň jediným vrcholným politickým orgánem, pro který platily kvóty pro počet žen v jeho řadách. Ženy obsazovaly 30% poslaneckých mandátů a skutečně docházelo přibližně k naplňování stanoveného počtu žen. To s sebou často neslo i technické problémy, kde tolik žen sehnat, protože zdaleka ne všechny ženy aktivní v krajských a okresních národních výborech měly současně zájem dojíždět na zasedání Národního shromáždění do Prahy. U mnoha poslankyň je možné říci, že v NS byly pouze do počtu, aby bylo „učiněno zadost“ stranickým nařízením o participaci žen v politice.

Větší roli hrálo, jestli je žena zástupkyní dělnické třídy, než zda má odpovídající formální vzdělání a nějakou větší zkušenost s politickou prací. Ostatně očekávalo se stejně pouze loajální hlasování a schvalování rozhodnutí, které NS byly předloženy vládou či ÚV KSČ, samostatná aktivita při tvorbě politiky nebyla nutná.

Z tohoto pohledu je jasné, že nešlo o skutečné uvedení politiky rovných příležitostí pro muže a ženy do praxe, ale pouze o jeho formální aplikaci.

Ve volebním období 1964 - 1968 bylo v 30 - členném předsednictvu NS zastoupeno pět žen, z nichž jedna byla přímo místopředsedkyní parlamentu (JUDr. Helena Leflerová - do 18. 4. 1968, od 18. 4. 1968 ji nahradila Marie Miková).

Z poměrně velkého počtu poslankyň v Národní shromáždění jich bylo aktivních jen několik. Většinou šlo o zkušené političky s dlouholetou praxí ve stranických strukturách a již vybudovaným stabilním postavením uvnitř strany. Tyto poslankyně byly často i členkami ÚV KSČ, kde měly větší příležitost podílet se na tvorbě politiky.

Již od roku 1967 však Národní shromáždění usilovalo o získání větší nezávislosti na stranickém vedení a vymanění se z praxe pouhého mechanického přejímání a schvalování rozhodnutí předložených z ÚV KSČ.

K významnějším událostem na půdě Národního shromáždění v roce 1968 patřilo přijetí rezignace Antonína Novotného na funkci prezidenta republiky a volba Ludvíka Svobody jako nového prezidenta. Na funkci prezidenta bylo původně navrženo více kandidátů: L. Svoboda, L. Novomeský, J. Smrkovský, G. Husák, F. Šorm, O. Černík, Z. Fierlinger a další. Předsednictvo ÚV KSČ pak určilo jediného kandidáta, který byl také jednomyslně zvolen. Objevily se však již první hlasy kritizující nemožnost výběru a formálnost volby předem vybraného kandidáta. Kritikem byla Věra Dočkalová.

Při volbě nového prezidenta 30. března 1968 byla funkcí předsedkyně volební komise pověřena poslankyně Antónia Petrusová a v komisi zasedla ještě jedna další žena, poslankyně Magdalena Lapárová.⁶⁷

Do dubna byla v předsednictvu NS jediná žena - JUDr. Helena Leflerová. Ta se však pro časovou vytíženost této funkce vzdala a po volbě nového předsedy a pěti místopředsedů v dubnu 1968 byla na post místopředsedkyně zvolena jiná politička - Marie Miková.

Další významnou událostí na půdě parlamentu bylo zrušení cenzury 26. června 1968 přijetím nového tiskového zákona.

10. července 1968 bylo schváleno složení České národní rady. Ze 150 členů bylo 23 žen, obsadily tedy asi 15% mandátů.

Jarní zasedání Národního shromáždění skončilo 25. plenární schůzí 26. července 1968. Znovu se mělo sejít až na počátku září. Srpnové události však vedly k jeho předčasnému mimořádnému svolání. Svolalo ho předsednictvo ÚV KSČ ve svém prohlášení krátce po půlnoci z 20. na 21. srpna 1968.

21. srpna proběhla první schůze předsednictva NS v blízké budově Krátkého filmu, protože hrozilo obsazení prostor NS. Zúčastnilo se jí 17 členů (z žen Antónia Petrusová, Marie Miková a Jarmila Bilková). S prvním prohlášením byla vyslána delegace na sovětské velvyslanectví. Protože se však stále nevracela, byla v odpoledních hodinách zvolena další delegace, v jejímž čele byla místopředsedkyně NS Marie Miková. Měla za úkol navštívit prezidenta republiky a pokusit se o navázání kontaktu s předsedou NS Josefem Smrkovským a předsedou vlády Oldřichem Černíkem. Delegace byla pak přímo ohrožována zbraněmi hlídkujících vojáků a bylo jí bráněno ve vstupu do budovy ÚV KSČ. Rozdělna se na dvě části. Marii Mikové se nepodařilo se svou skupinou dostat k prezidentovi republiky a ani druhá část nebyla úspěšná v kontaktu ve sovětským velvyslancem Červoněnkem.

Prvního zasedacího dne Národního shromáždění se zúčastnilo jen 128 poslanců. Jejich počet v následujících dnech narůstal tak, jak se jednotlivým poslancům dařilo se dopravit do Prahy. Mnohdy jim však bylo bráněno opustit místo bydliště okupačními vojsky. Problémy s dopravou měli především poslanci a poslankyně ze Slovenska. Teprve 26. srpna se sešlo přes 200 poslanců (210) z celkového počtu 296 obsazených mandátů.

Ve čtvrtek 22. srpna schválilo NS dopis členům zastupitelských orgánů pěti zemí Varšavské smlouvy. V delegaci na polské velvyslanectví byla i Jiřina Turečková a na bulharské velvyslanectví měla dopis zanést Božena Fuková.

Téhož dne vedla Marie Miková schůzi komunistických poslanců, která měla značně dramatický průběh. V. Nový se opět pokoušel dezinterpretovat informace, které NS mělo, a přesvědčit je o nezbytnosti podřízení se požadavkům okupačního velení. Avšak i díky vystoupení Marie Jiráskové se mu to nepovedlo.

Národní shromáždění přijalo usnesení, ve kterém vyjádřilo jednoznačnou podporu 14. vysočanskému sjezdu strany.

Nebylo však vůbec informováno o činnosti vlády, se kterou se usilovně snažilo spojit. Božena Macháčová-Dostálová přislíbila po žádostech místopředsedovi NS J. Valo, že se zástupce vlády dostaví na jednání parlamentu 23. srpna. Podrobné a aktuální informace naproti tomu mělo NS alespoň z Vysočanského sjezdu.

V pátek 23. srpna se dostala budova NS do bezprostřední blízkosti intenzivní střelby, která měla mít pravděpodobně především zstrašující účinek na poslance NS. Národní shromáždění stále ještě nemělo žádné aktuální informace od prezidenta republiky o odvečených státních představitelích, ani o dalších chystaných krocích. Nakonec bylo 23. srpna předsednictvu NS oznámeno rozhodnutí prezidenta o vyslání delegace do Moskvy a o jejím složení jako hotová věc, o které se již nebude diskutovat. Nebylo to dokonce

oznámeno ani přímo prezidentem, poslanci se o tom doslechli až z médií. Takové jednání vzbudilo u většiny poslanců značné pobouření.

Role NS tak byla opět značně marginalizována a opomíjena, když se s jeho aktivním působením v srpnových událostech prakticky nepočítalo. Mělo od občanů vyžadovat udržování klidu a pořádku a vyčkat na rozhodnutí a další kroky vlády a prezidenta republiky na moskevských jednáních. Výdobytky Pražského jara přinášející mírný nárůst autonomie NS tak byly opět ztraceny.

Národní shromáždění bylo proti tomu, aby republiku opustil v situaci ohrožení země i prezident, mohlo by to podle něho vyvolat nepokoje a obavy u občanů. Tento názor však vůbec nebyl brán v potaz a prezident do Moskvy odletěl.

Přes enormní úsilí se nepodařilo NS v prvních dnech vůbec navázat telefonické spojení se slovenskými představiteli v Bratislavě. Ti sami žádnou iniciativu o navázání kontaktu s parlamentem nevyvinuli. Nakonec se však spojení přece jen navázat podařilo a do Bratislavy byla vyslána zástupkyně NS - poslankyně Jiřina Turečková.

24. srpna 1968 odletěl prezident Svoboda do Moskvy a pravomoce výkonu státní moci přešly na vládu. Národní shromáždění tak již prakticky nehrálo roli. Parlament nadále trval na svých požadavcích odchodu okupačních vojsk a propuštění zadržovaných představitelů. Informovanost NS a jeho spolupráce s vládou značně vázla. Národní shromáždění namísto toho intenzivně spolupracovalo se sdělovacími prostředky a bylo v kontaktu s veřejností, na kterou se pravidelně obracelo.

Na půdě NS se také intenzivně zvažovala možnost vyhlášení neutrality Československa, od toho však bylo nakonec upuštěno pod záminkou, že to mohlo ještě ztížit pozici československých představitelů na jednáních v Moskvě.

Představitelé NS - mezi nimi i Marie Miková a Antónia Petrusová - se sešli s nově zvoleným předsednictvem ÚV KSČ, zvoleným na vysočanském sjezdu 22. srpna.

27. srpna se vrátila do Československa delegace z Moskvy. Národní shromáždění však stále marně čekalo na konkrétní závěry z moskevských jednání a detailnější informace. Rozhodlo se vyčkat a zasedání nepřerušit, dokud nebudou znát alespoň nějaké informace. Za všechny tento postoj vyjádřila Marie Miková: „Nechod'me domů, dokud nebudeme něco vědět.“⁶⁸

Následující den NS s průběhem jednání seznámil jeho předseda Josef Smrkovský, přesné znění moskevského protokolu však Národní shromáždění obdrželo až za 14 dní.

Přesto se parlament snažil udržet si přijatá stanoviska i nadále (odsuzující okupaci země a požadavek odchodu sovětských vojsk). Na schůzi 30. srpna dokonce přijal usnesení

o podpisu čestných prohlášení v souvislosti se vstupem vojsk a od poslanců, kteří se nezúčastnili srpnových jednání, požadoval písemné zdůvodnění jejich absence.

V průběhu září se již začínají polarizovat i názory uvnitř Národního shromáždění. Objevují se poslanci statečně setrvávající na svých srpnových pozicích (Gertruda Čákrtová - Sekaninová či Božena Fuková), ale i opačná stanoviska, která kritizovala polednovou politiku a požadovala návrat zpět do předlednové doby (z žen například Anna Karlovská či Ladislava Kleňhová - Besserová).

18. října 1968 byla v Praze parlamentem schválena Smlouva o dočasném pobytu sovětských vojsk na našem území. V projevech předcházejícím hlasování se svých postojů statečně držela především poslankyně Gertruda Čákrtová-Sekaninová či Hana Sachsová. Nakonec to byli pouze čtyři poslanci, kteří hlasovali proti - mezi nimi i dvě ženy - Božena Fuková a Gertruda Čákrtová-Sekaninová.^k Deset dalších poslanců se vzdalo hlasování.

V období normalizace 15. října 1969 odvolalo již nové Federální shromáždění platnost dokumentů ze srpna 1968. Kromě 14 poslanců, kteří odmítli hlasovat pro Smlouvu o dočasném pobytu vojsk, bylo svých funkcí v Národním shromáždění zbaveno dalších 44 poslanců, kteří „narušovali politiku Národní fronty.“ Umožňoval to zákon z 15. října 1969 (č.115/9 Sb.) o prodloužení volebního období, umožňujícího odvolat poslance.⁶⁹

^k Viz Obrazová příloha, s.121

6. Portréty žen ve vrcholných politických funkcích v roce 1968

6.1 Poznámky k portrétům žen

V této části předkládané práce se pokusím analyzovat politickou činnost a názory žen ve vrcholných politických funkcích v období Pražského jara a především ve vypjatých dnech po srpnové okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy. Práce bude zkoumat političky, které byly zastoupeny ve vládě, ústředním výboru komunistické strany či zastávaly funkce poslankyň v Národním shromáždění v roce 1968.

Až dosud byly ženy s souvislostí s rokem 1968 a politikou zmiňovány pouze velice zřídka. Přesto se však našlo několik z nich, které stály v samém centru tehdejšího dění a měly možnost podstatným způsobem ovlivnit situaci. Mám na mysli například Marii Mikovou, místopředsdkyni Národního shromáždění či Boženu Machačovou-Dostálovou, která byla ve dnech nepřítomnosti ostatních členů vlády a prezidenta republiky na několik dnů pověřena oficiálním zastupováním vlády v Československu.

Velkou výhodou žen byla jejich provázanost se životem obyčejných lidí, kterou si uchovávaly i po postupu do vyšších politických funkcí. Stále chodily nakupovat, s dětmi k lékaři nebo na třídní schůzky a zachovávaly si tolik potřebný smysl pro potřeby a problémy lidí kolem sebe. Schopnost, kterou většina mužů na vysokých postech již dávno ztratila. Ti byli pohlceni administrativou a agendou svého úřadu či ministerstva, ale mezi lidi přišli jen zřídka. I to byl jeden ze zajímavých faktorů, které odlišovaly muže a ženy ve vrcholné politice.

Vzhledem k omezenému rozsahu práce se podrobněji věnuji pouze těm ženám ve vrcholné politice, které se ve sledovaném období nějakým způsobem zapojily do diskuse a vyhranily své postoje - ať už jako zastánkyně proreformního nebo konzervativního křídla. U některých žen jsou jen velmi stručné zmínky o jejich činnosti v tomto období, jelikož se významněji nepodílely na rozhodování či diskusích o tehdejších aktuálních otázkách a problémech. Zůstávaly tak prakticky neviditelné, v pozadí, bez faktického přínosu pro politiku. I přesto je však práce zmiňuje, aby bylo možné si utvořit lepší představu o celkové situaci a reálném zapojení žen do politického rozhodování své země na konci šedesátých let minulého století.

Mnoho z žen, které byly členkami ÚV KSČ, bylo zároveň poslankyněmi Národního shromáždění.

Portréty jednotlivých političek jsou uvedeny v abecedním pořadí, práce věnuje pozornost nejen členkám ÚV KSČ, ale i kandidátkám. Jmenný seznam všech žen, které byly členkami ÚV KSČ (od roku 1945 do roku 1968), či poslankyněmi Národního shromáždění v roce 1968 je uvedený v Přílohách.¹

6.2 Portréty žen

Besserová-Kleňhová Ladislava

Ladislava Besserová se narodila 27. června 1912. Od roku 1946 byla členkou ústředního výboru komunistické strany a v letech 1948 - 1968 působila i jako poslankyně Národního shromáždění. V dubnu 1968 byla zvolena předsedkyní Ústředního výboru Československého svazu žen. Zároveň působila jako generální tajemnice ÚV Národní fronty. V roce 1968 již byla v důchodovém věku.

Aktivita Ladislavy Besserové v ÚV KSČ

Ladislava Besserová patřila spíše k tradičnímu konzervativnímu táboru ve straně. Podporovala setrvání Antonína Novotného ve funkci generálního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta republiky na přelomu let 1967 a 1968. Nebála se ho zastat i před ostatními členy ÚV KSČ v situaci, kdy již bylo téměř rozhodnuto o jeho odvolání, a do poslední chvíle ho obhajovala, jako například na schůzi ÚV KSČ 5. ledna 1968: „Velmi mě znepokojilo vystupování některých soudruhů. I když soudruh Novotný velmi čestně tady postavil zájmy strany nad své osobní zájmy, to, co jsme tu však vyslechli za ty dny na jeho adresu, nezlobte se, bylo někdy otřesné. ...A málokdo - před měsícem jsme ho ještě ctili - řekl také jeho dobré stránky. To, co straně obětoval... já si soudruha Novotného nesmírně vážím... Jedním dechem mluvíme o jednotě strany a vzápětí na to plijeme na všechno, co strana udělala, prokristapána!“⁷⁰

Svůj konzervativní postoj projevila i podporou postihování trampů, kteří podle ní zneužívají mládež proti stranické a státní politice a to se jim nesmí tolerovat.

Aktivita Ladislavy Besserové jako poslankyně v Národním shromáždění

Ladislava Besserová-Kleňhová byla rovněž dlouholetou poslankyní československého parlamentu - poslanecký mandát zastávala již od roku 1948. Ve volbách na jaře 1964 byla zvolena za volební obvod Modřany, za Středočeský kraj. V Národním shromáždění působila jako členka mandátového a imunitního výboru a také ve výboru zahraničním.

¹ Viz Přílohy č. 3 a 4, s. 118 a 119

Zapojila se do diskuse o emigraci československých občanů do zahraničí a projevila podiv nad tím, jak je možné, že emigrují nakonec i lidé důkladně prověřeni, a ti, do kterých by to nikdo neřekl.

V březnu 1968 přednesla zprávu k problematice voleb jakožto tajemnice Ústřední volební komise. Jednalo se o odložení voleb do národních výborů, které se měly původně uskutečnit 19. května. Pozornost strany i obyvatelstva měla zůstat zaměřena na demokratizační proces, připravovaný Akční program a volby se měly odložit až na jaro 1969.

Během diskuse na jaře 1968 o personálních změnách v NS patřila k těm, jejíž jméno bylo často zmiňováno v souvislosti s odstoupením z funkce v předsednictvu NS, protože podle názoru kritiků nebyla schopná se časově naplno věnovat svojí funkci. V reakci na tlak a kritiku související s její časovou vytížeností se následně v dubnu 1968 vzdala funkce ověřovatelky i členky předsednictva NS.

Srpnového zasedání Národního shromáždění se zúčastnila až od 24. srpna 1968, což souviselo s jejími pracovními povinnostmi v ÚV KSČ.

Bilková Jarmila

Narodila se 1. října 1926. Původní profesí byla jako leštička houslí. Poslankyní NS byla zvolena ve volebním obvodu Mariánské Lázně v Západočeském kraji. Jako jedna z pěti žen zastávala funkci v předsednictvu Národního shromáždění.

Aktivně působila ve výboru pro spotřební průmysl, služby, obchod a spoje, kde působila také jako ověřovatelka.

V srpnových dnech se zúčastnila všech dnů zasedání NS - od 21. do 28. srpna 1968. Na zasedání 27. srpna informovala o situaci a soužití místních obyvatel v Západočeském kraji se sovětskými vojsky. Dle jejích slov vše probíhalo víceméně klidně, sověští vojáci však zabavili pro vlastní účely budovy okresních národních výborů a odmítali je vydat zpět. Nabízeli za ně jiné budovy. Značně poškozené však byly komunikace a vysílače v kraji.

Čakrtová-Sekaninová Gertruda, JUDr.

Gertruda Sekaninová-Čakrtová, rozená Stiassna, se narodila 21. května 1908 v Budapešti do bohaté židovské rodiny. Vystudovala v Praze práva a v roce 1932 vstoupila do komunistické strany. V roce 1933 začala pracovat v advokátní kanceláři Ivana Sekaniny, levicového novináře a obhájce pronásledovaných komunistických představitelů. Nešlo mu však o obhajobu znevýhodněných osob, nezkoumal podstatu sporu, záleželo mu jen na tom, aby komunisty uchránil od trestu a vězení.⁷¹

V roce 1935 se vzali a od roku 1938 již vedli svou kancelář společně. Za druhé světové války se pro svůj židovský původ dostala ona i její manžel do koncentračního tábora. Přežila pouze ona, ačkoli zažila Terezín i Osvětim. Za války byla vyvražděna celá její rodina, zůstala zcela sama.

Po válce se Gertruda Čákrťová začíná aktivně věnovat politice. Využila své rozsáhlé vzdělání a znalost několika jazyků. I díky tomu dosáhla poměrně vysoké politické funkce - v roce 1949 se stává náměstkyní ministra zahraničí. V této funkci pracuje až do svého odvolání v roce 1957.

Politické procesy 50. let i stranické čistky se jí zázrakem vyhnuly, ačkoliv by pro svůj židovský původ a rozsáhlý majetek svojí rodiny byla ideálním zástupcem „třídního nepřítele“, tak jak byli v 50. letech vnímáni.

V 60. letech byla zvolena poslankyní Národního shromáždění. V roce 1968 působila jako poslankyně NS a vedoucí oddělení ministerstva školství. Byla zvolena za volební obvod Bubeneč-Hlavní město Praha. Vzhledem ke svým profesním zkušenostem působila v parlamentu jako členka zahraničního výboru.

V diskusích o rehabilitacích lidí nespravedlivě odsouzených v politických procesech z 50. let požadovala prodloužení promlčecí lhůty u těchto zločinů, aby bylo možné soudit lidi odpovědné za politické procesy i nadále a aby tyto činy zůstaly trestné i po podzimu 1968, kdy měla být část z nich promlčena.

V červnu 1968 byla zvolena do komise pro přípravné práce na nové ústavě Československé socialistické republiky spolu s dalšími sedmi poslankyněmi (Marie Kratochvílová, Elena Litvajová, Pavla Molnárová, Božena Procházková, Libuše Procházková a Jiřina Turečková).

Jednoznačně se vyslovila pro zrušení cenzury a zdůrazňovala význam tohoto opatření: „Veliký význam svobody tisku je právě v tom, že sama patří mezi základní svobody a práva občanská, je zároveň strážcem a ochráncem všech občanských práv a svobod ostatních.“⁷²

V průběhu Pražského jara se jednoznačně připojila na stranu reformního křídla ve straně, což v jejím případě znamenalo i to, že jako jedna ze čtyř poslanců Národního shromáždění a jedna ze dvou žen odmítla v říjnu 1968 podepsat smlouvu o souhlasu s dočasným pobytém sovětských vojsk na našem území (kromě ní ji nepodepsal František Kriegel, František Vodslon a Božena Fuková).^m

^m Viz Obrazová příloha, s. 121

V období srpnových událostí pobývala v zahraničí. 8. listopadu 1968 zaslala spolu s Františkem Kriegelem a Františkem Vodsloněm dopis Federálnímu shromáždění, kde žádali, aby se zabývalo závěry Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, a přezkoumalo, zda smlouva o dočasném pobytu vojsk na československém území odpovídá jejím závěrům.

Díky svým názorům odmítajícím uznat sovětskou okupaci země jakožto „bratrskou pomoc“ byla v říjnu 1969 zproštěna spolu s dalšími poslanci poslaneckého mandátu. Důvodem mělo být, že tyto poslance již nadále „nelze považovat za zástupce lidu, protože jejich postoje a činnost jsou v příkrém rozporu se zájmy lidu, v příkrém rozporu s politikou Národní fronty, rozešli se s politikou stran, které je do funkce poslance navrhly a doporučily.“⁷³

16. října 1969 byla zbavena poslaneckého mandátu a posléze i vyloučena z komunistické strany. Přiklonila se k disidenstkému hnutí a sama se stává disidentkou. V roce 1977 patří k prvním signatářům Charty 77. Aktivně se podílí rovněž na založení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Dlouhodobě se tak ocitá na seznamu politicky sledovaných a pronásledovaných osob.

Zemřela 29. prosince 1986 v Praze.

Černá Ludmila

Členka ÚV KSČ v roce 1968. Na plenárním zasedání na konci května 1968 (29. 5. - 1. 6. 1968) byla členkou návrhové komise, ve které zasedlo celkem šest žen (Libuše Hrdinová, Ludmila Jankovcová, Ludmila Kopecká, Indra Labuťová a Božena Macháčová - Dostálová). Ve sledovaném období pak nebyla zaznamenána žádná její výraznější aktivita.

Čubová Marta

Poslankyně Marta Čubová se narodila se 8. července 1931 a pocházela ze Slovenska. Pracovala jako mistrová. Původně byla bezpartijní, později zastupovala v parlamentu KSS za volební obvod Poprad - Východoslovenský kraj. Byla členkou mandátového a imunitního výboru a výboru pro spotřební průmysl, služby, obchod a spoje.

Dočkalová Věra

Členka ÚV KSČ v roce 1968, která podporovala setrvání Antonína Novotného ve funkci prvního tajemníka strany a odmítala jeho odvolání. V diskusi členů ÚV KSČ 20. 12. 1967 uvedla: „Soudruh Novotný řadu let vedl stranu, v těžkých dobách, řadu let. A já

tady chci prohlásit, že má důvěru lidí dole, že dostal důvěru celého národa ... (*nemůžeme*) ... okamžitě hned dělat taková opatření, protože ty dva měsíce, než by se to dobře zvažilo a něčím podložilo, to by nadělalo škody v našem národě, to by byl převrat.⁷⁴

Podporovala členy vedení strany v užším kontaktu s obyčejnými lidmi, aby chodili více za lidmi na vesnice, do továren či místních stranických organizací.

Dohnalová Zdena

Narodila se 18. srpna 1924. Pracovala v aparátu ROH. V roce 1968 působila jako poslankyně NS za KSČ, byla členkou ústavně - právního výboru. Zvolena byla za volební obvod Holešovice - Troja, kraj Hlavní město Praha.

Faktorová Aloisie

Narodila se 20. června 1912. Pracovala jako dělnice. Poslankyně NS, zvolená za volební obvod Holešovice - Troja, kraj hlavní město Praha. Členka ústavně - právního výboru a výboru pro národní výbory.

Filová Lívia

Narodila se 10. dubna 1923 na Slovensku, původní profesí instruktorka obuvnické modelárny. V NS zastupovala KSS a angažovala se ve výboru pro spotřební průmysl, služby, obchod a spoje, kde působila jako ověřovatelka. Zvolena byla za volební obvod Partizánske - Západoslovenský kraj.

Filipcová Marie

Marie Filipcová se narodila 23. srpna 1927 a původně pracovala v JZD. Jako poslankyně byla bezpartijní a do zákonodárné činnosti se zapojila ve zdravotním výboru. Zvolena byla za volební okres Paskov, Frýdek – Místek - Severomoravský kraj.

Fischerová Miluše

Miluše Fischerová se narodila roku 1922. V roce 1968 působila jako předsedkyně Československého svazu žen a kandidátka do ÚV KSČ. Na srpnovém plenárním zasedání ÚV 31. 8. 1968 byla na doporučení předsednictva ÚV KSČ kooptována za členku ÚV KSČ.

ⁿ Poznámka autorky

Po zveřejnění vnitrostranické kritiky vůči svojí osobě v červenci 1969 se v září téhož roku vzdala členství v ÚV KSČ.

Fišarová Marie

Narodila se 25. října 1902, v roce 1968 již byla v důchodu. Zvolena byla za volební obvod Ústí nad Orlicí -Východočeský kraj. Jako poslankyně pracovala ve výboru pro spotřební průmysl, služby, obchod a spoje, kde působila jako ověřovatelka.

Fuková Božena, Ing.

Božena Fuková se narodila se 15. ledna 1935 v Bratislavě do rolnické rodiny. Vystudovala Vysokou školu ekonomickou v Bratislavě a stala se inženýrkou. Již v 29 letech byla zvolena jako poslankyně do Národního shromáždění (v roce 1964). Od ledna 1967 pracovala jako výzkumná pracovnice v Praze na Institutu řízení, kde se podílela na realizaci Šikových ekonomických reforem. Byla rozhodnou stoupenkyní reforem a Pražského jara, jednoznačně se vymezovala jako stoupenkyně reformního proudu uvnitř strany.

Do Národního shromáždění kandidovala za volební obvod Podbrezová-kraj Středoslovenský. Působila jako předsedkyně mandátového a imunitního výboru, byla také členkou výboru zahraničního.

Zasedání NS v srpnových dnech 1968 se zúčastnila od 22. srpna. Ještě téhož dne byla vybrána do delegace, která měla dopravit prohlášení NS odsuzující nezákonnou okupaci země na bulharské velvyslanectví. To se jí nepodařilo, na velvyslanectví jim oznámili, že je již po pracovní době a v budově není žádný diplomat. Neuspěli ani po pokusech o spojení s bytem velvyslanectvého rady Ivanova. Nakonec však prohlášení předali službu konajícím diplomatům Jonovi a Naumovovi. Prohlášení mělo být předáno bulharské vládě a parlamentu.

Podle zprávy, kterou Božena Fuková podala po návratu delegace Národnímu shromáždění, víme, jak rozhovor s nimi probíhal. Byl podobný jako rozhovor delegace s velvyslanectvím NDR: „Žádali nás, abychom nepoužívali slovo okupace, že jde o přátelskou pomoc, kterou poskytují Československu na základě žádosti našich vládních a stranických představitelů. Řekli, že je mnoho nejasností v tomto činu a teprve historie ukáže pravdu a spravedlnost. Nakonec oznámili, že dopis doručí do Sofie, se kterou však zatím nemají spojení. Rozhovor byl široký. Když jsme říkali, že žádný stranický představitel nepožádal, zůstávali bez argumentů a končili tím, že se všechno vyjasní a budeme nadále přátelské národy.“⁷⁵

Patřila k nejodvážnějším poslankyním, když se rozhodně postavila proti přijetí smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk na našem území a na 27. plenárním zasedání NS 18. 10. 1968 hlasovala proti přijetí „Smlouvy mezi vládou Československé socialistické republiky a vládou Svazu sovětských socialistických republik o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky“. Byla tak jednou z pouhých dvou poslankyň, které se k tomu odhodlaly.

Za své protisovětské postoje a odpor k normalizaci byla 16. 10. 1969 zbavena poslaneckého mandátu a musela odejít také z institutu, kde pracovala. Patřila k politicky pronásledovaným osobám a jako taková měla velké problémy získat zaměstnání. Později pracovala jako účetní v Laboře Praha či jako referentka informační soustavy v Tesle Praha.

Po sametové revoluci a pádu komunistického režimu se do politiky přece jen vrátila. V lednu 1990 byla kooptována do federálního parlamentu. V březnu 1990 byla zvolena členkou komise, dohlížející na odchod sovětských vojsk z Československa. Poté pracovala na ministerstvu zahraničí. Obdržela státní Vyznamenání Zlaté lípy ministra obrany České republiky za obranu demokracie a slovenský Řád Ľudovíta Štúra druhé třídy.

V současné době je v důchodu jako poslední žijící ze čtveřice poslanců, kteří v roce 1968 hlasovali proti smlouvě o dočasném pobytu sovětských vojsk. Z veřejné činnosti se zcela stáhla a odmítá poskytovat jakékoli rozhovory či komunikovat s médii, která podle ní pouze překrucují realitu.

Harasztiová Valéria

Narodila se 29. ledna 1929 na Slovensku a živila se jako dělnice. Do Národního shromáždění kandidovala za volební obvod Štúrovo – Východoslovenský kraj. V parlamentu zastupovala KSS a byla členkou výboru pro spotřební průmysl, služby, obchod a spoje, kde působila jako ověřovatelka. Jednání NS se v srpnových dnech zúčastnila až v posledních dvou dnech - 27. a 28. srpna, když se jí podařilo přijet ze Slovenska do Prahy.

Hejlová Marie

Narodila se 1. srpna 1924, pracovala jako účetní v JZD. Do Národního shromáždění byla zvolena za volební obvod Lanškroun - Východočeský kraj. Komunistickou stranu zastupovala jako členka výboru pro zemědělství a výživu.

Aktivně prosazovala větší participaci žen v politice a ostře kritizovala, že není v praxi dodržována rezoluce Ústředního výboru Československé rady žen požadující vyšší zastoupení

žen v politických orgánech. Požadovala, aby ÚV ČSŽ doporučil do České národní rady větší počet členek, i přesto, že půjde pouze o čestné funkce.

V srpnu 1968 se zúčastnila jednání Národního shromáždění ve všech jednacích dnech (21. - 28. 8. 1968).

Holatová Marie

Marie Holatová se narodila 22. července 1921, později pracovala jako mistrová v pletárně. Do Národního shromáždění byla zvolena byla za volební obvod Valašské Meziříčí-Severomoravský kraj. Působila jako bezpartijní poslankyně ve výboru pro spotřební průmysl, služby, obchod a spoje, kde pracovala jako ověřovatelka. Srpnového zasedání NS se zúčastnila ve všech jeho dnech.

Hrdinová Libuše

Libuše Hrdinová pracovala v ZVIL v Plzni (Patronátních závodech Vladimíra Iljiče Lenina, dnes Škodovy závody) a zároveň působila jako členka ÚV KSČ. Patřila k poměrně reformním představitelkám ústředního výboru. Pravidelně vyjadřovala svou podporu reformním změnám ve společnosti a vystupovala ve prospěch urychlení jejich vývoje.

Při volbě nového prezidenta dokonce vyslovila nesouhlas s absencí alternativních kandidátů k Ludvíku Svobodovi, což bylo na tehdejší dobu velmi nezvyklé a radikální. Volba prezidenta pak podle ní byla pouze formální záležitostí.⁷⁶

Na dubnovém plénu 2. dubna 1968 zdůraznila „potřebu dát jednotící tón aktivizaci a růstu angažovaných komunistů“, v čemž podle ní mohla hrát důležitou úlohu příprava stranického sjezdu, který měl dovést diskusi k Akčnímu programu.⁷⁷

Několikrát podpořila reformního představitele Otu Šika, aby byl z kandidáta ÚV KSČ přeřazen na řádného člena (pro jeho podporu se vyslovila i Helena Rašková či Hana Humhalová).⁷⁸

Účastnila se již prvního zasedání části ÚV KSČ a Ústřední kontrolní a revizní komise v hotelu Praha 21. srpna 1968 od 21 hodin a přímo se podílela na tvorbě závěrečné rezoluce z tohoto zasedání.

Přítomná byla i na mimořádném 14. vysočanském sjezdu strany a aktivně se ve dnech 23. - 26. 8. 1968 zapojila do jeho činnosti. Byla členkou předsednictva sjezdu.

V srpnu 1968 byla na plenárním zasedání zvolena jako první žena do předsednictva ÚV KSČ.⁷⁹ Spolu s V.Slavíkem však získali i nejvíce hlasů proti. Zda za to mohla angažovanost a spojitost obou s vysočanským sjezdem, se můžeme jen dohadovat. Naopak

100% podporu získal pouze Ludvík Svoboda a Gustáv Husák. Z dané situace bylo zřejmé, že uvnitř ústředního výboru strany rozhodně nepanovala jednota v názorech na průběh událostí ani jejich dalšího žádoucího vývoje.

Svým jmenováním do předsednictva ÚV KSČ tak Libuše Hrdinová získala jedinečnou příležitost podílet se na přípravě dalšího směřování státní politiky a skutečně aktivně ovlivňovat dění v republice. V proslovu po svém zvolení se důsledně hlásila k podpoře polednové politiky a reforem a odmítá ustupovat tlaku Sovětského svazu a jeho požadavkům: „Okupaci naší země vojsky Varšavské smlouvy a hrubé porušení její suverenity nikdo nevymaže z mysli našich lidí. Byly hluboce uraženy naše city a byly zklamány naše naděje, máme hluboký pocit křivdy a toto všechno v nás zůstane ... Neztratíme ho tehdy (*vědomí lidu o významu a důvěře v komunistickou stranu* - pozn. autorky), budeme-li říkat lidem pravdu, co děláme pod tlakem, a to odlišovat od iniciativní kolaborace ... Nemůžeme si, soudruhy a soudruzi, také dovolit a nemůžeme připustit, aby se politické chyby omlouvaly nutným postojem a taktikou vůči Sovětskému svazu ... Jestliže takovým způsobem bylo provázeno hodnocení polednového vývoje, neadekvátně k danému stavu, jestliže jsme takto zveličili pravicové nebezpečí a jestliže takto byla informována sovětská strana, nepochybuji o tom, že se to stalo vážným argumentem a odůvodněním vpádu vojsk na naše území.“⁸⁰

V předsednictvu ÚV KSČ jí byla přidělena na starost oblast Západočeského kraje. Jako členka předsednictva se zúčastnila i mimořádného sjezdu KSS 26. - 27. srpna 1968 v klubu závodu J. Dimitrova v Bratislavě. Jménem předsednictva ÚV KSČ apeluje v těchto obtížných dnech na udržení jednoty strany i národů a hlásí se k podpoře Alexandra Dubčeka. Nezdůrazňovala tu legalitu 14. sjezdu, omezila se na zmínění jeho „historického významu“. Podle ní i přes některé extrémní názory plénum vysočanského sjezdu vyslovalo svou podporu Dubčekovi.

Díky svému postavení se Libuše Hrdinová mohla zapojit i do diskusí o opatřeních nastupující normalizace. Poté, co byl v roce 1969 anulován mimořádný 14. vysočanský sjezd a zrušeny jeho závěry, se začíná připravovat řádné 14. plenární zasedání ÚV KSČ, které se nakonec uskutečnilo v květnu 1971, již v podmínkách tuhé normalizace. V rámci jeho příprav byla analyzována polednová politika a byly z ní vyvozeny závěry. Libuše Hrdinová požadovala, aby v komisi pro analýzu nebyli zástupci, kteří byli zaangażováni v předlednové politice, nebo aby případně existovaly dvě komise a jedna z nich aby byla složena z představitelů polednové politiky.⁸¹

V diskusích o polednové politice a závěrech moskevských jednání se hlásila k jejich syntéze, která by mohla být prospěšná pro celou společnost.⁸² Odmítala přílišné zdůrazňování negativních stránek polednové politiky a zavedených reforem.

V roce 1969 po nastolení Husákova vedení KSČ se přikročilo k radikálním stranickým čistkám a prověrkám. Libuše Hrdinová odmítala „hon na čarodějnice“, který by vyhovoval některým představitelům předsednictva ÚV KSČ. Na schůzi předsednictva (2. 4. 1969) tak například hlasovala jako jedna z pouhých pěti členů proti zveřejnění kritiky J. Smrkovského.⁸³

Jako členka předsednictva ÚV KSČ se často zapojuje do diskuse o přípravě řádného 14. sjezdu strany, o tom, jakou by měl mít podobu a kdy se bude konat. Preferovala určení pevného data jeho konání, se kterým by byla seznámena veřejnost. Zároveň podle Libuše Hrdinové by na sjezdu mělo být projednáno nejen hodnocení srpnových událostí a polednové politiky roku 1968, ale i závěry, které se z nich mají vyvozovat a žádoucí představy o dalším vývoji strany, jinak bude sjezd neefektivní a spíše zhorší postavení komunistické strany ve společnosti.

Do předsednictva ÚV KSČ byla podruhé zvolena 17. listopadu 1968, to bylo však zároveň naposled. V novém složení předsednictva ÚV KSČ ze 17. dubna 1969, 30. května 1969 či 26. září téhož roku již její jméno nefigurovalo.

Při abdikaci Dubčeka v dubnu 1969 vyjádřila potřebu uvedení přesvědčivějších argumentů, aby nevznikaly dohady o psychickém nátlaku na jeho osobu.⁸⁴ Abdikaci tedy nekritizovala, přikláněla se naopak k přijetí takové politiky, která by opět stranu sjednotila a vedla k její konsolidaci a zlepšení jejího obrazu v očích veřejnosti. Ztotožnila se s oficiální normalizační politikou a s abdikací osob, které se podíleli na reformních snahách v období Pražského jara a srpnových událostí, považovala to za nutné pro dobro strany. Dle jejího názoru se jednalo o lidi, kteří narušovali stranickou jednotu a zastávali stanoviska, která byla v rozporu se stávajícím pohledem strany na tehdejší události. Alexandr Dubček byl nakonec z funkce prvního tajemníka uvolněn na základě aklamačního hlasování z ÚV KSČ 17. dubna 1969.

V červenci 1969, když se projednávaly dopisy se stížnostmi na jednotlivé členy ÚV KSČ, byla Libuše Hrdinová jednou z 26 členů, ke kterým byly vyjádřeny výhrady a kritika. Jednalo se pouze o jeden dopis. Přesto se Libuše Hrdinová následně vzdala členství v ÚV KSČ a na vlastní žádost byla v září 1969 z ústředního výboru vyloučena.

Humhalová Hana

Od 13. sjezdu strany v roce 1966 figurovala na seznamu kandidátů ÚV KSČ. Její aktivita v roce 1968 nebyla nijak výrazná, většinou pouze tlumočila požadavky a stanoviska strany a sama se do diskusí svými názory nezapojovala.

Na dubnovém plénu 1968 tak například přednesla požadavek členů strany, aby byly přijaty určité záruky, které zabrání, aby v budoucnosti mohlo dojít k opakování stranických deformací a chyb z minulosti. Navrhla také, aby plénum ÚV KSČ příště projednávalo i stranický rozpočet. Podporovala také přeřazení Oty Šika z kandidáta ÚV KSČ na řádného člena.

Jakubcová Štefánia

Narodila se 20. ledna 1935 na Slovensku, pracovala jako skladnice. Poslanecký mandát do Národního shromáždění získala za volební obvod Kysucké Nové Mesto-Stredoslovenský kraj. Štefánia Jakubcová byla bezpartijní poslankyní a členkou výboru pro spotřební průmysl, služby, obchod a spoje. Srpnového jednání NS se zúčastnila od 24. srpna 1968.

Jirásková Marie

Marie Jirásková se narodila 23. června 1916 a pracovala jako dělnice. Poslankyní NS byla zvolena za volební obvod Vrchlabí-Východočeský kraj. Působila jako mnohé další ženy ve výboru pro spotřební průmysl, služby, obchod a spoje. Kromě toho byla také řádnou členkou ÚV KSČ. Rozhodně však nepatřila k jeho aktivním členům. V roce 1968 vystupovala proti vynášení informací a vnitrovýborových sporů mimo ÚV KSČ, k žádnému významnějšímu prohlášení či otázce se v rámci ÚV KSČ již nevyjádřila.

Aktivita Marie Jiráskové v Národním shromáždění

Na jaře 1968 v diskusi o termínu voleb do Národních výborů prosazovala odklad voleb na pozdější datum. Ve dnech srpnového jednání Národního shromáždění byla na zasedání přítomna po celou dobu, již od 21. srpna. V diskusi o odjezdu prezidenta a delegace do Moskvy byla pro to, aby se před veřejností utajilo, že NS bylo proti tomu: „Kdyby se lidé dověděli, že jsme váhali se souhlasem, aby soudruh prezident odejel, pochopí to tak, že máme obavy, že se nevrátí zpátky. Avšak důvěru v jeho jednání všichni lidé mají.“⁸⁵

Usilovala také o větší informovanost obyvatelstva v krajích, když spojení v tehdejší době rozhodně nebylo intenzivní a lidé potřebovali být aktuálně informováni o důvodech a závěrech Národního shromáždění.

Byla proti tomu, aby se Národní shromáždění v srpnových dnech intenzivněji věnovalo hospodářským otázkám, když tyto pravomoci přísluší primárně vládě: „Domnívám se, soudružky a soudruzi, že budeme muset také vzít na vědomí, že přece soudruzi ministři a vláda se schází, i když jim chybí členové vlády, že tedy i oni se zabývají hospodářskými problémy, že organizační opatření musí dělat také naše vláda, že by nebylo správné, abychom do této kompetence naší vlády, kterou uznáváme, zasahovali.“⁸⁶

Po návratu delegace z Moskvy na závěrečné schůzi NS požádala zástupce médií, aby se co nejrychleji vrátili k práci a pomohli vládě informovat, ovlivňovat a působit na lid a aby se přičinili o nastolení klidu a pořádku mezi obyvatelstvem. Jedině tak bude podle ní možné situaci zvládnout.

Karlovská Anna

Narodila se 26. srpna 1916, pracovala jako referentka ONV (Okresní národní výbor). Poslanecký mandát NS získala za volební obvod Kralupy nad Vltavou - Středočeský kraj. V parlamentu se věnovala mezinárodní politice jakožto členka zahraničního výboru.

Srpnových jednání parlamentu se zúčastnila již od prvních dnů. Na zasedání Národního shromáždění 21. srpna 1968 požadovala co nejrychlejší zveřejnění prohlášení NS, aby došlo k uklidnění a informování obyvatelstva: „Je třeba, aby se prohlášení dalo sdělovacím prostředkům, lidé čekají na každé slovo, národ je napjatý, abychom se tady nedohadovali a lid neznal stanovisko Národního shromáždění. Kdo rychle dává, dvakrát dává.“⁸⁷

Kenclová Zdena

Zdena Kenclová představovala další poslankyni NS - dělnici. Narodila se 9. listopadu 1932 a v Národním shromáždění patřila ke skupině bezpartijních poslanců. Působila v kulturního výboru. Zvolena byla za volební obvod Dobříš-Středočeský kraj. Také ona se zúčastnila celého zasedání NS v srpnových dnech po sovětské okupaci Československa. Na poslanecký mandát rezignovala 17. 12. 1969.

Kobosilová Anna

Anna Kobosilová patřila k nejstarším poslankyním NS - v roce 1968 byla již v důchodovém věku (58 let). Narodila se 27. ledna 1910. Původní profesí byla dělnice. V parlamentu pracovala jako členka kulturního výboru. Zvolena byla za volební obvod

Turnov -Východočeský kraj. V srpnu 1968 byla přítomna po celou dobu zasedání Národního shromáždění (21. - 28. 8. 1968).

Kolářová Růžena

Poslankyně Národního shromáždění, narozená 11. srpna 1915, pracovala původně jako dělnice. V NS byla členkou zdravotního výboru. Poslanecký mandát obdržela za volební obvod Pelhřimov - Jihočeský kraj. V rámci příprav na vznik československé federace byla zvolena jako členka do České národní rady. Zúčastnila se srpnových jednání po celou dobu jejich trvání (21. - 28 . 8 .1968).

Komlóšiová Mária

Mária Konmlóšiová byla slovenská poslankyně Národního shromáždění. Narodila se 15. října 1919 a pracovala jako dělnice. Nebyla členkou komunistické strany, v parlamentu působila jako bezpartijní poslankyně a členka zdravotního výboru. Zvolena byla za volební obvod Revúca - Východoslovenský kraj. Na poslanecký mandát rezignovala 24. 3. 1971.

Kopecká Ludmila

V den okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy slavila poslankyně Ludmila Kopecká své 40. narozeniny. Zasedání Národního shromáždění, které bylo bezprostředně nato svoláno, se zúčastnila až od druhého jednacího dne - 22. srpna 1968.

Původní profesí dělnice Ludmila Kopecká byla jako členka komunistické strany zvolena poslankyní ve volebním obvodu Třebíč - Jihomoravský kraj. Angažovala se ve výboru pro spotřební průmysl, služby, obchod a spoje.

Na poslanecký mandát rezignovala 27.5.1970.

Kotlebová Olga

Technická kontrolorka Olga Kotlebová se narodila 6. července 1941. Později byla zvolena za volební obvod Nové Mesto nad Váhom - Západoslovenský kraj do Národního shromáždění. Zůstala bezpartijní poslankyní a pracovala jako členka zdravotního výboru.

Zasedání NS se v srpnu 1968 zúčastnila až posledního dne - 28. 8. 1968.

Kovářová Helena

Narodila se 19. srpna 1921, pracovala jako mechanička kancelářských strojů. Poslanecký mandát do Národního shromáždění získala za volební obvod Brno III - Jihomoravský kraj.

Členka výboru pro investiční výstavbu a stavebnictví. Srpnových jednání parlamentu se zúčastnila ve dnech 22. – 28 .8 .1968.

Kratochvílová Marie

Narodila se 1. února 1930, profesí byla dělnice. Do vrcholné politiky se dostala poté, co získala poslanecký mandát za volební obvod Hranice-Severomoravský kraj. V parlamentu pak byla jednou ze dvou členek průmyslového výboru pro hlavní výrobní odvětví a dopravu.

Zároveň byla zvolena do komise pro přípravné práce na nové ústavě Československé socialistické republiky. Kromě postu poslankyně působila i jako předsedkyně Výboru žen.

Během roku 1968 podporovala zastoupení většího počtu žen v politických funkcích a v připravované České národní radě. Upozorňovala na situaci v Sovětském svazu, který nedávno navštívila jako členka parlamentní delegace, kde v každém orgánu tvořily ženy třetinu. Poukazovala také na negativní trend snižování počtu žen ve veřejných funkcích v poslední době: „...my jsme nyní svědky toho, že v nových závodních výborech, které se na závodech tvoří, jsou ženy odmítány, že je nechtějí, zatímco dříve bylo takové pravidlo, že v každém orgánu byl určitý počet žen, že se i muži snažili, aby v orgánech ženy byly. Teď se to nějak ztratilo, zřejmě ten demokratizační proces to odstranil. Domnívám se, že by tedy v našich orgánech mělo být více žen, když tvoří polovinu národa. My polovinu nechceme, ale chceme aspoň trochu větší zastoupení.”⁸⁸

V srpnu 1968 se zúčastnila jednání NS ve dnech 22. - 28. 8. . Ve dnech následujících po srpnové okupaci Československa odsuzovala po městě vyvěšené sprosté a vulgární plakáty vůči okupantům a požadovala nahrazení těchto výrazů jinými, slušnějšími. Od primátora Prahy pak chtěla, aby vydal příslušnou výzvu: „Je třeba dát výzvy, aby byly nahrazeny plakáty, ať okupanti odejdou, odporovat okupaci. Chápu, že je to jediná zbraň lidí. Ale prosila bych, aby se neužívalo sprostých výrazů, aby se to nahradilo výrazy 'ať jdou'.”⁸⁹

Zasazovala se o úpravu formulace rezoluce k občanům, která měla vysvětlit, proč československé státní orgány odmítají vyhlásit neutralitu, a proč by to v tehdejší vyhocené situaci bylo nebezpečné. Navrhovala, aby v rezoluci byla obsažena věta, že si Národní shromáždění uvědomuje, že to občané navrhovali v dobré snaze, ale přesto to není vhodné řešení.

Slova podle Marie Kratochvílové v těchto dnech hrála velkou roli a proto by bylo dobré vyjít lidem vstříc a dát jim najevo, že i státní orgány chápou jejich obavy a přání a rozhodují v zájmu lidu, nikoli proti němu a že tedy nejde o ústupek okupantům.

Na poslanecký mandát rezignovala 20. 12. 1970.

Krúpalová Estera

Slovenská poslankyně Národního shromáždění, která se narodila 5. ledna 1942. Pracovala jako dělnice. Ve svých 26 letech byla v roce 1968 nejmladší poslankyní NS. Členka kulturního výboru. Zvolena byla za volební obvod Trenčín - Západoslovenský kraj.

Z šestidenního nepřetržitého zasedání parlamentu v srpnu 1968 se dostavila na poslední dva dny - 26. - 28. 8. 1968.

Kubešová Libuše

Narodila se 16. dubna 1929, pracovala jako členka JZD. Zvolením za volební obvod Přeštice - Stod, Západočeský kraj se stala poslankyní Národního shromáždění a členkou jeho zdravotního výboru, jehož práci v posrpnových dnech veřejně ocenila. Zúčastnila se srpnového zasedání parlamentu po celou dobu činnosti jeho mimořádného zasedání - 21. - 28. 8. 1968.

Kulíčková Ludmila

Úřednice Ludmila Kulíčková se narodila 23. prosince 1921. Poslankyní Národního shromáždění byla zvolena volební obvod Hodonín - Jihomoravský kraj. Byla členkou výboru pro spotřební průmysl, služby, obchod a spoje.

Srpnových jednání NS se zúčastnila 22. - 28. 8. 1968 a o tři roky později na svůj poslanecký mandát rezignovala (24. 3. 1971).

Labuťová Indra

Indra Labuťová vystupovala v roce 1968 poměrně aktivně, i přesto, že byla pouze kandidátkou ÚV KSČ. Opakovaně kladla důraz na soudržnost ÚV KSČ a kritizovala štěpení a vnitřní rozkoly v komunistické straně: „Stále a stále přemýšlím o tom, čeho by bylo zapotřebí, abychom začali čelit tomu nezdravému, co nějak v podvědomí všichni cítíme. Jeden z vážných jevů, který se mi vkrádá do mysli a ve kterém vidím určité nebezpečí, je to, že se stále snažíme rozdělovat. Víím, že bylo opodstatněné a správné oddělit se od minulosti - mám na mysli 50. léta - je možná správné nějakým způsobem vyřešit odchod lidí, kteří se

zkompromitovali, z tohoto orgánu, ale prosím vás, dále už dost. Musíme se snažit, abychom se sjednotili. Jak to říkal včera soudruh Bilak - to cítím a byla jsem mu vděčna za ta slova, že v těch principiálních otázkách týkajících se samé podstaty socialismu musíme být absolutně jednotní. A budeme-li nějak - jak o tom hovořil soudruh Šik - vytvářet situaci, že budeme od sebe oddělovat záměrně i ultralevici a že nebudeme se jí snažit získat na své pozice, pak myslím, že by to skutečně zasluhovalo přirovnání k historii těch tří Svatoplukových prutů, a myslím, že si to skutečně v současné situaci nemůžeme dovolit.“⁹⁰

V jejím chování je možné nalézt snahu zalíbit se vedení komunistické strany a prosadit se do Ústředního výboru KSČ. Kariéernímu postupu obětovala své osobní názory, zůstávala na konzervativních pozicích a v souladu s oficiální linií strany, odmítala překotné reformy či snahy o rychlé změny ve státě a ve společnosti v průběhu Pražského jara. Neprosazovala se do popředí, ale nezůstává ani zcela ve stínu, ve vhodných chvílích veřejně podpořila stranickou linii, aby bylo zřejmé, na čí je straně, a že je s ní jako s loajální členkou strany možné počítat i do budoucna.

V roce 1968 kritizovala rozmach vnitrostranické kritiky - bylo podle ní rozhodně třeba zdůrazňovat i úspěchy a klady režimu minulých let, nejen jeho pochybení a nedostatky.

Její oportunní a loajální chování v průběhu kritických dní v první polovině roku 1968 nakonec přece jen přineslo své ovoce. Dočkala se ale až o více než rok později. Z kandidátky ÚV KSČ byla na řádnou členku přeřazena až po uvolnění míst v ÚV KSČ po vyloučení reformních představitelů polednové politiky v období Pražského jara a srpnových událostí 1968 - v září 1969.

Lapárová Magdalena

Magdalena Lapárová se narodila 16. června 1917 a pracovala jako ředitelka základní školy. Minimálně aktivní politická angažovanost a dobrý kádrový posudek u ní tak byly nezbytné.

V parlamentu byla členkou volební komise NS pro volbu prezidenta republiky v dubnu 1968. Jakožto slovenská poslankyně zvolená za volební obvod Bernolákovo - Západoslovenský kraj zastupovala v Národním shromáždění KSS. Zároveň byla místopředsedkyní jeho kulturního výboru. Jednání parlamentu v srpnu 1968 se vůbec nezúčastnila.

Leflerová Helena, JUDr.

Narodila se 12. října 1921 jako Helena Puchmeltrová. Pocházela z Lidic. V roce 1940 se vdala za lakýrníka Antonína Leflera. O dva roky později pak během druhé světové války zažila vyhlazení Lidic, při kterém byl zavražděn i její 31 - letý manžel. Po válce zůstala úplně sama, o to více se však přimkla k politice. Vystudovala právnickou fakultu a později pracovala jako politická pracovnice Krajského výboru KSČ.

V letech 1958 - 1970 byla členkou ústředního výboru strany a v letech 1948 - 1970 také poslankyní Národního shromáždění.

Činnost Heleny Leflerové v Národním shromáždění

Do Národního shromáždění kandidovala a byla zvolena za volební obvod Kutná Hora - Středočeský kraj. Řídila v něm jako předsedkyně výbor pro národní výbory a parlamentní administrativu. Do dubna 1968 působila jako místopředsedkyně Národního shromáždění. Na tuto funkci jí však nezbyvalo příliš času, pracovala také v Ústředním výboru Svazu žen a v Mezinárodní ženské organizaci, proto v Praze stále bývali pouze dva místopředsedové ze tří. Její neschopnost se naplno věnovat práci místopředsedkyně NS vyvolala řadu kritiky a proto se nakonec v dubnu 1968 své funkce vzdala a zůstala již jen řadovou poslankyní.

18. dubna 1968 bylo zvoleno na schůzi pléna nové vedení a Hana Leflerová odstoupila ze své funkce.

Jako poslankyně však byla velice aktivní, patřila dokonce k nejaktivnějším. Mnohokrát vystoupila na půdě parlamentu jako zpravodajka, například k návrhu zásad dalšího prohloubení činnosti Národního shromáždění, návrhu předsednictva NS na schválení komise pro rehabilitaci a pro rozpracování Akčního programu KSČ z hlediska úlohy NS či k nejrůznějším volbám členů výborů Národního shromáždění.

Několikrát se také vyjádřila v rozpravě k vládním návrhům či zprávám a sama podala i jeden návrh usnesení ke zprávě předsedy Nejvyššího soudu.

Nezúčastnila se srpnového zasedání NS, pravděpodobně díky zaneprázdněnosti a paralelnímu členství v ÚV KSČ.

Aktivita Heleny Leflerové v Ústředním výboru KSČ

Na lednovém plénu ÚV KSČ v roce 1968 se vyjadřovala opatrně k rozdělení funkcí generálního tajemníka strany a prezidenta republiky - tedy k odvolání Antonína Novotného z funkce generálního tajemníka strany: „Soudruh Novotný je v očích naprosté většiny našich občanů především dělnickým, komunistickým funkcionářem a v očích dělnické třídy, družstevních rolníků i pokrokové inteligence to je přednost ... Ústřední výbor může o rozdělení obou funkcí rozhodnout jen na základě potřebného zhodnocení a důsledné

přípravy, jak postupovat dál. Nepřípravené rozhodnutí by mělo závažné vnitropolitické a mezinárodní důsledky (z diskuse na plénu 4.1.1968).⁹¹ K dalším otázkám se na půdě ÚV KSČ nijak veřejněji nehlásila a zůstávala spíše v pozadí politické scény.

Lieskovská Valéria

Narodila se 13. srpna 1924 na Slovensku, pracovala jako vedoucí oddělení výrobního podniku. Poslanecký mandát do Národního shromáždění vybojovala za volební obvod Nitra - Západoslovenský kraj.

Jakožto bezpartijní působila i jako členka předsednictva NS a členka výboru pro spotřební průmysl, služby, obchod a spoje.

V srpnových dnech se nezúčastnila zasedání NS, protože nebyla schopná se dopravit do Prahy. Jak uvedla v písemném zdůvodnění Národnímu shromáždění v září 1968, ani stranické ani státní orgány v Západoslovenském kraji jí nebyly schopny zajistit dopravu. Zúčastnila se teprve jednání 28. srpna 1968.

Litvajová Elena

Narodila se 8. června 1924, pracovala jako vedoucí odboru Slovenské národní rady. Zároveň byla předsedkyní slovenského Výboru žen. Poslankyní Národního shromáždění byla zvolena za volební obvod Žarnovica - Stredoslovenský kraj.

Působila jako ověřovatelka v ústavně - právním výboru a zároveň byla členkou komise pro přípravné práce na nové ústavě Československé socialistické republiky.

V srpnu 1968 se zúčastnila až posledního dne parlamentního jednání - 28. 8. 1968.

Luptáková Anna

Poslankyně NS slovenské národnosti, narodila se 4. února 1922. Pracovala jako zástupkyně ředitele na základní škole. Zvolena byla za volební obvod Košice - Východ - Východoslovenský kraj. V parlamentu patřila ke skupině bezpartijních poslanců a byla členkou kulturního výboru.

V srpnu 1968 byla přítomná zasedání ve dnech 24. - 28. 8. 1968.

Machačová-Dostálová Božena

Božena Macháčová - Dostálová se narodila se 25. září 1903. V roce 1926 vstoupila do komunistické strany, ve které byla velmi aktivní. V roce 1935 byla zvolena nejmladší poslankyní Národního shromáždění.

Po druhé světové válce navázala na svou předválečnou poslanceckou činnost a v letech 1946 - 1971 byla nepřetržitě poslankyní Národního shromáždění v Československu (v letech 1969 - 1971 Sněmovny lidu Federálního shromáždění) a zároveň členkou ÚV KSČ.

V roce 1954 byla jako teprve druhá žena v historii jmenována ministryní. Stala se ministryní výkupu, po zrušení tohoto ministerstva zůstala ve vládách jako ministryně lehkého (od roku 1956) a poté spotřebního průmyslu (do roku 1968).

V roce 1968, v období, kdy byla skupina vrcholných představitelů státu držena v Moskvě, byla pověřena jakožto nejstarší členka vlády Národním shromážděním řídit schůze vlády. Po několik klíčových dní v srpnu 1968 tak vykonávala činnost předsedkyně vlády. Jde zároveň o nejvyšší funkci (byť neformální), kterou žena v poválečné historii v politice zastávala.

Po federalizaci Československa v lednu 1969 již nadále post ministryně nezastávala. Až do roku 1971 zůstala poslankyní a členkou ÚV KSČ.

Zemřela dva roky poté, co se vzdala poslanceckého mandátu a členství v ÚV KSČ, v roce 1973.

Malecká Olga, Ing.

Inženýrka Olga Malecká se narodila 2. dubna 1934 na Slovensku a pracovala jako vedoucí laboratoře. Poslankyní Národního shromáždění byla zvolena ve volebním obvodu Sabinov - Východoslovenský kraj. Jako členka předsednictva Národního shromáždění za KSS působila ve výboru pro zemědělství a výživu.

V diskusi o emigracích československých občanů do zahraničí a možnosti zpřísnit výjezdovou politiku se Olga Malecká stavěla proti tomu. Podporovala možnost legálně vycestovat ze země jako jedinečnou příležitost získat nové zkušenosti a znalost cizího jazyka, jakékoli zpřísnění by situaci podle ní jen zhoršilo a vedlo k dalšímu nárůstu ilegální emigrace.⁹²

Zároveň podporovala stranické rehabilitace osob nespravedlivě odsouzených v politických procesech v 50. letech. Podpořila odklad voleb do národních výborů z května 1968 na jaro 1969.

V srpnových dnech se zúčastnila zasedání NS až od 23. srpna. Dříve se jí nepodařilo do Prahy ze Slovenska dopravit. Na zasedání Národního shromáždění vznesla odvážný dotaz, co je pravdy na tom, co slyšela, že se soudruh Hoffmann^o zachoval stejně, jako soudruh

^o Karel Hoffmann jako ředitel Československého rozhlasu nechal 21. srpna 1968 vypnout rozhlasové vysílače vysílající nesouhlasné stanovisko předsednictva ÚV KSČ s okupací Československa vojsky Varšavské smlouvy

Šalgovič. Tato otázka byla v pozdějších stenografických záznamech ze zasedání několikrát podtržena a zvýrazněna, což bylo jasným důkazem, že rozhodně neunikla pozornosti normalizačních prověřkových komisí.

V srpnových dnech se na ni obraceli lidé před budovou Národního shromáždění, kteří byli proti vyhlášení neutrality Československa.

V debatě o bojové připravenosti československé armády proti okupantům zaujala ostrý postoj vůči okupantům: „Naše armáda byla potupena barbarským způsobem a stejně i náš lid, který stavěl na bratrství a přátelství svou politiku a další život. Nikdy se nebudeme hanbit, že jsme to nazvali potupnou okupací našeho území.“⁹³

Po vystoupení Josefa Smrkovského na půdě NS po jeho návratu z moskevských jednání a oznámení výsledků přijaté rezoluce (ve středu 28. srpna 1968) navrhovala důslednou komunikaci a informování veřejnosti o situaci tak, aby nedošlo k projevům nepokojů a občanské neposlušnosti, které by celou situaci ještě více problematizovaly. „Myslím, že v této těžké chvíli můžeme přece najít všichni, jak legální orgány, tak pracovníci sdělovacích prostředků společnou cestu a společný postup tak, jak to tu bylo řečeno, na základě síly ducha. Dnes jsme k tomu udělali krok. Je třeba lidi informovat, střetávat se s nimi, všechno dělat dopředu, říct jim, co od nich chceme. A v tom případě nebudou psát z dezinformací, potom nebudou muset být proti naší vládě, která by byla nucena použít represálie. Když budeme předem prozíravě pracovat, informovat, radit se s nimi, prosit o podporu a dále sjednocovat lidi, myslím, že i když budeme nuceni přijmout další ústupky za této skutečně vážné situace pod hrozbou tanků, je to možné touto cestou tak, jak jsme to dokázali za uplynulých 7 dní. Potom můžeme porazit i železo a hlavně, které jsou proti nám.“⁹⁴

Marečková Božena

Narodila se 25. července 1922, pracovala jako dělnice. V roce 1968 působila jako poslankyně Národního shromáždění za volební obvod Svitavy - Východočeský kraj. V něm byla členkou zdravotního výboru. Srpnového zasedání NS se nezúčastnila.

Meluzínová Marie

Narodila se 13. února 1935, pracovala jako dělnice. Poslankyní byla zvolena za volební obvod Bystřice nad Pernštejnem - Jihomoravský kraj. Působila ve výboru pro spotřební průmysl, služby, obchod a spoje.

Byla přítomná po celou dobu srpnových jednání parlamentu.

Míková Anna

Anna Míková se narodila 13. června 1914 a pracovala jako ředitelka základní školy. Poslankyní byla zvolena za volební obvod Ostrov - Západočeský kraj. Zastupovala však netradičně Československou stranu lidovou. Podílela se na činnosti kulturního výboru.

Srpnových jednání parlamentu se zúčastnila po celou dobu (21. - 28. 8. 1968). Na poslanecký mandát rezignovala 18.11.1970.

Miková Marie

Marie Miková se narodila 9. ledna 1920. V roce 1968 působila jako místopředsedkyně Národního shromáždění a kandidátka ÚV KSČ.

Do Národního shromáždění byla zvolena za volební obvod Hlučín - Severomoravský kraj a působila v něm mimo jiné jako členka výboru pro zemědělství a výživu.

V dubnu 1968 byla zvolena v Národním shromáždění na post místopředsedkyně, když obdržela celkem 227 hlasů z 251 hlasujících poslanců.⁹⁵ Stejně tak byla zvolena i členkou komise k dokončení a prověrce stranické rehabilitace vedoucích osob postižených v politických procesech 50. let.⁹⁶

Od roku 1962 byla kandidátkou ÚV KSČ, na plenárním zasedání 31. 8. 1968 byla zvolena členkou ÚV KSČ. Od samého počátku patřila k rozhodným zastánkyním nutnosti reformem ve společnosti a demokratizace a kritikem sovětské okupace Československa.

V září 1969 byla vyloučena z členství v ÚV KSČ. Zároveň byla usnesením zářijového pléna 1969 odvolána ze svých parlamentních funkcí. 15. 10. 1969 rezignovala na funkci místopředsedkyně Sněmovny lidu a v prosinci (17. 12. 1969) i na poslanecký mandát.

Míšková Jaroslava

Narodila se 14. června 1925 a pracovala jako brusička kovů. Zvolena byla za volební obvod Teplice-venkov - Severočeský kraj. Poslankyně Národního shromáždění za KSČ, členka výboru pro spotřební průmysl, služby, obchod a spoje. Srpnového zasedání parlamentu se zúčastnila po celou dobu od prvního dne jednání (21. - 28. 8. 1968).

Molnárová Pavlína

Narodila se 20. prosince 1918, pracovala jako dělnice. Poslankyní NS byla zvolena za volební obvod Bratislava – Rača - Západoslovenský kraj. Byla členkou komise pro přípravné

práce na nové ústavě Československé socialistické republiky. V Národním shromáždění byla ve skupině bezpartijních poslankyň a také členkou zdravotního výboru. Zúčastnila se celého zasedání NS v srpnu 1968.

Paťková Anna

Narodila se 16. června 1922, pracovala jako dělnice. Také ona byla bezpartijní poslankyní Národního shromáždění – zvolená za Dačice - Jihočeský kraj. Působila v kulturním výboru. V srpnu 1968 se účastnila jednání parlamentu od jeho druhého dne 22. - 28. 8. 1968.

Penningerová Soňa, MUDr.

Soňa Penningerová se narodila 26. října 1928, vystudovala medicínu a poté pracovala jako asistentka lékařské fakulty v Praze. Zároveň aktivně působila v politice jako poslankyně NS za volební obvod Nové Město-Hlavní město Praha.

Při své veřejné činnosti zdůrazňovala nutnost vyšší účasti žen v politice⁹⁷ a zastávala post místopředsedkyně zdravotního výboru.

Již během jara 1968 se poměrně ostře stavěla proti pokrokovým a reformním tendencím a kritizovala média a novináře, kteří nebyli nikým zvoleni ani prověřeni, že mají větší vliv na veřejné mínění, než Národní shromáždění, a záměrně dezinterpretují skutečnost a „hystericky“ informují o věcech.

Ve svých projevech vyjadřovala znepokojení nad tím, že „se pod pláštíkem demokracie nemarxistické síly derou k moci.“⁹⁸ Kritizovala články v časopise Student, které podle ní dávaly podněty k obnově sociální demokracie. Rudé právo podle ní neplnilo dostatečně svoji úlohu odrážet protistranické útoky.

Byla členkou komise pro přípravné práce na nové ústavě Československé socialistické republiky.

Ve dnech srpnového zasedání Národního shromáždění vedla zdravotnickou komisi, která sdružovala 6 poslanců, a byla přítomna po celou dobu jednání. Zajišťovala odpovídající hygienické podmínky a další opatření v budově Národního shromáždění, které zasedalo v těchto dnech nepřetržitě. Členky komise například zajišťovaly službu v kuchyni, zásobení poslanců čistým prádlem, organizovaly sprchy a další hygienicko-provozní záležitosti.

Jako poslankyně NS patřila k těm několika, které se přiklonily na stranu prosovětského normalizačního vedení a dokonce aktivně usilovala o odstranění bývalých reformátorů ze strany. Takto se například po květnovém zasedání ÚV KSČ v roce 1969

spojila ve vedení klubu komunistických poslanců Federálního shromáždění s M. Chudíkem a usilovala o odstranění Marie Mikové a dalších reformátorů za „protisovětský postoj při projednávání smlouvy o pobytu sovětských vojsk“ z komunistické strany. Proti jejich snahám však zakročil Dubček a Smrkovský a podařilo se jim prozatím čistkám v parlamentu zabránit.⁹⁹

Pernická Anna

Anna Pernická se narodila se 29. května 1912 a pracovala jako ředitelka základní školy. Poslankyní byla zvolena byla za volební obvod Znojmo - Jihomoravský kraj.

Podobně jako další poslankyně, které pracovaly jako ředitelky škol, byla i ona členkou kulturního výboru. Zúčastnila se celého srpnového zasedání parlamentu (21 . – 28 . 8. 1968). Na poslanecký mandát rezignovala 6. 7. 1971.

Petrusová Antónia, MUDr.

Narodila se 9. dubna 1934 na Slovensku, pracovala jako vedoucí odboru Okresního národního výboru. Poslankyní NS byla zvolena za volební obvod Lučenec - Stredoslovenský kraj. Jako jedna z pěti žen byla členkou předsednictva NS za KSS. Vzhledem ke svému lékařskému vzdělání působila i jako předsedkyně zdravotního výboru.

Také Antónia Petrusová podpořila v diskusi o volbách do Národních výborů jejich odložení - na podzim 1968. V dubnu 1968 byla členkou volební komise pro volbu nového prezidenta republiky.

V srpnových dnech se zúčastnila zasedání NS ve dnech 21. - 24. srpna a 26. - 28. srpna 1968. 22. srpna informovala o počtech mrvých a zraněných okupačními vojsky: „Podle sdělení ministerstva zdravotnictví zemřelo zatím 8 lidí, z toho jeden sovětský voják, ze 300 raněných je 95 zadrženo v nemocničních zařízeních. Z ostatních krajů republiky zprávy nejsou. Ve Středočeském kraji je 5 mrtvých a 11 raněných. Podle zprávy z Lučence je tam 1 mrvý a 1 raněný.“¹⁰⁰

V Národním shromáždění upozornila i na nutnost bránit proti útokům a agresivním letákům ty poslance, kteří jsou lidmi neprávem označováni za zrádce a kolaboranty : „Včera za poslancem Havlíčkem přišla manželka. Ten člověk je úplně zlomený. Je tu od prvního dne zasedání, a celé Hlavní nádraží je oblepeno plakáty, že Havlíček zradil parlament, nezasedá v něm, když je nedosažitelný, pomstěte se na jeho rodině. Jiní poslanci mluvili o tom, že mají kolem baráku vylepené plakáty-mají spojení s manželkami. Měli bychom se dohodnout, jak v této věci postupovat.“¹⁰¹

Národní shromáždění v srpnových dnech považovalo za nutné postarat se o rodiny zatčených, raněných či padlých po příchodu okupantů a v této věci spolupracovat s ministerstvem práce a sociálních věcí. To si vzal na starost právě zdravotnický výbor Národního shromáždění a především Antónia Petrusová jakožto jeho předsedkyně: „Mám stálý styk s ministerstvem práce a sociálních věcí, v našem výboru je jako člen náměstek ministra práce a sociálních věcí, který je ve stálém spojení se svým ministerstvem.“¹⁰²

Zdravotnický výbor byl ve dnech následujících po okupaci velmi aktivní. Sledoval situaci v krajích, počty raněných, mrtvých a lidí odvezených do nemocnic, sledoval zásobení nemocnic krví a léky, zaváděl výjimečná opatření ke zvládnutí celé situace, do regionů vysílal své zástupce s informacemi, jak zabránit vzniku epidemii a také sbírající aktuální informace přímo v terénu. Díky tomu mohl okamžitě reagovat na případné požadavky a řešit problémy, které nastaly. Okupační vojska totiž dokonce v několika případech střílela na sanitky.

V nemocnicích se objevoval nedostatek některých odborných pracovníků, proto zdravotní výbor povolal zaměstnance nemocnic z dovolených a studentky 3. a 4. ročníků zdravotnických škol, aby obstarávaly sanitní službu.

Postaral se také o hygienická a další opatření v budově Národního shromáždění, které v těchto dnech zasedalo nepřetržitě. Zařídil stále se měnící službu v kuchyni, kterou vykonávaly členky zdravotnického výboru. Obstaral zásoby prádla a sprchy pro muže.

Antónia Petrusová podávala Národnímu shromáždění i nadále pravidelně zprávy a hlášení o zdravotní situaci v hlavním městě či jednotlivých krajích republiky. Například sanitky byly i nadále zastavovány a zadržovány okupačními vojsky na delší dobu, čímž se výrazně prodlužovala doba jejich příjezdu k nehodě.

Pokorná Alena, Ing.

Alena Pokorná se narodila 3. dubna 1929. Vystudovala vysokou školu a poté pracovala jako vedoucí útvaru racionalizace. Angažovala se i v politice, byla zvolena poslankyní parlamentu ve volebním obvodu Frýdlant v Čechách - Severočeský kraj.

Během příprav federalizace Československa byla zvolena i do České národní rady. V parlamentu byla členkou zdravotního výboru. Účastnila se celého jednání parlamentu v srpnu 1968. Na poslanecký mandát rezignovala 27. 5. 1970.

Polachová Valérie

Narodila se 24. srpna 1910. Pracovala jako ředitelka okresní lidové knihovny. Do Národního shromáždění byla zvolena za volební obvod Frenštát nad Radhoštěm - Severomoravský kraj. V parlamentu působila jako členka kulturního výboru.

Srpnového zasedání se zúčastnila od druhého dne (22. - 28. 8. 1968). V diskusi o odmítnutí vyhlášení neutrality Československa kritizovala příliš pozdní reakci Národního shromáždění: „Domnívám se, že jsme měli vystoupit dřív, než byly shazovány letáky. Bylo to tím, že jsme izolováni a nevěděli jsme o masovém podepisování. Nebo jak se mohlo stát, že velení na to reagovalo dřív než my? My to schvalujeme a oni už vysílají letáky. Domnívám se, že by to mělo mnohem větší účinnost, kdybychom s tím vystoupili napřed my a potom teprve oni.“¹⁰³

Priehodová Olga

Olga Priehodová byla slovenskou poslankyní Národního shromáždění za volební obvod Prievidza - Stredoslovenský kraj. Narodila se 31. března 1925 a pracovala jako zootečnička jednotného rolnického družstva. Působila jako členka kulturního výboru.

Srpnových zasedání NS se nezúčastnila. Na poslanecký mandát rezignovala 27. 5. 1970.

Procházková Božena

Další poslankyní, jež svou profesí byla ředitelka základní školy, byla Božena Procházková. Narodila se 6. ledna 1918. V parlamentu byla členkou zdravotního výboru a zastupovala volební obvod Mikulov - Jihomoravský kraj. Byla členkou komise pro přípravné práce na nové ústavě Československé socialistické republiky.

Na srpnová jednání se dostavila až v jejich čtvrtý den (25. - 28. 8. 1968).

Procházková Libuše

Narodila se 13. května 1928. Pracovala jako technická úřednice. Jakožto bezpartijní byla zvolena poslankyní za volební obvod Uničov - Severomoravský kraj. Působila ve zdravotním výboru.

Zároveň byla členkou komise pro přípravné práce na nové ústavě Československé socialistické republiky. Srpnového zasedání parlamentu se zúčastnila po celou dobu.

Rašková Helena, Prof. MUDr. DrSc.

Prof. MUDr. Helena Rašková, DrSc., se narodila 2. ledna 1913. Vystudovala farmakologii, které se věnovala i v průběhu druhé světové války. Za války pracovala ve farmakologické firmě Frager v působila i jako lékařka. V roce 1945 společně se svým manželem prof. MUDr. Karlem Raškou, DrSc., velmi aktivně pomáhala (ač byla sama ve vysokém stupni těhotenství) likvidovat epidemii skvrnitého tyfu v Malé pevnosti v Terezíně. V této věci osobně jednala přímo s velitelem Rudé armády maršálem Pavlem Semjonovičem Rybalkem.

Po válce absolvovala stáž v britském Oxfordu a stala se vysokoškolskou učitelkou na Karlově univerzitě. Zasloužila se o vznik Světové unie farmakologických společností, kde posléze zastávala funkci místopředsedkyně této organizace. Od roku 1955 pracovala ve funkci ředitelky Farmakologického ústavu Fakulty dětského lékařství, v roce 1957 byla jmenována profesorkou farmakologie. Působila rovněž jako přednostka Farmakologického ústavu II. Lékařské fakulty.

Za komunistického režimu byla při vykonávání takto vysokých akademických postů nezbytná angažovanost v politice. V roce 1968 byla Helena Rašková kandidátkou ÚV KSČ a jako taková se účastnila i diskuse k vydání stanoviska na varšavský dopis z července 1968, na jednání ústředního výboru ÚV KSČ 19. 7. 1968, kam byly pozváni i zástupci médií.¹⁰⁴

Vystupovala poměrně aktivně i jako stoupenkyně proreformních opatření. Jako důležitou vnímala zejména otázku svobody vědecké činnosti a možnosti přístupu k zahraničním vědeckým pracím a zdrojům informací. Zároveň byla pevná ve svém mravním přesvědčení a odmítala se morálně zkompromitovat jen proto, aby se zalíbila komunistické straně. V listopadu 1968 ještě stačila být zvolena korespondentkou ČSAV.

Své názory a postoje rozhodně neskrývala a neváhala je nahlas vyjádřit i v situacích, kdy byla ve znatelné menšině a k nelibosti všem ostatních zúčastněných. Značnou odvahu tak prokázala například po upálení Jana Palacha 16. ledna 1969. Na lednovém plenárním zasedání ÚV KSČ (16. 1. 1969), kdy se tato událost mimořádně řešila, Helena Rašková vystoupila jednoznačně na obranu Palachova činu a řekla, že se stydí poslouchat, o čem se tam diskutuje a jaké názory se pronáší. Uvedla také, že snad i Jan Palach slyšel, „jaké řeči se tam vedou“, a to ho dovedlo k zoufalému protestu. Poté však již byla hrubými výkřiky ve své

řeči přerušena a nebylo jí umožněno dále mluvit.¹⁰⁵ Ostatní řečníci čin Jana Palacha zkritizovali a odsoudili.

Za normalizace byla za své reformní názory a postoje persekuována a své původní povolání již nemohla vykonávat. Působila jako řadová vědecká pracovnice a ačkoli byla odbornicí v oboru farmakologie, mohla se nadále věnovat pouze péči o zvířata - veterinární farmakologii.

Po roce 1989 působila jako předsedkyně České farmakologické společnosti, což bývala součástí Purkyňovy lékařské společnosti a v současnosti je čestnou předsedkyní nynější České společnosti pro experimentální a klinickou farmakologii a toxikologii.

Sachsová Hana, PhDr.

Hana Sachsová patřila k odvážným poslankyním Národního shromáždění, které se nebály odsuzovat okupaci Československa i v dobách nastupující normalizace a při schvalování smlouvy o dočasném pobytu vojsk Varšavské smlouvy na našem území na podzim 1968.

Narodila se 17. září 1907 a pracovala jako ředitelka Střední všeobecně vzdělávací školy. Poslankyní byla zvolena za volební obvod Vinohrady II, Hlavní město Praha. Působila jako členka kulturního výboru.

Zúčastnila se celého srpnového zasedání parlamentu. Na poslanecký mandát rezignovala během normalizace 27. 5. 1970.

Sedláková Mária

Mária Sedláková se narodila 8. srpna 1922 v Bratislavě. Původně pracovala jako redaktorka a posléze i šéfredaktorka deníku Pravda, později byla ředitelkou vydavatelství Práca. Do politiky vstoupila v roce 1950 jako náměstkyně pověřence Slovenské národní rady pro obchod, v roce 1957 byla jmenována pověřenkyní pro obchod a tuto funkci zastávala až do roku 1968.

Ke kritice oficiální linie ÚV KSČ se odhodlala již v roce 1967. V únoru 1967 vyhlásil ÚV KSČ tažení proti liberalismu, prosazované Novotným už od podzimu 1966. Mária Sedláková patřila k těm nemnoha členům ÚV KSČ (vedle Františka Kriegela a Vladimíra Kadlece), kteří hodnotili stav strany a společnosti jinak než předepisovala oficiální linie.¹⁰⁶ Vysloužila si za to kritiku J. Hendrycha, který její názory odmítl jako chybné a Novotný se později vyjádřil, že takováto nejednota ÚV KSČ se znovu již nesmí opakovat.

K dalším rozporům však došlo již na zářijové schůzi ÚV KSČ (26. - 27. 9. 1967). Někteří členové vyjádřili nesouhlas vůči opatřením proti spisovatelům. Antonín Novotný je za to napadl a dokonce odmítl odpovědět Márii Sedlákové, která po něm chtěla důkazy jeho tvrzení, že pozadí sjezdu spisovatelů bylo připravováno v zahraničí protisocialistickými živly.¹⁰⁷ Sdělil pouze, že o tom nemůže mluvit.

Nesouhlas s Novotným zastávala i v dalších měsících, kdy patřila k osmi členům ÚV KSČ, kteří ho otevřeně kritizovali (vedle V. Bílaka, F. Vodsloně, F. Kriegela, V. Kadlece, J. Borůvky, I. Málka a O. Voleníka). Za své názory byla ostře napadána a byla vystavována nevybíravému nátlaku, který se jí citelně dotýkal, jak dosvědčuje projev Josefa Smrkovského na aktivu funkcionářů obvodního výboru KSČ v Praze 3 z 5. února 1968: „Na loňském zasedání ÚV KSČ ... soudružka Sedláková z Bratislavy, dvakrát vystoupila. Soudružka Sedláková ve svém vystoupení prosila vedení strany, aby udělalo něco pro zlepšení spojení strany s lidem, že to není dobré. A jak to skončilo? Soudružka měla poté pohovor a celou noc probřečela.“¹⁰⁸

Na lednovém plénu v roce 1968 na adresu Antonína Novotného pronesla: „Byla jsem plna hořkosti a urážky, soudruh Novotný se mi zdál v říjnu opilý mocí, kterou mu Ústřední výbor dal do rukou, a zdálo se mi, že žezlem moci, které mu Ústřední výbor vložil do rukou s důvěrou, mlátí nás po hlavách za to, že on sám důvěřovat nechce nebo už nemůže. A měla jsem se sebou co dělat, aby pocit hořkosti a urážky nepřerostl v zášť, které se soudruh Novotný vůči mně žel neubráníl, ačkoliv mne blíže znát ani moji práci posuzovat nemůže, poněvadž mne osobně a blíže nezná.“¹⁰⁹ Původní profesi novinářky v tomto prohlášení rozhodně nezapřela.

Na lednovém plénu 1968 trvala na odvolání Antonína Novotného z funkce prvního tajemníka a odmítala odložení řešení tohoto tématu na později. „Navrhuji ne vzít na vědomí, že soudruh Novotný dává funkci tajemníka ÚV k dispozici ... navrhuji odejmout funkci prvního tajemníka soudruhu Novotnému nyní, na tomto plénu...“¹¹⁰ Kromě Márie Sedlákové se k tomuto řešení přihlásila i Marie Miková.

V roce 1968 působila jako členka OV ve Středoslovenském kraji, za Zvolen. Zároveň byla členkou sekretariátu ÚV KSS, šéfredaktorkou bratislavské Pravdy a členkou ÚV KSČ.

V Ústředním výboru KSČ aktivně pracovala jako členka tiskové komise, do které byla opakovaně volena na všech plenárních zasedáních. Tisková komise denně připravovala a vydávala komuniké z jednání a připravovala diskusní vystoupení pro veřejnost.

Několikrát byla zvolena i do dalších komisí, například do komise pro přípravné návrhy plenárního zasedání, politické komise pro přípravu mimořádného 14. sjezdu strany a dalších, ale její hlavní doménou zůstával tisk.

Na rozdíl od těchto aktivit však neprojevovala přílišný zájem o hrozbu okupace či narůstající napětí mezi Československem a Sovětským svazem v srpnu roku 1968. Citujme vzpomínky Dušana Havlíčka, v roce 1968 člena předsednictva ÚV KSČ ze schůzky předsednictva ÚV KSČ s novináři po jednáních v Čierné nad Tisou: „Skupina slovenských novinářů se tvářila víceméně nezúčastněně. Šéfredaktorka bratislavské Pravdy Mária Sedláková se rozšafně rozpovídala, že oni na Slovensku nemají takové starosti jako novináři čeští. Všechno jde prý u nich svým klidným vývojem, spolupráce se stranickými organizacemi dobrá, vzájemně si rozumněji. V jejím káravém vystoupení zaznívalo sebeuspokojení, neznepokojoval ji rachot tanků u československých hranic, nepřipouštěla si starost z deseticí vojáků, kteří už několik měsíců v plné pohotovosti polehávali kolem polských kotlíků a nevěděli ani kde jsou, ani proč tam jsou a co se od nich bude žádat.“¹¹¹

Větší zájem věnovala připravované federalizaci Československa, která jí jako Slovence bytostně ležela na srdci.

V lednu 1969 byla jmenována slovenskou ministryní práce a sociálních věcí. Stala se tak první členkou slovenské republikové vlády a vůbec první ženou slovenské národnosti v exekutivě na území Československa. Ve funkci však vydržela jen do dubna 1970, kdy ji vystřídal Dezider Kroscány.

21. srpna 1969 byla svolána pohotovost Federálního shromáždění k přijetí mimořádných opatření k očekávaným protestům a demonstracím k ročnímu výročí sovětské okupace Československa. ÚV KSČ požadoval radikální zásah proti protestujícím a odvetná opatření proti narušování veřejného pořádku. Mária Sedláková patřila k těm nemnohým z předsednictva Federálního shromáždění, kteří vyjádřili alespoň dílčí nesouhlas s navrhovanými opatřeními (dále např. Dubček, Císař, Borůvka). Protestovali proti navrhovanému tvrdému procesnímu postupu v zákonném opatření, proti propouštění učitelů bez souhlasu škol, proti nerespektování věku zadržených a dalším věcem.¹¹² V září 1969 se ukázalo, že tato zákonná opatření byla v rozporu s tehdejší právním řádem v Československu. Proti tomu protestovala mimo jiné také poslankyně Sobotníková^p, která

^p JuDr. Olga Sobotníková byla v letech 1969-1971 poslankyní Sněmovny národů Federálního shromáždění Československé federativní republiky, v roce 1968 poslankyní ještě nebyla, proto se jí tato práce podrobněji nevěnuje. Na poslanecký mandát rezignovala 7. 10. 1971.

11. 9. 1969 na diskusi předsednictva Sněmovny lidu prohlásila, že pro ně nebude hlasovat, protože nejsou v souladu s ústavou.¹¹³

V období normalizace se jako jedna z více než tisíce Slováků ocitá na „černé listině odpůrců socialismu“.¹¹⁴ Patřila tak k mnoha dalším občanům pronásledovaným za svoje názory a aktivitu v období roku 1968. Zemřela v roce 1987.

Solčányová Mária

Narodila se 7. ledna 1924 na Slovensku, pracovala jako dělnice. Byla zvolena poslankyní Národního shromáždění za volební obvod Hlohovec - Západoslovenský kraj. Členka KSS, která v parlamentu působila ve zdravotním výboru.

Jako jedna z mála slovenských poslanců se zúčastnila celého srpnového jednání parlamentu (21. - 28. 8. 1968).

Spěváková Ludmila

Narodila se 5. října 1938. Pracovala u Českých drah jako výpravčí vlaků. Poslankyní NS byla zvolena za volební obvod Šluknov - Severočeský kraj. Ludmila Spěváková byla členkou Československé strany lidové a působila v průmyslovém výboru pro hlavní výrobní odvětví a dopravu. Srpnového zasedání parlamentu se zúčastnila ve dnech 21. – 24. 8. a 26. - 28. 8. 1968.

Na poslanecký mandát rezignovala v období počátků normalizace 20. 12. 1970.

Šmehlíková Ludmila

Narodila se 6. srpna 1922, pracovala předsedkyně Okresní komise lidové kontroly. Poslankyně NS za volební obvod Bruntál - Severomoravský kraj. Působila v rozpočtovém a plánovacím výboru. Srpnového zasedání parlamentu se zúčastnila od druhého dne jednání (22. 8. - 28. 8).

Šmejkalová Blažena

Narodila se 10. srpna 1921, pracovala jako ekonomka JZD. Byla zvolena za volební obvod Lovosice - Severočeský kraj. Poslankyně NS, členka v rozpočtovém a plánovacím výboru. Zvolena do České národní rady. Zúčastnila se celého srpnového zasedání parlamentu (21. - 28. 8. 1968)

Tóthová Mária

Narodila se 22. ledna 1920 na Slovensku, pracovala v Jednotném rolnickém družstvu (JRD). Byla zvolena za volební obvod Šahy - Západoslovenský kraj. Bezpartijní poslankyně NS, členka výboru pro zemědělství a výživu. Srpnového zasedání NS se nezúčastnila.

Turečková Jiřina

Narodila se 27. září 1924, pracovala jako předsedkyně komise ONV. Poslankyně NS, zvolená za volební obvod Opava - Severomoravský kraj. Působila také jako členka předsednictva České národní rady.

Aktivní byla v kulturním výboru NS. Důsledně se stavěla za rehabilitace osob stíhaných v politických procesech padesátých let. KSČ by podle ní měla dát najevo, že podporuje poctivou rehabilitaci všech neprávem odsouzených. Byla členkou komise pro přípravné práce na nové ústavě Československé socialistické republiky.

Jako členka kulturní komise podporovala snížení množství utajovaných skutečností na minimum a podporovala zrušení cenzury ve sdělovacích prostředcích.

Ve dnech srpnového zasedání NS byla vyslána jako zástupkyně České národní rady na jednání Slovenské národní rady do Bratislavy. Po návratu informovala parlament o průběhu jejich zasedání a vyslovila se pro mnohem výraznější činnost České národní rady. Upozornila například na to, že ČNR (Česká národní rada) již navázala spojení se Severomoravským a Jihomoravským krajem, další opatření bylo třeba podniknout i v Čechách. Ve středu 28. srpna 1968 potom proběhlo jednání České národní rady se slovenskou přímo na půdě Národního shromáždění v Praze.

Na poslanecký mandát rezignovala 17. 12. 1969.

Závacká Marie

Marie Závacká se narodila se 7. května 1924. Pracovala jako referentka výstupní kontroly. Poslankyně NS za KSČ byla zvolena za volební obvod Česká Kamenice - Severočeský kraj. Působila ve výboru pro spotřební průmysl, služby, obchod a spoje.

Jednání parlamentu se v srpnu 1968 účastnila od druhé dne (22. - 28. 8.). V diskusi ohledně ultimáta daného velením okupačních vojsk o sestavení nové vlády se zasazovala o udržení klidu: „Stojíme za tím, že klid je naší největší zbraní. Setrvat v práci. Jak lidé nebudou pracovat, budou stávkovat, půjdou do ulic, a to nechceme. Stojíme za tím, co jsme od začátku prohlašovali, a nelítejme od pangejtu k pangejtu.“¹¹⁵

Zdůrazňovala potřebu, aby československé vedení permanentně vyjadřovalo protesty proti okupaci země u vedení okupačních vojsk: „Pokud budou naši činitelé parlamentu ve styku s představiteli nejvyššího velení, je potřeba je přesvědčit o tom, že tato záležitost okupování naší země je záležitost jakou svět v historii nepoznal - okupování země spřátelenou zemí se nikde neděje. Je třeba, aby si tito činitelé uvědomili, že je potřeba je důrazně je přesvědčovat.“¹¹⁶

Bylo otázkou, zda po zprávách o ultimátu skutečně ještě věřila, že pouhé přesvědčování či nátlak může něco na situaci změnit a že je možno s okupanty vyjednávat.

Závodská Zdeňka

Narodila se 29. dubna 1924, byla v domácnosti. Poslankyní NS byla zvolena za volební obvod Slezská Ostrava - Severomoravský kraj. Působila jako členka jeho zdravotního výboru.

Ke stranickým rehabilitacím lidí nespravedlivě odsouzených v politických procesech 50. let se stavěla rezervovaně a měla k nim mnoho výhrad. Požadovala jednoznačně odlišit revoluční akty od těch, které se mají rehabilitovat. Kritizovala také, že v návrhu zákona o rehabilitacích jsou všichni soudci, prokurátoři a členové SNB z té doby považováni za viníky.

Jednoznačně se stavěla za zvýšení počtu žen ve veřejných funkcích a v politice, odmítala kumulaci mnoha funkcí v rukou jediné osoby a nesouhlasila, aby v připravovaném personálním složení České národní rady bylo ze 147 členů pouhých 16 žen. „V NS máme ze 300 členů 60 žen, v České národní radě jenom 16. Co nám řeknou naše ženy dole? Řeknou, že jsme se nad tím nepozastavili už tady. Jestliže naše ženy ve společnosti a ve výrobě tvoří více než 40%, skoro 50%, pak myslím, že by v České národní radě měly mít aspoň třetinu. Žádám, aby tento seznam byl předělán, protože to dole těžko obhájíme. Musíme přece počítat s tím, že naše veřejnost s velkým zájmem sleduje dnešní zasedání a že tedy musíme tuto věc odpovědně promyslet.“¹¹⁷

Srpnového jednání parlamentu se zúčastnila až od 22. 8. Téhož dne se během zasedání NS řešila zpráva o ultimátu okupačních vojsk - jestliže do 18 hodin téhož dne nebude vytvořena nová vláda, ve které již nebudou reformátoři Dubček, Smrkovský, Špaček, Kriegel a Císař, vyhlásí okupanti stanné právo nad Československem. Zdeňka Závodská se přiklápěla k razantní odpovědi formou generální stávky: „...měli bychom přijmout silnější opatření. Jestliže mluvíme o akční jednotě celého národa a všech vrcholných orgánů, jsem pro to, aby se náš parlament připojil k usnesení delegátů 14. sjezdu. Nebudou-li tito do 24 hodin

propuštění, měla by být v rozhlase uveřejněna výzva, že podporujeme uskutečnění generální stávky lidu v pátek ve 13 hodin.“¹¹⁸ Proti tomu se ovšem okamžitě postavil místopředseda NS J. Valo, že proti jejich ultimátu není možné stavět další ultimátum. Československo rozhodně není podle něj v takovém postavení, aby si mohlo dovolit takto reagovat.

Poslankyně Závodská žádala, aby poslanci Národního shromáždění dostávali pravidelně přehled zahraničního tisku, protože jejich informovanost o tom, co se ve světě píše o situaci v Československu, je až dosud velice chabá: „Jsme omezeni na stručné zprávy a jde o to, abychom měli celkový přehled situace ve světě. Jak situace vypadá, jak s námi solidarizují jednotlivé země, jak se k nám staví jiné komunistické strany atd. Slyšeli jsme něco takového tenkrát jen od soudruha Pelikána a nic více.“¹¹⁹

Na jednání NS v pondělí 26. srpna podala zprávu o stavu těžby uhlí v Ostravsko-karvinském revíru. K žádným výpadkům či stávkám nedošlo, ale situace mezi horníky je prý napjatá, protože stále ještě nejsou známy zprávy o jednáních v Moskvě.

Na poslanecký mandát rezignovala 6. 7. 1971.

Zelenková Jiřina, MUDr.

Jiřina Zelenková byla lékařkou. V roce 1968 působila v Krajském výboru KSČ za Středočeský kraj. Na mimořádném 14. vysočanském sjezdu v srpnu 1968 byla za předsednictvo středočeského KV kooptována z kandidátky na členku ÚV KSČ.¹²⁰

Informovala tam také o aktuální situaci a návrzích dalších opatření, které by mělo předsednictvo ÚV KSČ přijmout.

Na zasedání ÚV KSČ 27. srpna 1968 (zvoleného na vysočanském sjezdu) byla vybrána do delegace pro jednání s Alexandrem Dubčekem na Hradě. Zastávala protisovětské názory a odmítala sovětskou okupaci, ve svých vystoupeních připomínala, že vedení strany „musí zvážit, že jedná za celý národ ... že otázka cti je někdy cennější než otázka života.“¹²¹

Na zasedání ÚV KSČ 16. 1. 1969 se na adresu upálení Jana Palacha vyjádřila ve smyslu, že by se ÚV KSČ „měl zabývat společenskými příčinami, které k takovýmto neslýchaným úkazům mezi našimi mladými lidmi vedou.“¹²² ÚV KSČ však odmítl k činu zaujmout stanovisko, protože předsednictvo se k němu již vyjádřilo.

Jako odpůrkyni okupace Československa ani ji neminuly normalizační čistky a prověrky. V září 1969 proto byla raději na vlastní žádost uvolněna z ÚV KSČ.

Zemanová Štefánia

Narodila se 24. prosince 1915. Pracovala jako zootechnička na státním statku. Poslankyní parlamentu byla zvolena za volební obvod Michalovce - Východoslovenský kraj. Jakožto zootechnička byla aktivní ve výboru pro zemědělství a výživu. Srpnových jednání se zúčastnila od druhého dne.

Na poslanecký mandát rezignovala v období normalizace 27. 5. 1970.

Shrnutí

Postavení a role žen ve vrcholných ústavních institucích v roce 1968 bylo značně asymetrické pokud jde o srovnání jednotlivých žen navzájem. Najdeme mezi nimi ženy, které byly aktivní v řadě ženských organizací, měly dlouhodobé politické zkušenosti i odpovídající vzdělání, a dokonce mnohdy pro časovou zaneprázdněnost nebyly schopné stíhat vykonávat své poslanecké funkce nebo funkce v ÚV KSČ, jak od nich komunistická strana očekávala a po kritice se některých funkcí musely vzdát.

Tak tomu bylo například u právničky Heleny Leflerové, která do dubna 1968 působila jako místopředsdkyně Národního shromáždění. Na tuto práci jí však nezbývalo příliš času, zároveň zastávala funkce v Ústředním výboru Svazu žen a v Mezinárodní ženské organizaci, proto posléze na funkci místopředsdkyně rezignovala a zůstala pouze řadovou poslankyní. I nadále však patřila k těm neaktivnějším.

Podobné to bylo u Ladislavy Besserové - Kleňhové, předsdkyně Ústředního výboru Československého svazu žen a generální tajemnice ÚV Národní fronty. Vedle toho působila i v ÚV KSČ a jako poslankyně v předsdknictvu Národního shromáždění. Po vnitrostranické kritice (že není schopná se své funkci časově naplno věnovat) se v dubnu 1968 vzdala funkce ověřovatelky i členky předsdknictva NS.

Vedle toho zde můžeme nalézt celou řadu političek, které žádnou aktivitu nevyvíjely, nijak výrazněji se neprofilovaly a už vůbec se nepodílely na určování dalšího politického vývoje své země. O nich můžeme říci, že v politických institucích byly pouze „do počtu“, aby byly naplněny kvóty pro počty žen v Národním shromáždění. Tyto ženy nejčastěji zastávaly dělnické či nekvalifikované pracovní pozice a neměly odpovídající vzdělání ani zkušenosti, které by jim umožnily svou funkci náležitě využít pro skutečnou politickou práci.

Za všechny můžeme jmenovat například poslankyni Boženu Marečkovou, původní profesí dělnici, která byla zvolena ve volebním obvodu Svitavy - Východočeský kraj. V Národním shromáždění byla členkou zdravotního výboru. Jinak však nevyvíjela žádnou

významnější aktivitu, v průběhu roku 1968 nepřednesla žádný návrh ani připomínku a srpnového zasedání parlamentu se vůbec nezúčastnila.

Těchto neaktivních poslankyň byla bohužel v Národním shromáždění převaha, jejich účast na jednáních byla spíše symbolická - zastupovaly přece ženy a také dělnickou třídu - a hlasovaly pro rozhodnutí tak, jak si to přála komunistická strana. Co jim bylo předloženo ke schválení s doporučením to odhlasovat, to bylo také přijato.

Čtyři z deseti žen v ÚV KSČ byly zároveň poslankyněmi Národního shromáždění - Ladislava Besserová - Kleňhová, Marie Jirásková, Ludmila Kopecká a JUDr. Hana Leflerová.

Průměrné stáří političek ve vládě, NS a ÚV KSČ v roce 1968 bylo okolo 35 - 40 let, nejstarší političkou byla Marie Fišarová ve věku 66 let a nejmladší pak ve svých 26 letech slovenská poslankyně Národního shromáždění Estera Krúpalová.

Pokud jde o profesní rozvrstvení političek, můžeme obecně říci, že naprostá většina z nich vykonávala dělnickou, rolnickou či jinou nekvalifikovanou práci, ke které nebylo zapotřebí vyššího vzdělání. Mezi poslankyněmi tak nalezneme řadu dělnic, rolnic, pracovníc v JZD, mistrových, skladnic či třeba leštičku houslí.

Část žen poté s dosaženým středoškolským vzděláním vykonávala administrativní a kvalifikovanější profese, jako například účetní, technické kontrolorky, ekonomky v JZD či referentky ONV.

Specifickou skupinu poslankyň tvoří ředitelky a zástupkyně základních či středních škol. Ve své době šlo o zaměstnání úzce spjaté s komunistickou stranou, pro jehož výkon byl zapotřebí příznivý kádrový posudek i další politická angažovanost ve vedení škol. Poslanecký mandát tak zastávaly například ředitelky základních škol Anna Míková, Anna Pernická či Božena Procházková. V parlamentu většinou pracovaly v kulturním výboru.

Část mandátů byla vyhrazena i ženám aktivním ve vedení nejvýznamnějších ženských organizací v zemi. Ty však mnohdy mívaly problémy v časovém zaneprázdnění a na výkon politické funkce jim již nezbýval dostatek času. Poslankyněmi tak byly například předsedkyně Československého svazu žen Miluše Fischerová, členky Ústředního výboru svazu žen či Mezinárodní ženské organizace.

Poměrně běžná byla i kumulace politických funkcí. Některé poslankyně tak byly zaměstnány na okresních či krajských národních výborech, či třeba v aparátu ROH. Například Antónia Petrusová pracovala jako vedoucí odboru Okresního národního výboru.

Vysokoškolského vzdělání dosáhla asi desítky poslankyň Národního shromáždění, což tvoří zhruba jednu šestinu z celkového počtu žen v parlamentu. Tyto ženy patřily k politicky nejaktivnějším, zastávaly řadu funkcí i v dalších ženských či profesních organizacích

a ponejvíce měly i dlouholeté politické zkušenosti z nejrůznějších úrovní politické a stranické hierarchie. Byly mezi nimi právničky, lékařky i inženýrky. Rovněž je možné říci, že právě ony patřily k těm nejdůležitějším političkám, které si nejčastěji ve víru srpnové okupace a následné normalizace dovedly zachovat svědomí a pevné morální postoje a ve svých názorech setrvaly u odsouzení okupace země jako nepřijatelné.

Díky tomu je bohužel neminul osud normalizačních prověrek, na základě kterých byly postupně donuceny se vzdát politických funkcí a často byly i nadále politicky persekuovány. Například profesorka a farmakoložka Helena Rašková tak již nadále jako přední odbornice ve svém oboru nemohla vykonávat svou práci a mohla se nadále věnovat pouze péči o zvířata-veterinární farmakologii.

Podobný osud měla i Ing. Božena Fuková (původně pracovala jako výzkumná pracovníce v Praze na Institutu řízení, kde se podílela na realizaci Šikových ekonomických reforem, posléze měla problém sehnat zaměstnání), JUDr. Gertruda Čákrťová - Sekaninová či PhDr. Hana Sachsová.

Z hlediska postojů k srpnové okupaci Československa se naprostá většina žen přiklonila k proreformnímu křídlu ve straně. Velká část političek se také posléze na počátku sedmdesátých let vzdala svého poslaneckého mandátu (více než třetina) či jim byl odejmut v rámci normalizačních čistek ve straně. Pokud již ženy přímo veřejně nedeklarovaly svou podporu prováděným a připravovaným reformám z období Pražského jara, minimálně je ani nekritizovaly či nezastávaly opačná stanoviska.

Výjimkami byly v podstatě pouze Indra Labuťová a MUDr. Soňa Penningerová, které se otevřeně přiklonily k prosovětskému proudu a odsuzovaly reformní úsilí a snahu o změny ve společnosti. Lékařka Soňa Penningerová se již během jara 1968 poměrně ostře stavěla proti pokrokovým a reformním tendencím a kritizovala média a novináře, jak nevhodně ovlivňují veřejné mínění, „záměrně dezinterpretují skutečnost“ a „hystericky“ informují o věcech. Dokonce jasně vyjadřovala znepokojení nad tím, že „se pod pláštíkem demokracie nemarxistické síly derou k moci“.

Indra Labuťová zase usilovala o to, stát se řádnou členkou ÚV KSČ za každou cenu a k dosažení svého cíle se snažila zalíbit vedení komunistické strany. Obětovala své osobní názory, ztotožnila se s oficiální konzervativní linií strany, odmítla překotné reformy či snahy o rychlé změny ve státě a ve společnosti v průběhu Pražského jara. Z kandidátky ÚV KSČ byla na řádnou členku přeřazena až po uvolnění míst v ÚV KSČ po vyloučení reformních představitelů polednové politiky v září 1969.

Pokud jde o konkrétní druhy výborů, které si ženy vybíraly nebo do nichž byly vysílány, je možné vysledovat určité opakující se vzorce. Ve volbě výborů převažovaly ty, které se zabývaly zdravotnictvím, sociální pomocí nebo výživou. Ženy se tak jednoznačně orientovaly na práci ve výborech umožňujících konkrétní praktickou a adresnou pomoc občanům a na hmatatelné výsledky (a tedy i na výbory, které byly považovány za méně prestižní a významné), spíše než na politicky či ekonomicky orientované výbory (např. finanční, zahraničně-politický, ústavní apod.)

Žádná žena nebyla zastoupena například v branném a bezpečnostním výboru, nejvíce žen působilo ve výborech kulturním a zdravotním a také ve výboru pro spotřební průmysl, služby, obchod a spoje. Tam ženy tvořily téměř polovinu se svými 13 zástupkyněmi z celkového počtu 31 členů. V kulturním výboru bylo 12 žen a ve zdravotním 14.

Ženy předsedaly výboru zdravotnímu (MUDr. Antónia Petrusová, členka předsednictva NS) a výboru pro národní výbory (JUDr. Helena Leflerová). Ve výboru mandátovém a imunitním, kulturním a zdravotním zastávaly ženy i post místopředsedkyně výboru.

Členkami zahraničního výboru se pak stávaly výhradně zkušené političky s vysokoškolským vzděláním a potřebným rozhledem, pro práci v tomto výboru již byla odborná kvalifikace skutečně potřebná (například Ing. Božena Fuková, JUDr. Gertruda Sekaninová - Čakrtová či Ladislava Kleňhová - Besserová).

Srovnáme-li politickou aktivitu, odbornost a dosažené vzdělání političek českého a slovenského původu, v roce 1968 již nenalezneme žádné významnější rozdíly. Téměř polovina vysokoškolsky vzdělaných žen ve vrcholné politice pochází ze Slovenska, v podobné míře jako české političky se angažují v ženských organizacích, odborech či v politických funkcích. V politické angažovanosti rozhodně nezůstávají stranou a zastávají i poměrně vysoké a zodpovědné politické funkce. Například předsedkyně zdravotního výboru Antónia Petrusová, výzkumná pracovnice Ing. Božena Fuková či vedoucí laboratoře Ing. Olga Malecká.

Na závěr je třeba zmínit i skutečnost, že mezi ženami ve vrcholné politice se nevyskytovala ve sledovaném období žádná zástupkyně některé z národnostních menšin v Československu - Němka, Polka, Maďarka, Romka, Rusínka či Ukrajinka.

7. Příběhy Boženy Machačové-Dostálové a Marie Mikové

7.1 Božena Machačová-Dostálová

Božena Machačová - Dostálová se narodila se 25. září 1903 v Havlíčkově Brodě jako Božena Balounová do rodiny kočího a dělnice. Pocházela z početné rodiny. Vystudovala obecnou a měšťanskou školu a od deseti let pomáhala živit rodiče a svých pět sourozenců.

Od 14 let pracovala jako dělnice v různých továrnách v Praze. Prvním manželem Boženy Balounové se stal obuvník František Machač (1901 - 1942), se kterým měla dvě děti. Po nějaké době se však rozešli.

V roce 1926 vstoupila do komunistické strany, ve které byla velmi aktivní. Bojovala proti nezaměstnanosti, pracovala jako tajemnice Rudých odborů a angažovala se i v ženském hnutí prostřednictvím Mezinárodního výboru žen proti válce a fašismu. Za politickou činnost byla odsouzena na jeden rok do vězení.

V roce 1935 byla zvolena nejmladší poslankyní Národního shromáždění. Kandidovala za Komunistickou stranu Československa v Pražském volebním kraji. Stala se členkou zásobovacího a zdravotního výboru. V prvních letech nebyla jako poslankyně příliš aktivní, nepodávala žádné návrhy a s prolovem vystoupila pouze dvakrát.¹²³ Zabývala se ženskou otázkou a postavením žen ve společnosti a zdůrazňovala těžké podmínky pracujících matek a dělnic.

O dva roky později, v roce 1937, se provdala za svého druhého muže Jaroslava Dostála (1900 - 1959). Společně vychovávali svoje děti z předchozích manželsví.

Poslanecký mandát Boženě Machačové - Dostálové zanikl 28. prosince 1938 v důsledku zákazu a rozpuštění KSČ. Poté se s manželem rozhodla pro emigraci do Moskvy, kde nadále pracovala v československém vysílání sovětského rozhlasu. Během této životní epizody se osobně spřátelila s generálem Ludvíkem Svobodou, budoucím československým prezidentem, což mohla využít při jednáních v roce 1968, kdy zastupovala legitimní československou vládu po té, co byli její vůdčí představitelé odvečeni do Moskvy.

Po druhé světové válce navázala na svou předválečnou poslaneckou činnost a v letech 1946 - 1971 byla nepřetržitě poslankyní Národního shromáždění v Československu (v letech 1969 - 1971 Sněmovny lidu Federálního shromáždění) a zároveň členkou ÚV KSČ.

V roce 1954 byla jako teprve druhá žena v historii jmenována ministryní. Stala se ministryní výkupu, po zrušení tohoto ministerstva zůstala ve vládách jako ministryně lehkého (od roku 1956) a poté spotřebního průmyslu (do roku 1968). Během svého politického působení obdržela několik státních vyznamenání za zásluhy o budování socialistické vlasti.

Jako ministryně lehkého průmyslu byla přesvědčena, že i umění má sloužit a propagovat především státní zájmy a politiku. V roce 1957 tak na zasedání ÚV KSČ kritizovala například Vítězslava Nezvala: „Řešíme hospodářské potíže, stavíme nové podniky, měníme vesnice ... a Nezval píše o Černém moři, o sobě, o svých osobních rekreačních zážitcích a srdečných záležitostech ... Myslím si, že Nezvalovi jde také jen o počet napsaných veršů ... Nezval si nesmí dovolit psát bezzásadové věci. Každé slovo by mělo sloužit lidu, myšlenkám míru a socialismu...“¹²⁴

V reformním období Pražského jara se projevovala spíše uvážlivě a jednoznačně se nepřiklonila ani k jedné straně - reformistům či konzervativcům. Díky tomu její role před srpnovými událostmi nebyla nijak výrazná ani viditelná, její „osudová příležitost“ přišla až spolu s invazí vojsk do Československa.

Občas se objevovaly i kritické hlasy na možnost jejího dalšího setrvávání v ÚV KSČ, když například na krajských konferencích strany 25. - 29. dubna 1968 zazněly požadavky na její penzionování.¹²⁵ Její znovuzvolení do funkce ministryně bylo kritizováno nejvíce ze všech ministrů - výhrady a nesouhlas projevíli zástupci Východočeského, Severočeského, Severomoravského, Jihomoravského, Západočeského a Jihočeského kraje. Z mnoha okresů vycházely také dotazy, zda byla ve spojení s Berijou (z okresů Blanska, Brno-město, Brno-venkov, Znojmo, Gottwaldov, Jihlava a Třebíč).¹²⁶

Podporovala jistou formu cenzury a především uvědomělou a zodpovědnou práci pracovníků v médiích: „V žádném státě světa není a nemůže být absolutní svoboda projevu. Její omezení je vždy dáno zájmem společnosti, nedotknutelností osobní cti člověka a jinými morálními principy. Musí tomu tak být i u nás. Právě socialistický rozhlas, televize a tisk by měly toto správné pojetí svobody projevu vysvětlit širokým vrstvám našeho lidu a při své práci si uvědomovat, že vytvářejí veřejné mínění nejen slovy, která mluví nebo píší, ale také tím, za jakých okolností je pronášejí nebo tisknou.“¹²⁷

Mezi svými stranickými kolegy požívala značné úcty, její názory byly brány vážně a měly také značný vliv. Dokazuje to i vzpomínka člena ÚV KSČ Dušana Havlíčka na emotivní diskusi ÚV KSČ k vydání stanoviska na varšavský dopis, z jednání ÚV KSČ 19. 7. 1968, kam byli pozváni i zástupci médií (což byl jasný důkaz reformních kroků uvnitř komunistické strany, protože poprvé bylo jednání ÚV KSČ prostřednictvím televize veřejné). Varšavský dopis byl ultimátem z Varšavské schůzky zástupců pěti zemí Varšavské smlouvy, které se Československo odmítlo zúčastnit. Požadovalo místo toho bilaterální jednání s jednotlivými stranami, to mu však nebylo umožněno.

Diskuse o tom, jaká by měla být odpověď na tento dopis, byla poměrně bouřlivá, avšak jak vzpomíná Dušan Havlíček, „pozornost zbystrí, když k řečnickému pultu přistupuje Machačová. Dost záleží na tom, jak promluví tato úctyhodně vyhlížející dáma, která se v průběhu měsíců zatím nepřiklonila ani k jedné ani k druhé straně. Machačová přesvědčivě argumentuje pro odpověď předsednictva. Její příspěvek vnáší stopu uklidnění do vzrušené atmosféry.“¹²⁸

V roce 1968, v období, kdy vrcholní představitelé státu jednali o propuštění internovaných československých politiků v Moskvě, byla pověřena jakožto nejstarší členka vlády Národním shromážděním řídit schůze vlády. Po několik klíčových dní v srpnu 1968 tak vykonávala činnost dočasně pověřené předsedkyně vlády. Jde zároveň o nejvyšší funkci (byť neformální), kterou žena v poválečné historii v politice do této doby zastávala. V tomto postavení mohla zásadním způsobem ovlivňovat události a usměrňovat činnost vlády. Předpokladem samozřejmě bylo, že musela být detailně seznámena s právě probíhajícími událostmi a takřkajíc přímo u zdroje aktuálního dění. Jak to ovlivnilo její postoje a názory, kterých se držela v těchto kritických dnech?

O připravované vojenské intervenci vojsk Varšavské smlouvy do Československa vědělo předem pouze velmi málo lidí. Nevěděli o tom ani vysocí vládní úředníci či poslanci, informováni byli pouze členové kolaborantské „dělnicko - rolnické vlády“.

Kolaborační kabinet se pokoušel sestavit ministr kultury a informací a bývalý ředitel rozhlasu Karel Hoffmann. Pokoušel si vytipovat ministry, kteří by připadali v úvahu a zastávali konzervativní politickou linii. Při rozhovorech s jednotlivými ministry s nimi konzultoval, zda by souhlasili s opatřeními, jako bylo obnovení cenzury a další politické zásahy proti reformní situaci ve společnosti. Souhlasně naladění představitelé vlády se měli stát členy kolaborantské vlády a podle tehdejšího ministra zahraničního obchodu Václava Valeše o této intervenci předem věděla i Božena Machačová - Dostálová.¹²⁹ To znamená, že sama patřila k politickému křídlu strany, které si přálo zachování starých pořádků a omezení dopadů připravovaných reforem.

Vybraní představitelé potenciální „dělnicko - rolnické vlády“, tedy ti ministři, kteří souhlasili, že by podepsali daná protireformní opatření, se sešli 20. srpna 1968 v poledne před vojenskou invazí. Božena Machačová byla jedním z účastníků tohoto setkání.¹³⁰

Podle vzpomínek tehdejšího ministra zahraničního obchodu Václava Valeše ministryně spotřebního průmyslu v nastávajících událostech sehrála zcela zásadní roli.¹³¹ Ráno po invazi vojsk ho navštívila na ministerstvu a měla tam očekávat členy příští vlády.

Ještě než se však kolaborantská vláda stihla sejít, začali vojáci střílet na Národní muzeum, což byl zřejmě dějinný okamžik, který rozhodl o celém dalším průběhu „přátelské pomoci vojsk Varšavské smlouvy“. Paní ministryně si zřejmě uvědomila vážnost situace a svoji roli na zradě národa a na poslední chvíli změnila své rozhodnutí. Vybídla k odchodu z budovy skupinu kolaborujících politiků a narychlo svolala všechny stávající přítomné ministry. Spojila se také s prezidentem republiky, generálem Ludvíkem Svobodou, s nímž se znala ještě z období druhé světové války, kdy pracovala v Moskvě jako hlasatelka zahraničního vysílání československého rozhlasu.

Zorganizovala odvysílání provolání skupiny členů vlády, že stojí za legálními představiteli státní moci a stranických orgánů a za prohlášením „Všemu lidu Československé socialistické republiky“ a že okupaci Československa považují za nelegální akt. Prohlášení bylo odvysíláno v 12 hodin 55 minut v Československém rozhlase a připojili se k němu vedle paní ministryně i ministři J. Hanus, V. Kadlec, J. Krejčí, F. Penc, S. Rázl, B. Sucharda, M. Štancel, V. Vlček a Hromádka.¹³²

S vládou se poté odpoledne vydala na Hrad, kde od 16 hodin prezident vyjednával s Kolderem, Indrou, Bílakem a Lenártem. Jedním z argumentů, kterými se snažili prezidenta přesvědčit, aby jmenoval novou „dělnicko - rolnickou“ vládu bylo i to, že stávající vláda není akceschopná, nefunguje a o Černíkovi prý nikdo neví - údajně i podal demisi na schůzi předsednictva ÚV KSČ. Vyjednači navrhovali vytvořit nějaký univerzální orgán, který by převzal vedení ve státě a zkontaktoval se s vedením intervenčních vojsk. Díky mimořádné situaci by pak nemělo být vyžadováno, aby byla vláda schválena Národním shromážděním.

Když však dorazila stávající vláda, jejich argumenty ztratily na síle a nepodařilo se jim zvrátit další běh událostí. Božena Macháčová - Dostálová následovaná dalšími informovala prezidenta o tom, že vládě je znemožňována činnost, že jsou zabírány budovy vlády a ministerstev a o dalších aktuálních událostech. Požadovala prezidentovu podporu a požádala ho, aby vládě zajistil setkání s Černíkem, aby od něho vyrozuměli, zda skutečně rezignoval, nebo zda zůstává ve funkci.¹³³

Svoboda se vyjadřoval velice opatrně a žádné jednoznačné přísliby podpory stávající vládě nevydal. Nakonec pouze přislíbil, že se spojí s Černíkem a souhlasil s tím, aby prozatím vláda pokračovala ve své činnosti pod vedením Boženy Macháčové - Dostálové.

Role Boženy Macháčové - Dostálové v daných událostech tak byla více než klíčová a Rusové byli díky tomu donuceni vyjednávat s legální vládou. Její rozhodnutí přišlo až v poslední chvíli, což svědčí o tom, že stále ještě nebyla rozhodnutá, ke které straně se přikloní.

Poté, co byli zatčeni a odvečeni do Moskvy předseda vlády Oldřich Černík, Dubček, Smrkovský, Špaček, Kriegel a Šimon, téhož dne a dne následujícího předsedala a řídila činnost zbývajících členů vlády a vystupovala a jednala jejím jménem.

To, jak aktivně se ujala svojí nové úlohy, podstatně ovlivnilo průběh událostí a vedlo k zásadním změnám v původních plánech politických představitelů okupačních vojsk. K moci se nedostala revoluční „dělnicko - rolnická vláda“, která měla dodatečně potvrdit, že vojska byla do země povolána na pozvání a měla pomoci zemi ochránit od revizionistických sil.

Ve 14 hodin 30 minut 21. srpna se sešlo 26. plenární zasedání Národního shromáždění, které odsoudilo vojenskou intervenci pěti zemí Varšavské smlouvy. Současně zasedala československá vláda, která za řízení Boženy Machačové podala protest vládám intervenujících států.

Při dalších jednáních prezidenta Svobody s kolaborujícími politiky již byla přizvána i Božena Machačová jako zástupkyně stávající vlády. Jednání s Červoněnkem na Hradě se kromě prezidenta účastnil Bilak, Piller, Kolder, Hamouz, Machačová, L. Novák a Klusák.

J. Piller navrhl vytvoření revoluční „dělnicko – rolnické“ vlády, do jejíhož čela by se postavil prezident Svoboda. Machačová za sebou však již měla účast na mimořádném 14. sjezdu KSČ ve Vysočanech, kde zastupovala vládní delegaci, a věděla tedy, že takové řešení by národ nikdy nepřijal: „Celá vláda, bez těch soudruhů, o kterých nevíme, kde jsou, byla na vysočanském sjezdu. Nyní tam nový Ústřední výbor sedí a volí nové předsednictvo Ústředního výboru. Tam jednomyslně všichni žádají okamžité propuštění těchto soudruhů a všichni žádají současně o okamžitý odchod vojsk. Když budou nyní pohřby, bude to vyžadovat obrovské úsilí, aby se situace zvládla...“¹³⁴ Zvolení nové vlády bylo nakonec zamítnuto.

Po informacích Boženy Machačové však prezident vysočanský sjezd odmítal jako nelegitimní a zmínil, že bude muset být rozpuštěn: „Když bude propuštěn soudruh Dubček, prohlásí sjezd nezákonným, ale jinak budete muset rozpustit sjezd vy a bude to ohromná tragédie.“¹³⁵

Vláda se scházela provizorně v neobsazených budovách různých ministerstev (zahraničního obchodu, spotřebního průmyslu, průmyslu) a v prostorách ČKD. Až do večera 22. srpna ji vedla Božena Machačová - Dostálová, večerní jednání 22. srpna již převzal místopředseda vlády Štrougal.

Vláda na základě zprávy Boženy Machačové o jednání s prezidentem na Hradě trvala i nadále na propuštění předsedy vlády Oldřicha Černíka a očekávala projednání tohoto problému při jednáních prezidenta Ludvíka Svobody v Moskvě.

I v dalších jednáních prezidenta se sovětským velvyslancem vládu zastupovala ministryně spotřebního průmyslu spolu s místopředsedou vlády A. Hamouzem. O závěrech jednání pak informovali ve zprávách ostatní členy vlády. Zajišťovali tak nezbytný styk mezi vládou a prezidentem a tlumočili vládní stanovisko sovětskému velvyslanci.

Po celou tu dobu oficiální vláda trvala na dodržování platných zákonů a ústavy a požadovala návrat oficiálních mocenských představitelů zpět do Československa. Jediným ministrem, který nakonec kolaboval s okupanty, byl O. Pavlovský, bývalý velvyslanec v Moskvě, který měl úzké osobní styky se Sověty. Poté, co se však nepodařilo ustavit revoluční „dělnicko - rolnickou“ vládu, vyjádřil narychlo svou podporu vládě stávající.

„Hvězdný okamžik slávy“ si tak Božena Machačová prožila především 21. a 22. srpna 1968, kdy se díky historickému vývoji situace dostala na pár dnů do nejvyšší politické funkce, jakou kdy v Československu - až do dnešních dnů - žena zastávala. Nastalá situace kladla rozhodně velmi vysoké nároky na charaktery vůdčích představitelů země a i Božena Machačová byla pod značným tlakem. Nakonec se však dokázala zachovat podle svého svědomí a na poslední chvíli zmařit plány kolaborantů, kteří chtěli násilnou okupaci země vydávat za přátelský akt bratrské pomoci. Jednalo se sice pouze o epizodní, o to však významnější událost jejího života a zcela jistě šlo o vyvrcholení politické kariéry Boženy Machačové-Dostálové.

Po návratu delegace z Moskvy se postupně zase vrátila do své staré politické úlohy - nepříliš nápadné a viditelné politické představitelky, která byla loajální k vedení komunistické strany a podporovala její politickou linii.

Po federalizaci Československa v lednu 1969 došlo k ustavení federálních a národních vlád. Božena Machačová-Dostálová však již nadále post ministryně nezastávala. Při přípravách personálního obsazení nově ustaveného Federálního shromáždění ji Dubček navrhoval na post předsedkyně Sněmovny lidu, tento návrh však nakonec nebyl schválen. Až do roku 1971 zůstala poslankyní a členkou ÚV KSČ.

Čím odvážněji se nakonec zachovala v srpnových dnech, tím víc překvapí, že v období normalizace patřila k zastáncům nejtvrdějších odvetných opatření proti protestujícím 21. srpna 1969 - pokud její postoj nevyjadřoval snahu o „vykoupení viny“ za její jednání v srpnových dnech.¹³⁶

Zemřela dva roky poté, co se vzdala poslaneckého mandátu a členství v ÚV KSČ, v roce 1973.

7.2 Marie Miková

Marie Miková se narodila 9. ledna 1920. V roce 1968 působila jako místopředsedkyně Národního shromáždění a kandidátka ÚV KSČ.

Vždy patřila k rozhodným zastáncům reforem a neváhala své výhrady a kritiku říkat veřejně. O nutnosti změn ve stranické politice byla přesvědčena již dlouho před rokem 1968 a patřila také k jedněm z prvních, kdo je veřejně projevil. Prvním viditelným signálem rozporů ve straně byl její projev na prosincovém plénu v roce 1965, v němž upozornila na znepokojivý pokles autority strany, kritizovala atmosféru na zasedáních ÚV, zejména malou informovanost členů ÚV jeho předsednictvem.¹³⁷

Za své názory však byla značně kritizována a často uvažovala o tom, že příště si je raději již nechá pro sebe. Přesto však v projevech požadujících změny a upozorňujících na nedostatky ve stranické politice nepolevila.

Do Národního shromáždění byla zvolena za volební obvod Hlučín - Severomoravský kraj a působila v něm mimo jiné jako členka výboru pro zemědělství a výživu.

V dubnu 1968 byla zvolena v Národním shromáždění do postu jednoho z jeho místopředsedů, když obdržela celkem 227 hlasů z 251 hlasujících poslanců.¹³⁸ Stejně tak byla zvolena členkou komise k dokončení a prověrce stranické rehabilitace vedoucích osob postižených v politických procesech 50. let.¹³⁹ Podporovala odklad voleb do Národních výborů.

Na dubnovém plénu ÚV KSČ doporučovala vyhovět četným žádostem ze závodů, institucí a škol, aby mezi pracující a mládež častěji přicházeli členové stranických orgánů spolu s novináři ke vzájemné výměně názorů.¹⁴⁰ Při přípravách federalizace Československa byla zvolena do České národní rady.

Jednání Národního shromáždění byla přítomna i po celou dobu mimořádných srpnových událostí - od 21. do 28. srpna 1968. Reagovala tak na výzvu ÚV KSČ z půlnoci z 20. na 21. srpna, svolávající zasedání NS. Podařilo se jí obelstít vojáky hlídající její dům a dopravit se z Ostravy do Prahy již na zahajovací schůzi.

Druhý den zasedání 22. srpna spolu s místopředsedou J. Valo předsedala schůzi NS. Účast na schůzi přislíbil i zástupce vlády, avšak okupačními vojsky nebylo jemu ani dalším poslancům, kteří se snažili dostavit na zasedání, umožněn přístup do budovy.

Marie Miková proto vyžadovala, aby delegace NS, která bude vyslána na sovětské velvyslanectví znovu trvala na tom, aby bylo dodrženo slovo, že poslanci i vláda budou mít do budovy normální volný přístup.

Když před pátou hodinou zatčeného Černíka z budovy předsednictva vlády odvezli v transportéru na letiště, delegaci Národního shromáždění, která byla po návratu z velvyslanectví v budově rovněž zadržena, propustili.¹⁴¹

Proti vyslání delegace do Moskvy v navrženém složení, které nebylo s Národním shromážděním vůbec konzultováno, se Marie Miková ostře ohrazovala: „Ilegální ÚV strany jede a legální Národní shromáždění ne.“¹⁴²

Zároveň kritizovala místopředsedu J. Valo, kterému byl odjezd delegace stroze oznámen prezidentem v telefonickém hovoru, že se o stanovisku Národního shromáždění měl nejprve poradit s jeho předsednictvem a že neměl právo za ně mluvit bez dohody a souhlasit s tím, co se právě dozvěděl. Neměl k tomu žádný mandát a vyjádřil tím jedině podřízený vztah Národního shromáždění k ostatním státním orgánům - nerespektování jeho postavení ani pracně vydobyté jisté míry autonomie na vládě a ÚV KSČ z období Pražského jara. „Nemůžeme nyní komplikovat situaci více nežli komplikovaná je. Když jsme zde pohromadě, tak jsi, soudruhu Valo, při telefonickém rozhovoru se soudruhem prezidentem měl říci, že naše stanovisko bylo takové, že se musíš s předsednictvem poradit, zdali na něm trvá nebo je mění. Nám bylo proti vůli, že jsi řekl nakonec: no dobrá.“¹⁴³

Spolu s J. Valo a L. Dohnalem byla vybrána, aby koncipovala informaci prezidentovi do Moskvy o stanovisku NS, které odmítá vyhlášení neutrality Československa. Tato informace mu nakonec byla zaslána telegraficky.

V diskusích o tom, jak se postavit k možnosti vyhlášení neutrality Československa, zdůrazňovala nutnost nejprve vyčkat stanoviska vlády a ÚV KSČ a důkladně lidem vysvětlit, proč jsou proti jejímu vyhlášení: „My jsme přece také řekli, že půjdeme v souladu s názorem ÚV strany. Jde o to, aby se k tomu vyjádřili kvalifikovaní lidé, aby to srozumitelně vysvětlili tak, aby to lidé pochopili, ale nevyhýbat se tomu právě nyní, v této těžké době. Musíme počítat s tím, že co se stalo, strašně narušilo svazek Varšavské smlouvy a přátelství se Sovětským svazem a že takové myšlenky budou dále vyskakovat. Je tedy třeba už v této době k tomu říci zásadní slovo a také vysvětlit, proč to není správné, aby v tom lidé neviděli ústupek, aby lidé pochopili, že to samo nezaručuje suverenitu, že je to nemožné.“¹⁴⁴

25. srpna byla jugoslávským dopisovatelem TANJUGu požádána o rozhovor. Odpovídala spolu s poslancem Poledňákem na otázky o tom, jak v této době Národní shromáždění pracuje a prosazuje své požadavky. Národní shromáždění si pak vyhradilo právo

korigovat závěrečnou verzi rozhovoru. Téhož dne večer předsedala schůzi NS, která se věnovala přijetí stanoviska NS k možnosti vyhlášení neutrality Československa.

V pondělí 26. srpna přednesla Marie Miková v Československém rozhlasu svolání Národního shromáždění k výročí Slovenského národního povstání.

Podporovala častější vystoupení zástupců odborů a jednotlivých státních orgánů v rozhlasu, aby byli lidé informováni o aktuální situaci, jak se mají chovat, pracovat a co dělat. Lidé totiž podle jejích zjištění mají mnohdy jen omezený přístup k tisku a nebo ho nechtou, účinnější tedy rozhodně je častější působení v rozhlasu: „...představitelé by měli promlouvat k lidem. Lidé na to čekají, protože jsou někdy bezradní. Dole je nálada bojovná a kdyby lidé pocítili, že v těchto orgánech taková nálada není, měli by dojem, jestli to nějak 'nekoulíme.'“¹⁴⁵

Snažila se také zabránit tomu, aby okupační vojska vydávala zbraně zabavené a nalezené po československých milicích za zbraně kontrarevolucionářů a jinak zkreslovala realitu v souladu se svou demagogickou propagandou. Národní shromáždění se proti těmto nařčením musí důsledně bránit a vydávat patřičná prohlášení.

27. srpna se vrátila do Československa státní delegace z Moskvy. Předsedu Národního shromáždění Josefa Smrkovského jela vyzvednout delegace místopředsedů NS - A. Žiak, J. Zedník a Marie Miková.

Po návratu delegace z Moskvy se v Národním shromáždění vedla diskuse, zda schůzi rozpustit okamžitě nebo až budou znát nějaké detailnější informace o průběhu moskevských jednání. Marie Miková byla jednoznačně pro to, schůzi nepřerušovat, dokud nebudou mít dostatečné povědomí o tom, co bylo v Moskvě přijato a jak jednání probíhala: „Já si myslím, že rozhodujeme o tak složitých a důležitých věcech, že na nás poslancích NS skutečně velmi záleží a než bych měla rozhodovat bez znalosti věci, bez skutečné znalosti, bez vědomosti o všem, raději nerozhoduju, protože bych nechtěla nést svou nerozváženou odpovědnost za to, co se bude dít dále. ... Myslím, že vzhledem k vážnosti situace nesmíme být zrádci národa, já sama bych se nemohla podívat svým dětem do očí, neodešla bych, dokud nebudu mít solidnější informace, abych se mohla opřít o své voliče. Jsem pro to, abychom zůstali tady, aby se nestalo, že by NS nebylo schopné se sejít.“¹⁴⁶

Znovu a znovu se v těchto dnech vyjadřovala pro svobodu a demokracii, pro ostré odsouzení okupace země a ohrazovala se proti těm, kteří chtěli zavádět restriktivní opatření či ustupovat požadavkům okupantů.

Na názor poslance J. Pešáka, že rozhlas a média musí fungovat ve prospěch vládních ujednání a prosazovat sjednocení národa podle jeho závěrů, a pokud se k tomu novináři

nezavází, budou persekuováni, se vyjádřila například takto: „Boji za svobodu není bráněno ani v kapitalistických zemích (*sic!*), jestliže my zabráníme našim lidem, aby bojovali za svobodu, kde jsme?“¹⁴⁷

Jako dlouholetá kandidátka ÚV KSČ (již od roku 1962) byla zvolena jeho členkou na plenárním zasedání v sobotu 31. 8. 1968.

Téhož dne informovala na zasedání ÚV KSČ o odmítavém postoji sovětského velvyslanectví ke stížnosti delegace ostravských horníků na agresivní chování intervenčních jednotek. Okupanti byli připraveni i k nejtvrdějším zásahům a počítali s řadou mrtvých. Jak řekl jeden z tajemníků sovětského velvyslanectví delegaci horníků a hutníků z Ostravy: „Bude jich ještě více. Za jednoho sovětského vojáka tisíc vašich lidí, berte to na vědomí. Nám je to jedno, jestliže si neuvědomíte, že to musíte brát jako reálnou skutečnost.“¹⁴⁸

Důsledně vystupovala proti okupaci Československa, po návratu internovaného vedení země z moskevských jednání se však přiklonila nakonec k jeho závěrům. Zdůvodnila to jejich nevyhnutelností, nechce-li Československo zahynout: „Každý z nás by snad také řekl, že po přečtení té deklaráce měl pocit, že ji není možno přijmout. Ovšem když nám ty otázky více vysvětlil prezident Svoboda, soudruh Dubček, tak každý z nás vidí, že je to jediná možnost, že nemůžeme jinak, jestliže má náš národ vyjít uchován, jestliže nemá zahynout. Já to říkám doslovně tak.“¹⁴⁹ Podle Marie Míkové bylo třeba lidem říci pravdu, že nebylo jiné cesty, že se nedalo již nic dělat.

Po podpisu smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk, který v podstatě znamenal souhlas s okupací Československa pěti státy Varšavské smlouvy, se jako k jednomu z prvních tvrdých normalizačních opatření přistoupilo k provedení rozsáhlých stranických prověrek. Vedení strany se nepřiklonilo k variantě uplatněné v roce 1956 v Maďarsku, kdy po potlačení nepokojů byla členská základna kompletně zrušena a znovu vybudována, ale k přivedení stávající členské základny k pořádku nátlakem a politickou persekucí.

Veškerá stranická členská základna tak byla rozdělena do tří skupin: na nepočtené zdravé jádro, exponenty pravice určené k vyloučení a na zbývající většinu pomýlených, která měla podstoupit prověrku. Ve skutečnosti však lidé, kteří byli v těchto prověrkách vyloučeni ze strany, byli dávno dopředu vytipováni a prověrka tak plnila pouze formální úlohu.

Podle oficiálních údajů bylo při normalizačních prověrkách z komunistické strany vyloučeno či vyškrtáno přes půl milionu lidí.¹⁵⁰

Persekuci uvnitř strany a všeobecné kritice za své chování a obhajování reformních snah z Pražského jara byla velmi brzy vystavena i Marie Míková. Například Jaromír Brovják o ní 6. 11. 1968 mluví takto: „Soudružka Míková, místopředsedkyně Národního shromáždění,

ta prostě mluví pořád o okupantech a říká o nás, starých komunistech, že zvedáme hlavu ve stínu sovětských tanků. My nezvedáme, soudruzi, hlavy ve stínu sovětských tanků, poněvadž jsme ji měli hrdě zvednutou, i když tady ještě spojenecká vojska nebyla. Soudruzi, jestliže takovíto lidé mají provádět konsolidaci, kteří říkají, já neznám jiné slovo - slovník jsem prostudoval - než okupant, tak prosím vás, jaká je to reprezentace, když zástupce, když místopředseda parlamentu takto si představuje konsolidaci a takto to lidem vysvětluje. Její přívrženci organizují aktivity, na které zvou vlasaté chuligány, aby ukřičeli poctivé soudruhy, kteří nesouhlasí s jejími slovy, jako se to stalo ve Frýdku – Místku ... Komu vadí, poctivému komunistovi, jestli tady je sovětský voják, nebo ne. Mně to nevádí a mnohým z vás také ne.¹⁵¹

Od jara roku 1969 byly ustavovány speciální vyšetřovací komise k šetření výhrad, kritik a připomínek k členům a kandidátům ÚV KSČ. Pro Marii Mikovou byla zřízena dokonce samostatná komise, která se zabývala pouze výhradami k její osobě.

V červenci 1969 se dostala na zasedání ÚV KSČ na pořad dne diskuse o dopisech s připomínkami na jednotlivé členy ÚV KSČ. Marie Miková patřila k pěti nejvíce kritizovaným členům strany, když obdržela pět kritických dopisů. Vyjadřovala se v nich fakta o jejím jednání, které bylo údajně v rozporu s dokumenty přijatými na plénu ÚV KSČ. Zároveň se pro její vyloučení a odvolání z funkcí vyjádřilo i několik rezolucí. Od všech kritizovaných členů bylo vyžadováno písemné vyjádření ke kritice a byly jim uloženy stranické tresty.¹⁵² Následně se 19 členů ÚV KSČ vzdalo členství či nabídli vzdání se členství v ústředním výboru.

Marie Miková byla v září 1969 vyloučena z členství v ÚV KSČ rozhodnutím strany. I přes ostrou kritiku svého jednání i nadále vystupovala a naopak poukázala na ty, kteří omlouvají své jednání v roce 1968 tím, že „byli pomýleni, ovlivněni sdělovacími prostředky“ či na ty, kteří jako první začali útočit na jiné, aby tak získali odpuštění pro svoje činy v roce 1968.¹⁵³ Odmítala přistoupit na demagogii a zakrývání skutečnosti, takové, jaká skutečně byla, nikdy se nepřidala k těm, kteří nyní obratně dovedli násilnou okupaci země vydávat za bratrskou pomoc, po které volala rozvrácená země a strana, která si se situací v Československu již nadále nedovedla sama poradit.

Zároveň byla usnesením zářijového pléna 1969 odvolána ze svých parlamentních funkcí. 15. 10. 1969 rezignovala na funkci místopředsedkyně Sněmovny lidu a v prosinci (17. 12. 1969) i na poslanecký mandát.

8. Závěr

Navzdory téměř dvacetileté tradici vysoké zaměstnanosti žen v Československu, nenacházely ani na konci šedesátých let ženy početně odpovídající zastoupení ve vedoucích pozicích v politických strukturách a institucích v Československu. Do vrcholných politických funkcí se dostala pouze menšina z nich a žádné ženy nenacházíme například v řídicích orgánech ústředního výboru KSČ (až do srpna 1968). Také obsazení vládních postů je značně genderově nevyvážené, kdy mezi 23 ministry, jedním předsedou a pěti místopředsedy vlády najdeme pouze jedinou ženu - ministryni spotřebního průmyslu Boženu Macháčovou - Dostálovou.

Zdá se, že na konci šedesátých let doba ještě nedozrála pro skutečné uplatnění politiky rovnosti mužů a žen v praxi, ačkoli se jednalo o oficiální politiku komunistické strany a deklarovanou rovnost příležitostí mezi muži a ženami nalezneme dokonce i v Československé ústavě té doby. Po sovětském vzoru platily v Československu 30% kvóty pro počet žen v Národním shromáždění, tyto kvóty však již nejsou uplatňovány v nejdůležitějších státních a stranických institucích, které se rozhodující měrou podílely na vytváření státní politiky a přijímání rozhodnutí, v ÚV KSČ a ve vládě. Je těžké odhadnout, proč nebyly kvóty uplatněny pro všechny vedoucí politické instituce, avšak ženy díky tomu byly prakticky vyřazeny z rozhodování o dalším směřování státní politiky, státních zájmech a nejdůležitějších věcech týkajících se státních záležitostí.

Ačkoli ženy na konci šedesátých let již dosahovaly vyššího vzdělání a kvalifikace, dokonce častěji než muži dosahovaly úplného středoškolského vzdělání, do vedoucích politických funkcí se podařilo prorazit především starším členkám strany, které se osvědčily dlouholetou prací v různých organizačních strukturách stranického aparátu. Skutečně nalézáme zajímavou shodu mezi tím, které ženy se aktivně zapojily v průběhu srpnových událostí do politického dění a délkou jejich politické zkušenosti v komunistické straně. Mnoho z těchto žen již pro stranu aktivně pracovalo před únorovým převratem v roce 1948, nebo byly manželkami významných funkcionářů a členů komunistické strany. Zda za své politické sebevědomí, které je přimělo aktivně jednat v posrpnových událostech, vděčily své dlouholeté praxi a zdánlivě neotřesitelnému postavení v politice, či zda rozhodujícím faktorem nakonec přece jen byl osobnostní charakter té které političky, je těžké určit.

Značné množství žen nalezneme v politických funkcích především na nižších úrovních – na úrovni místních, okresních a krajských národních výborů, především ve funkcích, které mohly vykonávat v blízkosti svého bydliště a u kterých mšly dostatek času věnovat se péči

o rodinu a o domácnost. Stejně tak byly ženy poměrně aktivní v odborech či pracovaly v médiích jako novinářky či hlasatelky v rozhlasu a v televizi.

Zájem o věci veřejné tedy nepochybně ženy na konci šedesátých let měly, avšak teorie o skleněném stropu platila očividně i v komunistickém režimu.

Mimořádné události po srpnové okupaci země vojsky zemí Varšavské smlouvy se stanou výjimečnou příležitostí pro ženy skutečně aktivně ovlivňovat politické dění v zemi, vystoupit z řady a skutečně se projevit. Toto je příklad Boženy Macháčové - Dostálové, ministryně, která až do okupace vystupovala spíše nenápadně a značně neutrálně, nepřiklonila se výrazněji ani k reformní ani ke konzervativní straně, nakonec však sehrála skutečně významnou roli, kdy po několik dní vykonávala funkci předsedkyně vlády za nepřítomného Oldřicha Černíka a místopředsedy vlády, ve které obstála se ctí. Měla podstatnou zásluhu i na skutečnosti, že se nakonec nepovedlo ustavit kolaborantskou „dělnicko - rolnickou“ vládu a vláda pracovala i nadále v původním složení. Okupace země tak nikdy nemohla být zdůvodňována oficiálním pozváním vojsk na žádost našich politických elit.

Ve dnech a hodinách po sovětské okupaci se aktivizovaly ženy na všech stupních a úrovních občanské společnosti a mnohdy projevíly značné hrdinství. Například hlasatelky v rozhlasu, které odmítly příkazy Karla Hoffmanna o přerušení vysílání a dále vysílaly zprávy odsuzující „bratrskou pomoc“ jako nepřátelskou invazi, novinářky či předsedkyně závodních rad státních podniků, které psaly petice a prohlášení odsuzující danou situaci.

Jistý přínos komunistického režimu k emancipaci mužů a žen ve společnosti je zřejmě nepopiratelný a o mnoho let předběhl podobný vývoj na Západě. Politika masové zaměstnanosti žen zajistila ženám relativně vyšší společenské uznání a možnost se aktivně zapojit i do veřejné sféry. Vrátila ženy ze sféry soukromé do středu společenského dění a vyhradila jim jisté místo i v klíčových politických institucích. Záměry této politiky byly od samého začátku ryze utilitaristické - maximálně využít pracovní potenciál obyvatelstva a možnost přesunout muže do těžkého zbrojního průmyslu. I proto poté již praktická realizace této politiky značně zaostávala za slibovanými výsledky.

Po komunistickém převratu v únoru 1948 došlo k zásadním změnám ve vrcholných politických funkcích. Byly zavedeny kvóty pro počty žen v parlamentu (ženy musely obsadit alespoň 30% mandátů),¹⁵⁴ čímž došlo k dramatickému zvýšení jejich počtu ve vysokých politických funkcích. Mnohé ženy však do svých funkcí byly dosazovány pouze formálně a většina z nich neměla pro svou práci potřebnou kvalifikaci ani vzdělání. Z velké většiny šlo o představitelky dělnických a rolnických profesí.

Zpočátku bylo žen ve vrcholné politice skutečně minimum. Nejvýznamnější postavení na přelomu čtyřicátých a padesátých let 20. století zastávala Ludmila Jankovcová. Jako první žena byla jmenována ministryní ve vládě a zároveň působila jako členka ÚV KSČ. Po únoru 1948 zůstala ve vládě i nadále jako ministryně výživy a později byla jmenována i místopředsdkyní československé vlády.

Až do prosince 1954 byla Ludmila Jankovcová jedinou ministryní. Druhou ministryní se stala Božena Machačová – Dostálová, poslankyně a později i členka ÚV KSČ. V prosinci 1954 byla jmenována ministryní výkupu.

Se zavedením kvótního systému se ženy dostávají i do předsednictva či místopředsednictva Národního shromáždění. Národní shromáždění bylo také jedinou institucí, kde ženy byly početněji obsazeny a mohly se více angažovat.

Ženy ve vrcholných politických funkcích se v roce 1968 výraznou většinou přiklonily k reformnímu proudu uvnitř strany, podporovaly uvolňovací tendence a nové směřování polednové politiky. Mnohé z nich projevíly značnou odvahu a svým postojům odmítajícím okupaci Československa zůstaly věrné i v době, kdy byly značně nevýhodné. Z pouhých čtyř poslanců, kteří našli v říjnu 1968 tu odvahu hlasovat proti přijetí smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk na našem území, byly dvě ženy - Gertruda Sekaninová - Čakrtová a Božena Fuková. Významnou úlohu sehrály i dvě další ženy, které působily v čele klíčových politických institucí své doby - Božena Machačová - Dostálová ve vládě a Marie Miková jako místopředsdkyně Národního shromáždění. Ta zůstala od počátku do konce především sloužit svému národu a odmítala se dát zaprodat a zradit ho v krizových okamžicích.

K rozsáhlým personálním změnám ve vrcholných politických funkcích, které se výrazně dotkly i žen, došlo po invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa během následné normalizace.

Odlišná měřítko na práci žen a mužů v politice a vnímání jejich úlohy a role v ní je bohužel problém přetrvávající až do současnosti. I po téměř devadesáti letech přítomnosti žen v parlamentu a v senátu jsou stále obecně vnímány jako méně profesionální a nejčastěji je pro ně vyhrazena oblast humanitních a sociálních služeb (témata jako je zdravotnictví, školství a vzdělávání či sociální politika). Postupně sice dochází k pomalému zvyšování počtu žen v politice, ale stávající tempo se ukazuje jako všeobecně nedostatečné (pokud by nadále pokračoval nárůst v počtu zastoupených žen v politice stejnou rychlostí, dočkali bychom se participační parity obou pohlaví asi za dvě stě let, někdy okolo roku 2200).¹⁵⁵

Jak se však ukázalo již v roce 1968, našly se i ženy, které se svou politickou aktivitou mužům vyrovnaly a které hrály významnou úlohu během kritických dnů roku 1968.

9. Bibliografie

- Attwood Lynne: Rationality versus Romanticism: Representations of Women in the Stalinist Press (str. 158 - 176) in: ed. Edmondson Linda: Gender in Russian History and Culture, Palgrave Macmillan and Centre for Russian and East European Studies, University of Birmingham, Hampshire 2001, ISBN 0-333-72078-4
- Barša, Pavel: Panství člověka a touha ženy, edice: Studie, nakl. Slon, Praha 2002, ISBN 80-86429-06-7
- Beauvoir, Simone: Druhé pohlaví, edice: Malá moderní encyklopedie, svazek 55, nakladatelství Orbis, Praha 1966
- Bebel, August: Žena a socialismus; Praha, Tiskový výbor Československé sociálně demokratické strany dělnické 1909, přeložil Josef Skalák
- Benčík, Antonín: Operace „Dunaj“; Vojáci a Pražské jaro 1968; Studie a dokumenty, edice Sešity ÚSD; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1994, ISBN 80-85270-33-1
- Benčík, Antonín: Rekviem za Pražské jaro; edice Fakta; nakladatelství TEMPO, Třebíč, 1998, 1. vydání
- Burešová Jana: Proměny společenského postavení žen v první polovině 20. století, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2001, ISBN 80-244-0248-3
- Cigánek, František: Národní shromáždění 21. - 28.srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, Díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1995, 1. vydání, ISBN 80-85270-42-0
- Cigánek, František; Felcman, Ondřej: Národní shromáždění, Květen 1967 - červenec 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, Díl 3, Svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha-Brno, 2002, 1. vydání, ISBN 80-7285-019-9
- Cigánek František: Postavení a role parlamentu v srpnových dnech 1968 in: Pecka, Jindřich; Prečan, Vilém (ed.): Proměny Pražského jara 1968 - 1969, Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti; s. 123 - 164; nakladatelství Doplněk a Ústav pro soudobé dějiny, Brno 1993, 1. vydání, ISBN 80-85270-10-2
- Čáp, V. ; Peltrámová, Š.: Problémy efektivnosti zařazování žen z domácností do pracovního procesu, Politická ekonomie 5/65, Encyklopedie moderní ženy 1966

- Elshtainová, Jean Bethke: Veřejný muž, soukromá žena; Žena ve společenském a politickém myšlení, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha, 1999, 1. vydání, ISBN 80-86130-07-X
- Engels, Friedrich: The Origin of the Family, Private Property and the State; International Publishers, New York, 3.vydání, 1972, ISBN 0-7178-0359-7
- Gal, Susan; Kligman Gail: The Politics of Gender after Socialism, A Comparative - Historical Essay, Princeton University Press, Princeton paperbacks, Princeton, New Jersey, 2000, ISBN 0-691-04893-2
- Felcman, Ondřej a kol.: Vláda a prezident; Období Pražského jara, prosinec 1967 - srpen 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, Díl 8, svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha-Brno, 2000, 1. vydání, ISBN 80-7285-004-8
- Flegl, V.: Ústava ČSSR, Orbis, Praha 1974
- Havlíček, Dušan: Jaro na krku; Zázitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998, 1. vydání, ISBN 80-85270-82-X
- Helwig Gisela, Nickel Hildegard Maria: Frauen in Deutschland 1945 - 1992, Schriftenreihe, Band 318, Studien zur Geschichte und Politik, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 1993, ISBN 3-89331-162-9
- Heywood, Andrew: Politické ideologie, edice Politologie, nakl. Eurolex Bohemia, Praha 2005, ISBN 80-86861-71-6
- Horney, Karen: Ženská psychologie, naklad. Triton, Praha 2004, ISBN 80-7254-501-9
- Jechová, K.: Lidé Charty 77. Zpráva o bibliografickém výzkumu; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha, 2004, ISBN 80-7285-031-8
- Just, P.: Ženy v parlamentu v meziválečném Československu: komparace se Spojenými státy americkými a Švédskem. In: Lasicová J. (ed.): Sféry ženy. Právne, politické a ekonomické vedy. Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Sociologický ústav Akadémie vied ČR v Prahe, 2004
- Kalinová Lenka: Společenské proměny v čase socialistického experimentu; K sociálním dějinám v letech 1945 - 1969, ACADEMIA, Praha, 2007, ISBN 978-80-200-1536-5
- Kaplan, Karel: Aparát ÚV KSČ v letech 1948 - 1968, Studie a dokumenty, Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, Svazek 10, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1993, ISBN 80-85270-20-X

- Kaplan, Karel: Kronika komunistického Československa, Kořeny reformy 1956 - 1968, Společnost a moc; nakladatelství Barrister & Principal; Brno 2008, 1. vydání, ISBN 978-80-87029-31-2
- Köhler - Wagnerová, Alena: Die Frau und Sozialismus - Beispiel ČSSR; Hoffmann und Campe Verlag, Hamburg 1974, ISBN 3-455-09093-1
- Kořalka, J.: Zvolení ženy do českého zemského sněmu roku 1912. In: Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy. Scriptorium, Praha 1996, ISSN 0231-7443
- Madry Jindřich, Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969 - 1970 a role ozbrojených sil; Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, Svazek 16, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1994, ISBN 80-85270-30-7
- Machonin, Pavel: Sociální struktura Československa v předvečer Pražského jara 1968, nakladatelství Karolinum, Praha 1992, ISBN 80-7066-549-1, 1. vydání
- Mill, John Stuart: Poddanstvo žien, nakladatelství Kaligram, Bratislava 2003, ISBN 80-7149-593-X
- Mlynář, Zdeněk: Mráz přichází z Kremľu, nakladatelství Mladá fronta, svazek 62, edice Archiv, Praha 1990, 1. vydání, ISBN 80-204-0196-2
- Musilová Dana: Některé aspekty politické činnosti žen v Národním shromáždění 1918 – 1938. In: Lasicová J. (ed.): Sféry ženy. Právne, politické a ekonomické vedy. Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Sociologický ústav Akadémie vied ČR v Prahe, 2004
- Musilová, Dana: Z ženského pohľadu-Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939, nakladatelství Němec-Veduta, 2007, ISBN 978-80-86829-31-9
- Mužíková-Nosilová, Ludmila: Naše ženy v historii a ve výstavbě státu, Ministerstvo informací, 1946
- Pecka, Jindřich a kol.: Sovětská armáda v Československu 1968 - 1991, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1996, 1. vydání, ISBN 80-85270-54-4
- Pejchalová, Jana: Ženské organizace a společenské postavení žen v českém prostředí v letech 1945 – 1989, Magisterská diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, Filosofická fakulta, Historický ústav, vedoucí práce: : PhDr. Libor Vykoupil, Ph.D., Brno 2006
- Pernes, Jiří: Komunistky s fanatismem v srdci, nakl. Brána, Praha 2006, 1. vydání, ISBN 80-7243-284-2

- Pešek Jiří; Ledvinka Václav (ed.) : Žena v dějinách Prahy, Sborník příspěvků z konference Archivu Hlavního města Prahy in: Documenta Pragensia XIII, nakladatelství Scriptorum, Archiv Hlavního města Prahy, Praha 1996, ISSN 0231-7443
- Rakušanová Petra: Česká politika: ženy v labyrintu mužů?, Fórum 50%, Praha 2006, ISBN 80-239-7438-6
- Rok šedesátý osmý, v usneseních a dokumentech ÚV KSČ; nakladatelství Svoboda, Praha 1969, 1. vydání
- Šik, Ota: Jarní probuzení-Iluze a skutečnost; nakladatelství Mladá fronta, Praha 1990, 2. vydání, ISBN 80-204-0208-X
- Šimečka, Milan: Obnovení pořádku, nakladatelství Atlantis, Brno 1990, 1.vydání v ČSFR, ISBN 80-7108-002-0
- Škvírová, M.: Ludmila Zatloukalová - Coufalová, významná moravská feministka, FF MU, Brno 2000
- Šolcová, Miroslava: Postavení ženy v socialistické společnosti, Praha, Horizont, 1984
- Šolcová, Miroslava: Rodina a její funkce v socialistické společnosti, Praha, Horizont, 1976
- Šolcová, Miroslava: Socialistický způsob života, Praha, SPN, Knihnice marxismu - leninismu, Praha, 1979
- Statistická ročenka ČSSR, 1958 - 1971
- Uhrová, E.: Národní fronta žen a Rada československých žen - dva proudy ženského hnutí v českých zemích a jejich zájem o sociální a právní postavení žen, in: Kárník, Z., Kopeček, M. (eds.): Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, sv.IV., Dokořán, Praha 2005, s. 251.
- Ústava Československé republiky 9. května 1948, SNB, Praha 1948
- Vaněk, Miroslav (ed.): Mocní? A bezmocní?, Politické elity v disent v období tzv. normalizace, Interpretační studie životopisných interview, nakladatelství Prostor, Praha, 2006, 1.vydání, ISBN 80-7260-161-X
- Více žen do politiky? Samozřejmě! Ale jak?, Fórum 50%, o.s.
- Vodochodský, Ivan: „Superženy“ a „velké děti“: konceptualizace postavení mužů v rámci genderového řádu státního socialismu, in: edice: Pražské sociálně vědní studie, Sociologická řada SOC – 012, Fakulta sociálních věd UK a Filozofická fakulta UK, 2007, ISSN 1801-5999

- Vondrová, Jitka; Navrátil, Jaromír: Komunistická strana Československa, Konsolidace, květen-srpen 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 9, svazek 2, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2000, 1. vydání, ISBN 80-7285-000-8
- Vondrová, Jitka; Navrátil, Jaromír: Komunistická strana Československa, Kapitulace, srpen 1968 - listopad 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 9, svazek 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2001, 1. vydání, ISBN 80-7285-006-7
- Vondrová, Jitka; Navrátil, Jaromír: Komunistická strana Československa, Normalizace, listopad 1968 - září 1969, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 -1970, díl 9, svazek 4, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2003, 1. vydání, ISBN 80-7285-031-8
- Vondrová, Jitka; Navrátil, Jaromír; Moravec Jan: Komunistická strana Československa, Pokus o reformu, říjen 1967 - květen 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967-1970, díl 9, svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1999, 1. vydání, ISBN 80-85270-96-X
- Vývoj společnosti ČSSR v číslech, SEVT, 1965

Internet:

- Konfederace občanů z černé listiny in:
<http://www.ciernalistina.sk/system/pdf/zoznam.pdf>
- Společná československá digitální parlamentní knihovna in:
<http://www.psp.cz/eknih/>
<http://www.psp.cz/eknih/1945pns/index.htm>
<http://www.psp.cz/eknih/1946uns/index.htm>
<http://www.psp.cz/eknih/1948ns/index.htm>
<http://www.psp.cz/eknih/1954ns/index.htm>
<http://www.psp.cz/eknih/1960ns/index.htm>
<http://www.psp.cz/eknih/1964ns/index.htm>
<http://www.psp.cz/eknih/1969fs/index.htm> atd.
- Ústav památi národa in: <http://www.upn.gov.sk/funkcionari-ksc-kss/zobraz.php?zjazd=6>
- Ústav pro studium totalitních režimů, in: <http://www.ustrcr.cz/cs/audio-1968>

Další zdroje:

- Seminář Emancipace žen za socialismu a dnes, Gender studies, (6.listopadu 2006)
- Rozhlasový pořad: Portréty: Právnička a politička Gertruda Sekaninová-Čákrtová. Český rozhlas 6, vysíláno dne 21. 10. 2007 ve 22:10h., záznam Mp3 in: <http://www.rozhlas.cz/radionaprani/archiv/audio/00615394.mp3> ze dne 9.2.2009
- Rozhlasový pořad: Osudy: Helena Rašková-farmakoložka 1-5, Český rozhlas 6, vysíláno ve dnech 9.-13.6.2008, záznam Mp3 in: http://www.rozhlas.cz/radionaprani/archiv?p_po=1&p_pattern=Ra%0B9kov%0E1&p_gt=1

Rozhovory:

- Rozhovor s historikem Karlem Kaplanem, Praha, 27.1.2009
- Rozhovor s PhDr.Slavomírem Pejčochem Ravikem, v roce 1968 tiskovým tajemníkem vicepremiérů Oty Šika a Václava Valeše, Praha, 10. 3. 2009

V práci jsem použila i citace ze dvou vlastních starších prací:

- Kočišková Jana: Role žen v Revolučním Národním shromáždění 1918-1920, Postupová práce, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, ak. rok 2007/2008
- Kočišková Jana: Kvóty pro ženy v politice-nástroj vhodný i pro Českou republiku?, Písemná práce-Strany a stranické systémy, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, ak. rok 2007/2008

10. Přílohy

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Zastoupení žen v Parlamentu a v Senátu v letech 1918-1939

Příloha č. 2: Zastoupení žen v ÚV KSČ v letech 1945-1968

Příloha č. 3: Ženy v ÚV KSČ v roce 1968

Příloha č. 4: Ženy v Národním shromáždění v roce 1968

Příloha č. 5: Obrazová příloha-portréty političek

Příloha č. 1:

- Zastoupení žen v Parlamentu a v Senátu v letech 1918-1939:⁴

Počet členů	RNS	1.VO		2.VO		3.VO		4.VO	
	1918-1920	1920-1925		1925-1929		1929-1935		1935-1939	
Počet žen v %	3,9%	PS	Senát	PS	Senát	PS	Senát	PS	Senát
		5,3%	2,8%	3,3%	2,7%	4,3%	4,6%	3%	3,3%

Příloha č. 2:

- Zastoupení žen v ÚV KSČ v letech 1945-1968[†]:

	<u>Počet žen v ÚV KSČ</u>	<u>Počet žen jako kandidátek ÚV KSČ</u>	<u>Počet žen v předsednictvu ÚV KSČ</u>	<u>Počet žen celkem</u>
Od VIII. sjezdu KSČ (28.03.1946 - 31.03.1946)	<u>18</u>	3	1	<u>21</u>
Od IX. sjezdu KSČ (25.05.1949 - 29.05.1949)	17	3	1	20

⁴ Podle tabulky „Početní složení československého parlamentu v letech 1918-1939, in: Musilová, D.: Z ženského pohledu-Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918-1939, nakladatelství Němec-Veduta, 2007, s. 154

[†] Podle : <http://www.upn.gov.sk/funkcionari-ksc-kss> ze dne 19.3.2009

Od X. sjezdu KSČ (11.06.1954 - 15.06.1954)	9	2	0 (1 kandidátka do Politického byra)	11
Od XI.sjezdu KSČ (18.06.1958 - 21.06.1958)	8	6	0 (1 kandidátka do Politického byra)	14
Od XII. sjezdu KSČ (4.12.1962 - 8.12.1962)	10 (+2 členky Ústřední kontrolní a revizní komise)	5	0 (1 kandidátka do Politického byra)	17
Od XIII.sjezdu KSČ (31.05.1966 - 04.06.1966)	10 (+4 členek Ústřední kontrolní a revizní komise)	5	0	19
Od mimořádného vysočanského XIV. Sjezdu (22.- 8.1968)	7	---	1	---

• **Od VIII. sjezdu KSČ^s:**

(28.03.1946 - 31.03.1946)

Ženy v předsednictvu ÚV KSČ:

1. ŠVERMOVÁ Marie - člen předsednictva ÚV KSČ

Ženy v ÚV KSČ:

1. BARFUSOVÁ Herma - člen ÚV KSČ
2. BESSEROVÁ Ladislava - člen ÚV KSČ
3. ČIŽINSKÁ Marie - člen ÚV KSČ
4. DUBOVÁ Ružena - člen ÚV KSČ
5. HODINOVÁ Anežka - člen ÚV KSČ
6. KOLMISTROVÁ Blažena - člen ÚV KSČ
7. KOŠTÁLOVÁ Božena - člen ÚV KSČ
8. MACHÁČOVÁ Božena - člen ÚV KSČ
9. PIKHARTOVÁ Emilie - člen ÚV KSČ
10. PROKOPOVÁ Julie - člen ÚV KSČ
11. SEKANINOVÁ Gertruda - člen ÚV KSČ
12. SINKULOVÁ Ludmila - člen ÚV KSČ
13. SYNKOVÁ Matylda - člen ÚV KSČ
14. ŠAŠKOVÁ Božena - člen ÚV KSČ
15. ŠVERMOVÁ Márie - člen ÚV KSČ
16. TAUSSIGOVÁ Jarmila - člen ÚV KSČ
17. TROJANOVÁ Marie - člen ÚV KSČ
18. VOBECKÁ Marie - člen ÚV KSČ

^s In: Podle: <http://www.upn.gov.sk/funkcionari-ksc-kss/zobraz.php?zjazd=1>

Ženy jako náhradnice v ÚV KSČ:

1. GERLICOVÁ Jarmila - náhradník ÚV KSČ
2. MANCLOVÁ Hanna - náhradník ÚV KSČ
3. TROUSILOVÁ Gusta - náhradník ÚV KSČ

• **Od IX. sjezdu KSČ:**

(25.05.1949 - 29.05.1949)¹

Ženy v předsednictvu ÚV KSČ:

1. ŠVERMOVÁ Marie - člen předsednictva ÚV KSČ

Ženy v ÚV KSČ:

1. BARFUSOVÁ Herma - člen ÚV KSČ
2. BESSEROVÁ Ladislava - člen ÚV KSČ
3. DUBOVÁ Ružena - člen ÚV KSČ
4. HODINOVÁ Anežka - člen ÚV KSČ
5. KOLMISTROVÁ Blažena - člen ÚV KSČ
6. KOŠTÁLOVÁ Božena - člen ÚV KSČ
7. MACHÁČOVÁ Božena - člen ÚV KSČ
8. PIKHARTOVÁ Emilie - člen ÚV KSČ
9. PROKOPOVÁ Julie - člen ÚV KSČ
10. SEKANINOVÁ Truda - člen ÚV KSČ
11. SINKULOVÁ Ludmila - člen ÚV KSČ
12. SYNKOVÁ Matylda - člen ÚV KSČ
13. ŠAŠKOVÁ Božena - člen ÚV KSČ
14. ŠVERMOVÁ Márie - člen ÚV KSČ
15. TAUSSIGOVÁ Jarmila - člen ÚV KSČ
16. TROJANOVÁ Marie - člen ÚV KSČ
17. VOBECKÁ Marie - člen ÚV KSČ

Ženy jako náhradnice v ÚV KSČ:

1. GERLICOVÁ Jarmila - náhradník ÚV KSČ
2. MANCLOVÁ Hanna - náhradník ÚV KSČ
3. TROUSILOVÁ Gusta - náhradník ÚV KSČ

• **Od X. sjezdu KSČ:**

(11.06.1954 - 15.06.1954)^u

Kandidátka Politického byra KSČ:

1. JANKOVCOVÁ Ludmila - kandidátka politického byra ÚV KSČ

Ženy v ÚV KSČ:

1. BESSEROVÁ Ladislava - člen ÚV KSČ
2. ĎURIŠOVÁ Irena - člen ÚV KSČ
3. JANKOVCOVÁ Ludmila - člen ÚV KSČ
4. KAFKOVÁ Františka - člen ÚV KSČ
5. KONDROVÁ Štěpánka - člen ÚV KSČ
6. MACHAČOVÁ Božena - člen ÚV KSČ
7. PROKOPOVÁ Julie - člen ÚV KSČ
8. ŠMEHLÍKOVÁ Ludmila - člen ÚV KSČ
9. TROJANOVÁ Marie - člen ÚV KSČ

Kandidátky ÚV KSČ:

1. HODINOVÁ Anežka - kandidát ÚV KSČ
2. KNOTKOVÁ Emilie - kandidát ÚV KSČ

• **Od XI. sjezdu KSČ:**

(18.06.1958 - 21.06.1958)^v

Kandidátka Politického byra KSČ:

1. JANKOVCOVÁ Ludmila - kandidát politického byra ÚV KSČ

Ženy v ÚV KSČ:

1. BESSEROVÁ Ladislava - člen ÚV KSČ
2. JANKOVCOVÁ Ludmila - člen ÚV KSČ
3. LEFLEROVÁ Helena - člen ÚV KSČ
4. LITVAJOVÁ Elena - člen ÚV KSČ
5. MACHÁČOVÁ Božena - člen ÚV KSČ
6. PROCHÁZKOVÁ Božena - člen ÚV KSČ
7. PROKOPOVÁ Julie - člen ÚV KSČ
8. ŠMEHLÍKOVÁ Ludmila - člen ÚV KSČ

^l Podle: <http://www.upn.gov.sk/funkcionari-ksc-kss/zobraz.php?zjazd=1>

^u Podle: <http://www.upn.gov.sk/funkcionari-ksc-kss/zobraz.php?zjazd=3>

^v Podle: <http://www.upn.gov.sk/funkcionari-ksc-kss/zobraz.php?zjazd=4>

Kandidátky ÚV KSČ:

1. JANHUBOVÁ Anna - kandidát ÚV KSČ
2. KRETOVÁ Anna - kandidát ÚV KSČ
3. MAREČKOVÁ Božena - kandidát ÚV KSČ
4. MIŠKOVÁ Jaroslava - kandidát ÚV KSČ
5. MORAVCOVÁ Marie - kandidát ÚV KSČ
6. ŠŤASTNÁ Věra - kandidát ÚV KSČ

• Od XII. sjezdu KSČ:

(4.12.1962 - 8.12.1962)^w:

Kandidátka Politického byra KSČ:

1. JANKOVCOVÁ Ludmila - kandidát předsednictva ÚV KSČ

Členky Ústřední kontrolní a revizní komise:

1. PROKOPOVÁ Julie - člen Ústřední kontrolní a revizní komise KSČ
2. RŮŽIČKOVÁ Marie - člen Ústřední kontrolní a revizní komise KSČ

Ženy v ÚV KSČ:

1. BESSEROVÁ Ladislava - člen ÚV KSČ
2. DAŇKOVÁ Jarmila - člen ÚV KSČ
3. DOČKALOVÁ Věra - člen ÚV KSČ
4. HODINOVÁ Anežka - člen ÚV KSČ
5. JANKOVCOVÁ Ludmila - člen ÚV KSČ
6. JUNGEROVÁ Zuzana - člen ÚV KSČ
7. LEFLEROVÁ Helena - člen ÚV KSČ
8. MACHAČOVÁ Božena - člen ÚV KSČ
9. MARKOVÁ Justina - člen ÚV KSČ
10. ŠMEHLÍKOVÁ Ludmila - člen ÚV KSČ

Kandidátky ÚV KSČ:

1. ČERNÁ Marie - kandidát ÚV KSČ
2. DOLEŽELOVÁ Jaroslava - kandidát ÚV KSČ
3. LITVAJOVÁ Elena - kandidát ÚV KSČ
4. MIKOVÁ Marie - kandidát ÚV KSČ
5. STUDIHRADOVÁ Jarina - kandidát ÚV KSČ

^w Podle: <http://www.upn.gov.sk/funkcionari-ksc-kss/zobraz.php?zjazd=5>

Příloha č. 3:

Ženy v ÚV KSČ v roce 1968:

• Od posledního XIII. sjezdu:

(31.05.1966 -4.6.1966)^x:

Ženy v ÚV KSČ:

1. BESSEROVÁ Ladislava
2. DOČKALOVÁ Věra
3. HRDINOVÁ Libuše
4. JANKOVCOVÁ Ludmila
5. JIRÁSKOVÁ Marie
6. KOPECKÁ Ludmila
7. LEFLEROVÁ Helena
8. MACHAČOVÁ Božena
9. SEDLÁKOVÁ Mária
10. STEHLÍKOVÁ Anna

Kandidátky ÚV KSČ:

1. HUMHALOVÁ Hana
2. KÓŇOVÁ Elena
3. LABUŤOVÁ Indra
4. MIKOVÁ Marie
5. RAŠKOVÁ Helena

Členky Ústřední kontrolní a revizní komise:

1. FOREJTOVÁ Anna
2. KŘÍČKOVÁ Bohuslava
3. RŮŽIČKOVÁ Marie
4. VRŇATOVÁ Božena

• Od mimořádného vysočanského XIV. sjezdu KSČ:

Ženy v předsednictvu ÚV KSČ:

1. HRDINOVÁ Libuše

Ženy v ÚV KSČ:

2. FÚZIOVÁ Pavlína
3. HRDINOVÁ Libuše
4. KOUKALOVÁ Olga
5. MACHAČOVÁ Božena
6. NĚMCOVÁ Jarmila
7. SEDLÁKOVÁ Mária

^x Podle: Ústav pamati národa in: <http://www.upn.gov.sk/funkcionari-ksc-kss/zobraz.php?zjazd=6>

Příloha č. 4:

Ženy v Národním shromáždění v roce 1968:

- **Ženy v Národním shromáždění 1964 -1968:**

Ženy v předsednictvu NS:

1. Besserová - Kleňhová Ladislava
2. Bilková Jarmila
3. Leflerová Helena, JUDr. - místopředsedkyně NS do 18. 4. 1968
(od 18. 4. 1968 Miková Marie - místopředsedkyně NS)
4. Malecká Olga, Ing.
5. Petrusová Antónia, MUDr.

Poslankyně NS:

1. Besserová – Kleňhová Ladislava
2. Bilková Jarmila
3. Čubová Marta
4. Dohnalová Zdena
5. Faktorová Aloisie
6. Filipcová Marie
7. Filová Lívia
8. Fišarová Marie
9. Fuková Božena, Ing.
10. Harasztiová Valéria
11. Hejlová Marie
12. Holatová Marie
13. Jakubcová Štefánia
14. Jirásková Marie
15. Karlovská Anna
16. Kenclová Zdena
17. Kobosilová Anna
18. Kolářová Růžena
19. Komlóšiová Mária
20. Kopecká Ludmila
21. Kotlebová Olga
22. Kovářová Helena

23. Kratochvílová Marie
24. Krúpalová Estera
25. Kubešová Libuše
26. Kulíčková Ludmila
27. Lapárová Magdalena
28. Helena Leflerová, JUDr.
29. Lieskovcová Valéria
30. Litvajová Elena
31. Luptáková Anna
32. Macháčová - Dostálová Božena
33. Malecká Olga
34. Marečková Božena
35. Meluzínová Marie
36. Miková Marie
37. Míková Anna
38. Míškovská Jaroslava
39. Molnárová Pavla
40. Paťkovská Anna
41. Pernická Anna
42. Petrusová Antónia, MUDr.
43. Pokorná Alena
44. Polachová Valérie
45. Priehodová Olga
46. Procházková Božena
47. Procházková Libuše
48. Prokopová Julie
49. Sachsová Hana, PhDr.
50. Sekaninová – Čakrtová Gertruda, JUDr.
51. Solčányová Mária
52. Spěvákova Ludmila
53. Šmehlíková Ludmila
54. Tóthová Mária
55. Turečková Jiřina
56. Závacká Marie

57. Závodská Zdenka

58. Zemanová Štefánia

Příloha č. 5:

Obrazová příloha-portréty političek:

Božena Fuková při přebírání vyznamenání s Vlastou Parkanovou^y

Gertruda Čákrtová-Sekaninová^z

Gertruda Čákrtová-Sekaninová zachycená při hlasování o přijetí moskevských dohod v Národním shromáždění-jako jedna ze čtyř poslanců zvedla ruku proti přijetí^{aa}

^y Převezato z:

http://images.google.cz/imgres?imgurl=http://img.radio.cz/pictures/r/udalosti/srpen68/rozhlas/fukova_bozenax.jpg&imgrefurl=http://www.radio.cz/cz/clanek/107511&useq=2URiohOL_8u_HFk22tLVif0aI0=&h=180&w=127&sz=10&hl=cs&start=2&um=1&tbnid=pgv2DSOFwrqwOM:&tbnh=101&tbnw=71&prev=/images%3Fq%3Dbo%25C5%25BEena%2Bfukov%25C3%25A1%26ndsp%3D18%26hl%3Dcs%26client%3Dfirefox-a%26rls%3Dorg.mozilla:cs:official%26sa%3DG%26um%3D1 ze dne: 22.5.2009

^z Převezato z: <http://www.vons.cz/data/pdf/clenovevons/sekaninova.jpg> ze dne: 22.5.2009

^{aa} Převezato z: <http://www.reflex.cz/images/tistenyrx/2008/42/72-3-.jpg>, (foto Vladimír Lammer) ze dne: 22.4.2009

Marie Miková^{bb}

Mária Sedláková^{cc}

Helena Rašková^{dd}

^{bb} Převzato z: <http://www.krsbohumin.cz/uvod/mik.jpg> ze dne: 22.4.2009

^{cc} Převzato z: http://i.pravda.sk/08/082/skmidi/P23252146_sedlakovaV.jpg ze dne: 22.4.2009

^{dd} Převzato z: http://www.dvurkralove.cz/images/article/arc738_raskova.jpg ze dne: 22.4.2009

11. Poznámky

- ¹ Vodochodský, I.: Patriarchát na socialistický způsob: k genderovému řádu státního socialismu, <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2008012707> a Vodochodský, I.: Patriarchát na socialistický způsob: k genderovému řádu státního socialismu - 2. část, <http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2008012708> ze dne 19. 1. 2009.
- ² Lenderová, M.: K hříchu i k modlitbě, Praha, Mladá fronta, 1999, s. 270.
- ³ tamtéž, s. 270.
- ⁴ převzato z: Peroutka, F.: Budování státu I., 1918-1919, Praha, Lidové noviny, 1991, s.47.
- ⁵ Gašparíková – Horáková, A.: U Masarykovcov, Bratislava, Academic electronic press, 1995, s.18.
- ⁶ http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html ze dne 19. 1. 2009.
- ⁷ Burešová, J.: Zemská organizace pokrokových žen moravských jako představitelka a pokračovatelka liberalizačních a demokratizačních snah žen na Moravě za první ČSR- Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Fakultas Philosophica Historica 29 – 2000 - http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/Historica29/Historica29_11.pdf ze dne 19.1.2009.
- ⁸ Burešová J.: Proměny společenského postavení žen v první polovině 20. století, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2001, s. 42.
- ⁹ Rakušanová P.: Ženy v politice a postoje veřejnosti, In: Naše společnost, Sociologický ústav AV ČR, CVVM, 2007/2, Z archívu (2003/1-2), in: http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100011s_rakusanova_zeny.pdf.
- ¹⁰ In: Ed. Lasicová J.: sborník Sféry ženy - právně, politické, ekonomické vedy, článek Musilová D.: Některé aspekty politické činnosti žen v Národním shromáždění 1918-1938, Banská Bystrica, Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Sociologický ústav Akadémie vied Českej republiky v Prahe, 2004, poznámka č.8, s.206.
- ¹¹ Rakušanová P.: Česká politika: ženy v labyrintu mužů?, Fórum 50%, Praha 2006,s.33.
- ¹² Společná československá digitální parlamentní knihovna in: <http://www.psp.cz/eknih/1964ns/index.htm>.
- ¹³ Pejchalová, J.: Ženské organizace a společenské postavení žen v českém prostředí v letech 1945 – 1989, Magisterská diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, Filosofická fakulta, Historický ústav, s. 13.
- ¹⁴ Leacock, B. E.: Introduction, The Emergence of Monogamy and the Subjugation of Women in: Engels, Friedrich: The Origin of the Family, Private Property and the State; International Publishers, New York, 3.vydání, 1972, s.29.
- ¹⁵ Leacock, B. E.: Introduction, Political Implications of Evolutionary Theory in: Engels, Friedrich: The Origin of the Family, Private Property and the State; International Publishers, New York, 3.vydání, 1972, s.15.
- ¹⁶ Leacock, B. E.: Introduction, The Emergence of Monogamy and the Subjugation of Women in: Engels, Friedrich: The Origin of the Family, Private Property and the State; International Publishers, New York, 3.vydání, 1972, s.29.
- ¹⁷ Leacock, B. E.: Introduction, The Emergence of Monogamy and the Subjugation of Women in: Engels, Friedrich: The Origin of the Family, Private Property and the State; International Publishers, New York, 3.vydání, 1972, s.41.
- ¹⁸ Engels, F.: The Origin of the Family, Private Property and the State; International Publishers, New York, 3.vydání, 1972, s.106.
- ¹⁹ Engels, F.: The Origin of the Family, Private Property and the State; International Publishers, New York, 3.vydání, 1972, s.129.
- ²⁰ Engels, F.: The Origin of the Family, Private Property and the State; International Publishers, New York, 3.vydání, 1972, s.134.
- ²¹ Engels, F.: The Origin of the Family, Private Property and the State; International Publishers, New York, 3.vydání, 1972, s.145.
- ²² Citát z knihy Ancient society antropologa Lewise Henryho Morgana in: Engels, F.: The Origin of the Family, Private Property and the State; International Publishers, New York, 3.vydání, 1972, s.146.
- ²³ Lenin, V. I.: Spisy, sv. 29, SNPL, Praha 1955, s. 423.
- ²⁴ Bebel, A.: Žena a socialismus; Praha, Tiskový výbor Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1909, přeložil Josef Skalák, s. 257.
- ²⁵ Bebel, A.: Žena a socialismus; Praha, Tiskový výbor Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1909, přeložil Josef Skalák, s. 320.

-
- ²⁶ Elshainová, J. B.: *Veřejný muž, soukromá žena; Žena ve společenském a politickém myšlení*, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha, 1999, 1. vydání, s. 240.
- ²⁷ Šolcová, M.: *Socialistický způsob života*, Praha, SPN, Knihnice marxismu-leninismu, Praha, 1979, s. 130.
- ²⁸ Bebel, A.: *Žena a socialismus*; Praha, Tiskový výbor Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1909, přeložil Josef Skalák, s. 7.
- ²⁹ Bebel, A.: *Žena a socialismus*; Praha, Tiskový výbor Československé sociálně demokratické strany dělnické, 1909, přeložil Josef Skalák, s. 512.
- ³⁰ Pernes, J.: *Komunistky s fanatismem v srdci*, nakl. Brána, Praha 2006, s. 15.
- ³¹ Ústava Československé republiky 9. května 1948, SNB, Praha 1948, s. 11.
- ³² Pernes, J.: *Komunistky s fanatismem v srdci*, nakl. Brána, Praha 2006, s. 60.
- ³³ Rakušanová P.: *Česká politika: ženy v labyrintu mužů?*, Fórum 50%, Praha 2006, s. 33.
- ³⁴ Flegl, V.: *Ústava ČSSR*, Orbis, Praha 1974, s. 51.
- ³⁵ Flegl, V.: *Ústava ČSSR*, Orbis, Praha 1974, s. 54.
- ³⁶ Gal, S.; Kligman G.: *The Politics of Gender after Socialism, A Comparative-Historical Essay*, Princeton University Press, Princeton paperbacks, Princeton, New Jersey, 2000, s. 5.
- ³⁷ z časopisu *Vlasta* 1949, citováno z: Köhler-Wagnerová, A.: *Die Frau und Sozialismus-Beispiel ČSSR*; Hoffmann und Campe Verlag, Hamburg 1974, s. 17.
- ³⁸ In: ed. Edmondson L.: *Gender in Russian History and Culture: Attwood L.: Rationality versus Romanticism: Representations of Women in the Stalinist Press* (s. 158-176), Palgrave and Centre for Russian and East European Studies, University of Birmingham, Hampshire 2001, ISBN 0-333-72078-4, s. 159.
- ³⁹ Zákon o právu rodiném: Zákon č. 265/1949 Sb., In: spcp.prf.cuni.cz/lex/265-49.doc ze dne 25. 1. 2009.
- ⁴⁰ Köhler-Wagnerová, A.: *Die Frau und Sozialismus-Beispiel ČSSR*; Hoffmann und Campe Verlag, Hamburg 1974, s. 34.
- ⁴¹ Filipcová, B.: *Volný čas a kultura v průmyslovém městě*, Praha, 1974, s. 40, citováno podle: Šolcová, M.: *Socialistický způsob života*, Praha, SPN, Knihnice marxismu - leninismu, Praha, 1979, s. 133.
- ⁴² In: ed. Edmondson L.: *Gender in Russian History and Culture: Attwood L.: Rationality versus Romanticism: Representations of Women in the Stalinist Press* (s. 158-176), Palgrave and Centre for Russian and East European Studies, University of Birmingham, Hampshire 2001, ISBN 0-333-72078-4, s. 159.
- ⁴³ Pejchalová, J.: *Ženské organizace a společenské postavení žen v českém prostředí v letech 1945 – 1989*; Magisterská diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, Filosofická fakulta, Historický ústav; vedoucí práce: PhDr. Libor Vykoupil, Ph.D.; Brno 2006, s. 32.
- ⁴⁴ Köhler-Wagnerová, A.: *Die Frau und Sozialismus-Beispiel ČSSR*; Hoffmann und Campe Verlag, Hamburg 1974, s. 55.
- ⁴⁵ Šolcová, M.: *Rodina a její funkce v socialistické společnosti*, Praha, Horizont, 1976, s. 93.
- ⁴⁶ *Vlasta* 6, 1952, 39, s. 10 in: Pejchalová, J.: *Ženské organizace a společenské postavení žen v českém prostředí v letech 1945 – 1989*, Magisterská diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, Filosofická fakulta, Historický ústav, vedoucí práce: PhDr. Libor Vykoupil, Ph.D., Brno 2006, s. 13.
- ⁴⁷ *Ibid.*
- ⁴⁸ Kalinová L.: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu; K sociálním dějinám v letech 1945 -1969*, ACADEMIA, Praha, 2007, s. 287.
- ⁴⁹ Podle Machonin, P. a kol.: *Československá společnost. Sociologická analýza sociální stratifikace*, Bratislava, Epoque, 1969, in: Machonin, P.: *Sociální struktura Československa v předvečer Pražského jara 1968*, nakladatelství Karolinum, Praha 1992, s. 24.
- ⁵⁰ Machonin, P.: *Sociální struktura Československa v předvečer Pražského jara 1968*, nakladatelství Karolinum, Praha 1992, s. 37.
- ⁵¹ Kalinová L.: *Společenské proměny v čase socialistického experimentu; K sociálním dějinám v letech 1945-1969*, ACADEMIA, Praha, 2007, s. 346.
- ⁵² In: Machonin, P.: *Sociální struktura Československa v předvečer Pražského jara 1968*, nakladatelství Karolinum, Praha 1992, s. 52.
- ⁵³ Krejčí, J.: *Social Change and Stratification in Postwar Czechoslovakia*; London, Macmillan 1972 in: Machonin, P.: *Sociální struktura Československa v předvečer Pražského jara 1968*, nakladatelství Karolinum, Praha 1992, s. 33
- ⁵⁴ Felcman, O. a kol.: *Vláda a prezident; Období Pražského jara, prosinec 1967-srpen 1968*, edice *Prameny k dějinám československé krize 1967-1970*, Díl 8, svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha-Brno, 2000, 1. vydání, s. 9.
- ⁵⁵ In: Felcman, O. a kol.: *Vláda a prezident; Období Pražského jara, prosinec 1967-srpen 1968*; Šik, O.: *Jarní probuzení*, s. 174 - 175, edice *Prameny k dějinám československé krize 1967-1970*, Díl 8, svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha-Brno, 2000, 1. vydání, s. 13.
- ⁵⁶ *Rok šedesátý osmý, v usneseních a dokumentech ÚV KSČ*; nakladatelství Svoboda, Praha 1969, s. 53.

-
- ⁵⁷ Rok šedesátý osmý, v usneseních a dokumentech ÚV KSČ; nakladatelství Svoboda, Praha 1969, s. 60.
- ⁵⁸ Rok šedesátý osmý, v usneseních a dokumentech ÚV KSČ; nakladatelství Svoboda, Praha 1969, s. 63.
- ⁵⁹ Rok šedesátý osmý, v usneseních a dokumentech ÚV KSČ; nakladatelství Svoboda, Praha 1969, s. 165.
- ⁶⁰ Vondrová, J.; Navrátil, J.: Komunistická strana Československa, Kapitulace, Srpen-listopad 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, Díl 9, svazek 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha-Brno, 2001, s.33.
- ⁶¹ Vondrová, J.; Navrátil, J.: Komunistická strana Československa, Kapitulace, Srpen-listopad 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, Díl 9, svazek 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha-Brno, 2001, s.55.
- ⁶² Vondrová, J. Navrátil, J.: Komunistická strana Československa, Kapitulace, Srpen-listopad 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, Díl 9, svazek 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha-Brno, 2001, s.139.
- ⁶³ Rok šedesátý osmý, v usneseních a dokumentech ÚV KSČ; nakladatelství Svoboda, Praha 1969, s. 305.
- ⁶⁴ Rok šedesátý osmý, v usneseních a dokumentech ÚV KSČ; nakladatelství Svoboda, Praha 1969, s. 370.
- ⁶⁵ Flegl, V.: Ústava ČSSR, Orbis, Praha 1974, s. 51.
- ⁶⁶ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21.-28.srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967-1970, Díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha-Brno, 1995, s. 7.
- ⁶⁷ Felcman, O. a kol.: Vláda a prezident; Období Pražského jara, prosinec 1967 - srpen 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 8, svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2000, 1. vydání, s.166.
- ⁶⁸ In: ed. Pecka, J.; Prečan, V.: Proměny Pražského jara 1968-1969, Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti: Cigánek F.: Postavení a role Parlamentu v srpnových dnech 1968; s. 123- 164; nakladatelství Doplněk a Ústav pro soudobé dějiny, Brno 1993, s. 158.
- ⁶⁹ <http://web.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1969/sb38-69.pdf> ze dne 20. 6. 2009
- ⁷⁰ Kaplan, K.: Kronika komunistického Československa, Kořeny reformy 1956 - 1968, Společnost a moc; nakladatelství Barrister & Principál; Brno 2008, s. 766.
- ⁷¹ Pernes, J. : Komunistky s fanatismem v srdci, nakl. Brána, Praha 2006, s. 15.
- ⁷² Cigánek, F.; Felcman, O.: Národní shromáždění, Květen 1967 - červenec 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 3, svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2002, s. 305.
- ⁷³ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21. - 28. srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1995, s.53.
- ⁷⁴ Kaplan, K.: Kronika komunistického Československa, Kořeny reformy 1956 - 1968, Společnost a moc; nakladatelství Barrister & Principál; Brno 2008, s. 722.
- ⁷⁵ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21. - 28.srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha-Brno, 1995, s.53.
- ⁷⁶ Felcman, O. a kol.: Vláda a prezident; Období Pražského jara, prosinec 1967 - srpen 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967-1970, díl 8, svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2000, s.12.
- ⁷⁷ Rok šedesátý osmý, v usneseních a dokumentech ÚV KSČ; nakladatelství Svoboda, Praha 1969, s.53
- ⁷⁸ Vondrová, J.; Navrátil, J.; Moravec J.: Komunistická strana Československa, Pokus o reformu, říjen 1967 - květen 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 9, svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1999, s. 268.
- ⁷⁹ Rok šedesátý osmý, v usneseních a dokumentech ÚV KSČ; nakladatelství Svoboda, Praha 1969, s. 307.
- ⁸⁰ Vondrová, J.; Navrátil, J.: Komunistická strana Československa, Kapitulace, Srpen - listopad 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 9, svazek 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2001, s.236.
- ⁸¹ Z diskuse na 100.schůzi předsednictva ÚV KSČ 17.9.1968, in: Vondrová, J.; Navrátil, J.: Komunistická strana Československa, Kapitulace, Srpen-listopad 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967-1970, díl 9, svazek 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2001, s. 302.
- ⁸² Z diskuse na 103. schůzi předsednictva ÚV KSČ 15.10.1968 k návrhům rezoluce Hlavní úkoly strany v nejbližším období, in: Vondrová, J.; Navrátil, J.: Komunistická strana Československa, Kapitulace, Srpen-listopad 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 9, svazek 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2001, s. 378.
- ⁸³ Madry J., Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969 - 1970 a role ozbrojených sil; Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, Svazek 16, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1994, s. 54.
- ⁸⁴ In: Vondrová, J.; Navrátil, J.: Komunistická strana Československa, Normalizace, listopad 1968 - září 1969, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 9, svazek 4, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha-Brno, 2003, s. 315.

- ⁸⁵ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21. - 28. srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1995, s.79.
- ⁸⁶ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21. - 28. srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha-Brno, 1995, s.155.
- ⁸⁷ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21. - 28.srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha-Brno, 1995,s.42.
- ⁸⁸ Cigánek, F.; Felcman, O.: Národní shromáždění, Květen 1967-červenec 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967-1970, díl 3,Svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2002, s. 286.
- ⁸⁹ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21. - 28. srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1995, s.136.
- ⁹⁰ SÚA a ÚV KSČ, f.01, a.j.122, Zasedání ÚV KSČ 29. 5. -1. 6. 1968, stenografický záznam, s.73.
podle: Vondrová, J.; Navrátil, J.: Komunistická strana Československa, Konsolidace, květen - srpen 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 9, svazek 2, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha-Brno, 2000, s. 80.
- ⁹¹ Kaplan, K.: Kronika komunistického Československa, Kořeny reformy 1956 - 1968, Společnost a moc; nakladatelství Barrister & Principál; Brno 2008, s. 741.
- ⁹² Cigánek, F.; Felcman, O.: Národní shromáždění, květen 1967 - červenec 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 3, svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2002, s. 53.
- ⁹³ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21. - 28. srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, Díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha-Brno, 1995, s.177.
- ⁹⁴ Cigánek, František: Národní shromáždění 21. - 28. srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967-1970, Díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1995, s. 249.
- ⁹⁵ Cigánek, F.; Felcman, O.: Národní shromáždění, květen 1967 - červenec 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 3, svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2002, s. 164.
- ⁹⁶ Rok šedesátý osmý, v usneseních a dokumentech ÚV KSČ; nakladatelství Svoboda, Praha 1969, s.63.
- ⁹⁷ In: Vondrová, J.; Navrátil, J.: Komunistická strana Československa, Konsolidace Květen-srpen 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 9, svazek 2, SÚA a ÚV KSČ, f.01, a.j.122, Zasedání ÚV KSČ 29. 5. - 1.6. 1968, stenografický záznam, s.73, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2000, s. 181.
- ⁹⁸ Cigánek, F.; Felcman, O.: Národní shromáždění, květen 1967 - červenec 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967-1970, díl 3,Svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2002, s. 214.
- ⁹⁹ Madry J., Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969 - 1970 a role ozbrojených sil; Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, Svazek 16, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1994, s. 82.
- ¹⁰⁰ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21. - 28. srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1995, s. 97.
- ¹⁰¹ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21. - 28. srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1995, s.131.
- ¹⁰² Cigánek, F.: Národní shromáždění 21. - 28. srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, Díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha-Brno, 1995, s.10.
- ¹⁰³ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21.-28.srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, Díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1995, s.153.
- ¹⁰⁴ Havlíček, D.: Jaro na krku; Zázitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998, s.88.
- ¹⁰⁵ Mlynář, Z.: Mráz přichází z Kremlu, nakladatelství Mladá fronta, svazek 62, edice Archiv, Praha 1990, s. 274.
- ¹⁰⁶ Kaplan, K.: Kronika komunistického Československa, Kořeny reformy 1956 - 1968, Společnost a moc; nakladatelství Barrister & Principál; Brno 2008, s. 676.
- ¹⁰⁷ Kaplan, K.: Kronika komunistického Československa, Kořeny reformy 1956 - 1968, Společnost a moc; nakladatelství Barrister & Principál; Brno 2008, s. 678.
- ¹⁰⁸ Vondrová, J.; Navrátil, J.; Moravec J.: Komunistická strana Československa, Pokus o reformu, říjen 1967 - květen 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 9, svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1999, s. 71.
- ¹⁰⁹ Kaplan, K.: Kronika komunistického Československa, Kořeny reformy 1956 - 1968, Společnost a moc; nakladatelství Barrister & Principál; Brno 2008, s. 719.

- ¹¹⁰ Kaplan, K.: Kronika komunistického Československa, Kořeny reformy 1956 - 1968, Společnost a moc; nakladatelství Barrister & Prncípál; Brno 2008, s. 737.
- ¹¹¹ Havlíček, D.: Jaro na krku; Zážitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998, s.146.
- ¹¹² Madry J., Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969 - 1970 a role ozbrojených sil; Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, Svazek 16, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1994, s. 116.
- ¹¹³ Madry J., Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969 - 1970 a role ozbrojených sil; Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, Svazek 16, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1994, s. 118.
- ¹¹⁴ Konfederace občanů z černé listiny in: <http://www.ciernalistina.sk/system/pdf/zoznam.pdf>.
- ¹¹⁵ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21. - 28. srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, Díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1995, s. 57.
- ¹¹⁶ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21. - 28. srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1995, s.57.
- ¹¹⁷ Cigánek, F.; Felcman, O.: Národní shromáždění, květen 1967 - červenec 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967-1970, díl 3, Svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2002, s. 286.
- ¹¹⁸ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21. - 28. srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967-1970, díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1995, s. 57.
- ¹¹⁹ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21.-28.srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967-1970, Díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha-Brno, 1995, s.155.
- ¹²⁰ Rok šedesátý osmý, v usneseních a dokumentech ÚV KSČ; nakladatelství Svoboda, Praha 1969, s. 305.
- ¹²¹ Vondrová, J.; Navrátil, J.: Komunistická strana Československa, Kapitulace, srpen - listopad 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 9, svazek 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha-Brno, 2001, s.114.
- ¹²² Vondrová, J.; Navrátil, J.: Komunistická strana Československa, Normalizace Listopad 1968-září 1969, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 9, svazek 4, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2003, s.183.
- ¹²³ <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/127schuz/s127010>.
- ¹²⁴ Z protokolu zasedání ÚV KSČ 13. - 14. 6.1957 in: Kaplan, K.: Kronika komunistického Československa, Kořeny reformy 1956 -1968, Společnost a moc; nakladatelství Barrister & Prncípál; Brno 2008, s. 315.
- ¹²⁵ Vondrová, J.; Navrátil, J.; Moravec J.: Komunistická strana Československa, Pokus o reformu, říjen 1967-květen 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 9, svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1999, s. 369.
- ¹²⁶ Vondrová, J.; Navrátil, J.; Moravec J.: Komunistická strana Československa, Pokus o reformu, říjen 1967-květen 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 -1970, díl 9, svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1999, s. 371.
- ¹²⁷ Rok šedesátý osmý, v usneseních a dokumentech ÚV KSČ; nakladatelství Svoboda, Praha 1969, s. 175.
- ¹²⁸ Havlíček, D.: Jaro na krku; Zážitky ze zákulisí sekretariátu ÚV KSČ od června do prosince 1968, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998, s.88.
- ¹²⁹ Rozhovor s PhDr. Slavomírem Pejčochem Ravikem, v roce 1968 tiskovým tajemníkem vicepremiéra Oty Šika a ministra zahraničního obchodu Václava Valeše, Praha 10. 3. 2009.
- ¹³⁰ Rozhovor s PhDr. Slavomírem Pejčochem Ravikem, v roce 1968 tiskovým tajemníkem vicepremiéra Oty Šika a ministra zahraničního obchodu Václava Valeše, Praha 10. 3. 2009.
- ¹³¹ Rozhovor s PhDr. Slavomírem Pejčochem Ravikem, v roce 1968 tiskovým tajemníkem vicepremiéra Oty Šika a ministra zahraničního obchodu Václava Valeše, Praha 10. 3. 2009.
- ¹³² Felcman, O. a kol.: Vláda a prezident; Období Pražského jara, prosinec 1967-srpen 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 8, svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2000, 1. vydání, s. 455.
- ¹³³ Benčík, A.: Rekviem za Pražské jaro; edice Fakta; nakladatelství TEMPO, Třebíč, 1998, s.174
- ¹³⁴ Felcman, O. a kol.: Vláda a prezident; Období Pražského jara, prosinec 1967 - srpen 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 8, svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2000, 1. vydání, s. 354.
- ¹³⁵ Felcman, O. a kol.: Vláda a prezident; Období Pražského jara, prosinec 1967 - srpen 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 8, svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2000, 1. vydání, s. 354.
- ¹³⁶ Madry J., Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969 - 1970 a role ozbrojených sil; Sešity Ústavu pro soudobé dějiny, svazek 16, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1994, s. 116.

- ¹³⁷ Vondrová, J.; Navrátil, J.; Moravec J.: Komunistická strana Československa, Pokus o reformu, říjen 1967 - květen 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 9, svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1999, s. 168.
- ¹³⁸ Cigánek, František; Felcman, Ondřej: Národní shromáždění, květen 1967 - červenec 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 3, svazek 1, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2002, s. 164.
- ¹³⁹ Rok šedesátý osmý, v usneseních a dokumentech ÚV KSČ; nakladatelství Svoboda, Praha 1969, s.63.
- ¹⁴⁰ Rok šedesátý osmý, v usneseních a dokumentech ÚV KSČ; nakladatelství Svoboda, Praha 1969, s.61.
- ¹⁴¹ Benčík, A.: Rekviem za Pražské jaro; edice Fakta; nakladatelství TEMPO, Třebíč, 1998, s.175.
- ¹⁴² In: Pecka, J.; Prečan, V. (ed.): Proměny Pražského jara 1968-1969, Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti: Cigánek F.: Postavení a role Parlamentu v srpnových dnech 1968 s. 123 - 164; nakladatelství Doplněk a Ústav pro soudobé dějiny, Brno 1993, s.141.
- ¹⁴³ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21. - 28. srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 -1970, díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1995, s. 67.
- ¹⁴⁴ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21. - 28. srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 -1970, díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1995, s.146.
- ¹⁴⁵ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21. - 28. srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 -1970, díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1995, s.158.
- ¹⁴⁶ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21. - 28. srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 -1970, díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 1995, s.226.
- ¹⁴⁷ Cigánek, F.: Národní shromáždění 21. - 28. srpna 1968; edice Prameny k dějinám československé krize 1967 -1970, díl 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha-Brno, 1995, s. 240.
- ¹⁴⁸ Záznam jednání BBV NS z 26.8.1968; AK, Zasedání ÚV KSČ 31.8.1968, vystoupení M. Mikové, citováno z: Benčík, A.: Operace „Dunaj“; Vojáci a Pražské jaro 1968; Studie a dokumenty, edice Sešity ÚSD; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1994, s. 171.
- ¹⁴⁹ Vondrová, J.; Navrátil, J.: Komunistická strana Československa, Kapitulace, srpen - listopad 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 9, svazek 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2001, s. 239.
- ¹⁵⁰ Šimečka, M.: Obnovení pořádku, nakladatelství Atlantis, Brno 1990, s.41.
- ¹⁵¹ Vondrová, J.; Navrátil, Jaromír: Komunistická strana Československa, Kapitulace, srpen - listopad 1968, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 9, svazek 3, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2001, s. 447.
- ¹⁵² Vondrová, J.; Navrátil, J.: Komunistická strana Československa, Normalizace, listopad 1968 - září 1969, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 9, svazek 4, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2003, s. 496.
- ¹⁵³ Vondrová, J.; Navrátil, J.: Komunistická strana Československa, Normalizace Listopad 1968-září 1969, edice Prameny k dějinám československé krize 1967 - 1970, díl 9, svazek 4, Nakladatelství Doplněk a ÚSD AV ČR, Praha - Brno, 2003, str . 579.
- ¹⁵⁴ Rakušanová P.: Česká politika: ženy v labyrintu mužů?, Fórum 50%, Praha 2006, s.33.
- ¹⁵⁵ Podle údajů Meziparlamentní unie, in: Rakušanová P.: Česká politika: ženy v labyrintu mužů?, Fórum 50%, Praha 2006, s. 13.